

**T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**TEZİN ADI
PROF. DR. İSMAİL CERRAHOĞLU VE
AKADEMİK ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HİLAL TAŞLIYOL**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS ABDURAHİMOĞLU**

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEZİN ADI

PROF. DR. İSMAİL CERRAHOĞLU VE
AKADEMİK ÇALIŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Hilal TAŞLIYOL

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

“Bu tez 01/08/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU	
Dr. Öğr. Üyesi Ümmühan ARK	
Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN	

KABUL VE ONAY

Hilal TAŞLIYOL tarafından hazırlanan “Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU ve Akademik Çalışmaları” başlıklı bu çalışma, 01.08.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU
(Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümmühan ARK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Yunus ABDURAHİMOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum “PROF. DR. İSMAİL CERRAHOĞLU VE AKADEMİK ÇALIŞMALARI” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

01/08/2019

Hilal TAŞLIYOL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ve Akademik Çalışmaları

Hilal TAŞLIYOL

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın-2019, Sayfa: 97

Bu çalışma İsmail Cerrahoğlu'nun akademik çalışmalarını incelenmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu ve önemi, amacı, araştırma soruları, araştırmanın sınırları, kaynaklar ve araştırmalar yer almaktadır.

Birinci bölümde İsmail Cerrahoğlu'nun hayatı üzerinde durulmuştur. Doğum yeri ve tarihi, ilk okul-lise ve lisans eğitime ait bilgiler yer almaktadır. Bunun yanı sıra askerlik görevine ait bilgilere yer verilmiştir. İlahiyat fakültelerinde yapmış olduğu görevler, doktora ve doçentlik tezine ait bilgilere yer verilerek akademik çalışmalarına değinilmiştir. Yurt dışında aldığı eğitimlerden bahsedilmiştir. Emekli olmasına ve halen yaşamakta olduğu yere ait bilgiler yer almaktadır. bunun yanı sıra Cerrahoğlu'nun yönettiği yüksek lisans ve doktora tezlerine ait bilgiler bulunmaktadır.

İkinci bölümde Cerrahoğlu'nun kaleme aldığı eserler yer almaktadır. Telif kitapları, tercümeleleri, tahkikleri ve makalelerine ait bilgiler kronolojik tarih dikkate alınarak hazırlanmıştır. Makalelerin çokluğu sebebiyle konu tasnifine tabi tutulmuştur. Söz konusu eserlerin yayınevleri, yayın yılı, içeriklerine ait bilgiler ve kısa özetleri yer almaktadır. Eserlerin tefsir ilmine olan katkısı ortaya konmaktadır.

Üçüncü bölümde Cerrahoğlu'nun Tefsir Usulüne dair görüşleri ve kullandığı kaynaklar yer almaktadır.

Çalışmamız, Cerrahoğlu'nun ilmi kişiliğini yansıtan veriler, tefsir ilmine katkısı gibi değerlendirmeler ve öneriler sonuç bölümünde yele alınarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Cerrahoğlu; Tefsir Tarihi; Tefsir Usulü; Tefsir; İlahiyat.

ABSTRACT

Master Thesis

Professor Dr. İsmail Cerrahoğlu Academic Studies

Hilal TAŞLIYOL

Bartın University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences Department

Thesis Advisor: Lecturer Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın-2019, Page: 97

This study was prepared to examine the academic studies of İsmail Cerrahoğlu. Our study consists of an introduction and three parts. In the introductory part, the subject and the importance of the thesis, the aim, the research questions, the limits of the research, resources and research are included.

In the first chapter, the life of İsmail Cerrahoğlu is emphasized. Date and place of birth, primary school, high school and undergraduate education. In addition to this, information related to military service is included. The duties of the theology faculties, doctorate and associate professorship information are included and their academic studies are mentioned. Trainings abroad were mentioned. Information about her retirement and where she currently lives. In addition, there is information about the master and doctorate theses supervised by Cerrahoğlu.

In the second part, the works of Cerrahoğlu are written. Copyright books, information on translations, inquiries and articles have been prepared considering chronological history. Due to the abundance of articles, the subject was classified. The publishers, year of publication, information and brief summaries of the works in question are included. The contribution of the works to the science of commentary is revealed.

In the third section, Cerrahoğlu's opinions about Tafsir Procedure and the sources he used are given.

Our study, data reflecting Cerrahoğlu Cers scientific personality, evaluations and suggestions such as his contribution to the science of commentary have been completed by maneuvering in the conclusion section.

Key Words: İsmail Cerrahoğlu; History of Commentary; Commentary Method; Commentary; Theology.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanışında tenkit, öneri, düzeltme ve teşviklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi personeline, beni yetiştiren ve büyüten anne ve babama ve özellikle çalışma boyunca bana ortam hazırlayan, sabırla desteklerini esirgemeyen, ihtiyacım olan her türlü katkıyı sağlayan eşim Mehmet Taşlıyol'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hilal TAŞLIYOL
Bartın, 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
KABUL VE ONAY	iii
BEYANNAME.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1
1. HAYATI EĞİTİMİ VE YETİŞTİRDİĞİ ÖĞRENCİLER.....	4
1.1.Hayati – Eğitimi.....	4
1.2.Yetiş­tirdiği öğrenciler.....	5
1.2.1. Yönettiği Tezler	6
1.2.1.1. Yüksek Lisans Tezleri.....	6
1.2.1.2. Doktora Tezleri.....	7
2. KALEME ALDIĞI İLMİ ESERLERİ.....	9
2.1. Kitapları	9
2.1.1. Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller.....	9
2.1.2. Yahya İbn Sallam ve Tefsirdeki Metodu	10
2.1.3. Din Dersi kitapları.....	11
2.1.4. Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri.....	12
2.1.5. İmam Hatip Liseleri İçin Tefsir 11-12.....	12
2.1.6. Kur'an-ı Kerim'den Öğütler.....	13
2.1.7. Prof. Dr. M. Tayyib Okıç Armağanı	13
2.1.8. Tefsir Tarihi.....	13
2.1.9. Tefsir Usulü.....	18
2.2. Tahkikleri.....	20
2.2.1. Ahmed b. Hanbel. Ebu Abdullah b. Muhammed eş- Şeybani, Kitâb'ul-ilel ve Merifetü'r – ricâl	20
2.2.2. Ebu Abdullah Muhiyyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeci, İtabü't taysir fî kavaidi ilmi't- tefsir.....	20
2.3. Makaleleri	20

2.3.1. Tefsir Tarihine Dair Araştırmalar	21
2.3.2. Tefsir Usulüne Dair Araştırmalar	26
2.3.3. Kur'an'da Kavram alışmaları	28
2.3.4. Tefsir- Mufessir İncelemeleri	44
2.3.5. Diğer Makaleleri.....	59
2.4. Tercümelere.....	68
2.4.1. Ebu Abdullah Muhyiddin b. Süleyman Kafiye (879-1474) et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir	68
2.4.2. Şeyh Muhammed Abduh, 'Tefsire Mukaddime'	68
2.4.3. Muhammed Hamidullah, 'el-İlaf veya İslam'dan önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri'	68
2.4.4. Taha et-Tekriti Selim, 'Avrupalılar İlim Almak İçin Endülüs'e Heyetler Göndermişlerdi'	69
2.4.5. Muhyiddin el-Kafiye, 'Hoca ve Talebe Münasebetleri'	69
3. TEFSİR USULÜYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ VE KAYNAKLARI	70
3.1. Görüşleri	70
3.2. Kaynakları	74
SONUÇ	76
KAYNAKLAR.....	79
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR

- a.s. : aleyhisselam
b. : bin
b.s. : basım, baskı
bkz. : bakınız
c. : cilt
çev. : çeviren
h. : hicrî
Hz. : hazreti
M.Ü. : Marmara Üniversitesi
md. : maddesi
m. : mîlâdî
no. : numara
ö. : ölümü
r.a. : Radıyallahü Anh
s.a.v. : Sallallâhü Aleyhi Vesellem
s. : sayfa
vd. : ve diğçerleri
t.h.k: tahkik
t.y. : basım tarihi yok

GİRİŞ

İslam dini günümüzden 14 asır önce Mekke'de inmeye başladı ve nihai halini 23 senede tamamladı. Bu süre zarfında toplumu ve gelecek nesilleri okumaya, bilgiye ve bilgi ile amel etmeye yöneltildi ve bunun gerekliliğine dair birçok ayet¹ indirilerek ilim teşvik edildi.

Hız. Peygamberle birlikte başlatılan Suffa eğitimleri ve benzeri ilmi faaliyetler günümüze kadar gelen tüm İslam toplumlarında büyük önem arz ederek süregelmiştir. İlim öğrenme çabasında her zamanda bir alimin terbiyesinden, tedrisinden geçerek olmuştur. Bu eğitim yolu ve bu yola gönül, emek, irfan ve çabasını veren alimleri bilmek tanımak ve onlardan aldığımız iştiyakla yola devam etmenin, yolu aydınlatacağı ve faydalı olacağı bir gerçektir.

Günümüzde ilmiyle amel eden alimlere baktığımızda bunlardan birinin de İsmail Cerrahoğlu olduğu görülecektir. Küçük yaşlardan itibaren kendisini ilme adanmış, çok zor şartlar altında dahi ilim şevkini kaybetmeyerek çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmalarını filizlendirenin ise babaanesi Ayşe Cerrahoğlu hanımefendi olduğunu kendisi dile getirmektedir. Babası da bu konudaki en önemli destekçilerinden olmuştur.

Üniversitede ise Profesör Dr. Muhammet Tayyip Okiç Hoca Efendi onun için büyük emek sarf etmiştir. Sayın Cerrahoğlu tefsir ilmine çok önemli katkılar sağlamıştır ve Cumhuriyetin tefsir alanındaki ilk profesör unvanını alan kişi olmuştur. Yazmış olduğu kitaplar, makaleler ve benzeri yayınlar ile halkı ve bu dine gönül verenlerin yolunu aydınlatmıştır.

Fakat Sayın Cerrahoğlu'nun gerek örnek yaşantısı gerek mücadelesi gerek ilmi yönüyle tanınmayıp sadece eserleriyle tanınmış olması bizi onun yaşantısındaki incelikleri öğrenmeye gün yüzüne çıkarmaya ve yapmış olduğu çalışmaları sınıflandırarak günümüze kadar vermiş olduğu çabanın asıl yerine konmasını sağlamak amacıyla bu çalışmayı yapmış bulunmaktayız.

¹ Kur'an-ı Kerim, Alak,30/1-5;Enbiyâ,21/7;Zümer, 39/9;Taha,20/114

A. TEZİN KONUSU VE ÖNEMİ

Adı ‘İsmail Cerrahoğlu ve Akademik Çalışmaları’ olarak isimlendirilen bu tezin önemine binaen üzerinde çalışma yapılmıştır. İlahiyat illimleri içerisinde çok önemli bir isim olan sayın İsmail Cerrahoğlu hakkında şu ana kadar yapılmış müstakil bir eser bulunmamaktadır. Ancak bir bitirme tezi ve bir makalede ele alınmıştır. İsmail Cerrahoğlu’nun tefsir ilmine kattığı değerler yadsınamayacak kadar çok olmasına rağmen şimdiye kadar yapılan çalışmalar onun önemini ve değerini yeterince gün ışığına çıkaramamıştır.

Bu nedenle İsmail Cerrahoğlu’nun tefsir ilmindeki yerini anlamakla birlikte hayatının pek çok ilim talebesine ve kendini dini en iyi şekilde yaşamaya adanmış insalara örnek teşkil etmesi hasebiyle büyük önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu konuyu araştırmak kıymet arz etmektedir.

B. AMACI

Çalışmamızın temel amacı İsmail Cerrahoğlu’nun hayatının yanı sıra şimdiye kadar ele aldığı makale, sempozyum, çeviri vb tefsir ilmine yapmış olduğu çalışmalarını ortaya koymaktır.

Bu çerçevede ele almış olduğumuz metaryelleri bir konu bütünlüğü dikkate alınarak sıralamak, sistematik haline getirmektir. Böylelikle hayatını tefsir ilmine adanmış olan sayın İsmail Cerrahoğlu ‘nun vermiş olduğu bütün emekleri gözler önüne sermek ve bu alanda akademik çalışma yapanlar için yeniden bir ilham kaynağı olması açısından örnek hayatını ve çalışmalarını derli toplu olarak sunmaktır.

C. ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırmamız aşağıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır.

1. İsmail Cerrahoğlu kimdir?
2. İsmail Cerrahoğlu’nun bu alandaki çalışmaları nelerdir?
3. İsmail Cerrahoğlu’nun tefsir ilmindeki yeri nedir?

D. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

İsmail Cerrahoğlu'nun hayatı ve akademik çalışmaları başlığı aslında çok geniş bir konudur. Sebebi İsmail Cerrahoğlu'nun hayatı -Allah sıhhatli ömürler versin- halen devam etmektedir. Ve bir insanın hayatıyla ilgili pek çok bilgi söz konusudur.

Biz buradaki çalışmamızda sayın İsmail Cerrahoğlu'nun çocukluk ve evlilik dönemine ait kısa bilgileri, hayatını etkileyen ve dönüm noktası olabilecek kişileri ve yazılı kaynaklarda yer alan eğitim almış olduğu hoca ve okullarını ele alacağız. Akademik çalışmalarında ise şimdiye kadar kaleme aldığı yayınlanan kitaplarını, makalelerini ve tercümelerini ve şimdiye kadar yönettiği yüksek lisans ve doktora eğitiminden birkaç örnek vererek yetineceğiz.

E. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın konusu sayın İsmail Cerrahoğlu olunca ilk önce hayatıyla ilgili kaynaklara ihtiyacımız oldu. Bu konuya ait müstakil bir eser bulunmamaktadır. Ancak bu konuda ele alınan birkaç makale ve lisans bitirme tezi bizim kaynağımız oldu. Akademik çalışmalarında ise sayın İsmail Cerrahoğlu'na ait yayınlanmış olan kitapları, makaleleri için isam kütüphanesi veri tabanı, yönettiği tezler için ise YÖK tez ve İsam İlahiyat fakülteleri tezler kataloğunu veri tabanını kaynak olarak kullandık.

1. HAYATI- EĞİTİMİ VE YETİŞTİRDİĞİ ÖĞRENCİLER

1.1. Hayatı-Eğitimi

Cerrahoğlu, 1929 yılında Adapazarı'nın Hendek ilçesinde doğmuştur. Çiftçilikle kazancını ve geçimini sağlayan bir ailenin çocuğudur. Çocukluk yıllarını Cumhuriyetin ilk zamanlarında geçirmiştir. İlk din eğitimini ailesinden almıştır. Bunda Babaannesi Ayşe Cerrahoğlu'nun katkısı büyüktür. Hatta üniversite dönemine gelince onun yeni kurulan ve din eğitimi verilen Ankara İlahiyat Fakültesine yerleşmesinde manevi destekçisi olmuştur. İlkokulu Hendek ilçesinde tamamlayan Cerrahoğlu, 1944 yılında Adapazarı Ortaokulu'ndan mezun olmuştur.

Ortaokuldan sonraki senelerde amcasının yanında eczacı çıraklığı yaparak vaktini değerlendirmiştir. 1947'de İstanbul Kabataş Lisesi'nden mezun olarak, 1954 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrenimini tamamlamıştır.²

1954-1956 yılları arasında vatani görevini yerine getirmiştir. Cerrahoğlu, 1956 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Tefsir asistanı olarak göreve başlayarak 1961 yılında "Kur'an-ı Kerim Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller" isimli tez ile doktor unvanını almaya hak kazanmıştır.

1963-1965 yıllarında Tunus İlahiyat Fakültesi'nde bulunarak burada Burgiba Enstitüsü'nde Arap Dili Edebiyatı derslerine devam etmiş ve yirmi ay kadar kalmıştır. Mali sebepler yüzünden yirmi dört ayı tamamlayamadan ülkeye dönmek mecburiyetinde kalmıştır.³ Tunus'ta kaldığı zaman zarfında Tahir b. Âşur'la tanışma fırsatı yakalamıştır. Yine Tunus'da bulunduğu sürede Yahya b. Sallâm'ın tefsir cüzleri dikkatini çekmiştir. Tahir b. Âşur'un oğlu Fadıl'ın kendisine söz konusu cüzlerle ilgili çalışması telkini üzerine bu konuda çalışmaya başlamıştır. Böylece bu çalışmayı bitirmiş ve "Yahya b. Sallâm ve Tefsirdeki Metodu" isimli tezi ile 1967 yılında doçent olmuştur.⁴

1967-1969 yılları arasında Kayseri İslam Enstitüsünde dersler vermiş, bazı talebe olayları yüzünden Kayseri'den ayrılarak bir daha geri dönmemiştir. 1973 senesinde yabancı

² Sadık Kılıç, Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile 'hayat tecrübesi üzerine' bir söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,31,217-218

³ Sadık Kılıç, Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile 'hayat tecrübesi üzerine' bir söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,31,2

⁴ Gökhan Atmaca, İsmail Cerrahoğlu ve ilmi çalışmaları, **Usul**,21, 148

dil öğrenmek amacıyla Londra'ya gitmiştir. Burada iken bir fırsat oluşmuş ve bu sene içinde hac farizasını da yerine getirmiştir.

1975 yılında ise profesör olmuştur.⁵ Profesörlük ünvanını aldıktan sonra Erzurum Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde göreve başlayıp yirmi bir ay dekanlık üç ay ise öğretim üyeliği yaparak iki sene sonunda Ankara'ya dönmüştür. Buradan 1996 yılında altmış yedi yaşında emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra da on seneye yakın bir süre yüksek lisans ve doktora derslerine girmeye devam etmiştir.⁶ Şu sözleri Onun Ankara'yı ve eğitimi ne kadar sevdiğini gösterecek mahiyettedir “Emekli olduktan sonra, fakülte'ye gitmeyeceğimi biliyorum ama, evden çıktığım zaman çarşıya veya camiye doğru gideceğim yerde, ayaklarım hep fakülte'ye doğru yürüyordu. O kadar bütünleşmişim.”⁷ Cerrahoğlu halen Sakarya ili Hendek ilçesinde yaşamaktadır.⁸ Eğitime yapmış olduğu katkılardan ötürü İsmail Cerrahoğlu ismi Hendek'te bulunan bir ilkokul ve imam hatip ortaokuluna verilmiştir.⁹

1.2. Yetiştirdiği Öğrenciler

Cerrahoğlu Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde asistan olarak göreve başlamakla birlikte eğitim faaliyetlerine girişmiş ve o günden emekli olana değin hatta emekli olduktan sonra da öğrenciler yetiştirmeye devam etmiştir. Bu geniş zaman dilimi içerisinde pek çok öğrencinin bizzat eğitiminde bulunmuş, kendisinin önderliğini kabul eden ve ondan yardım, destek ve öneri bekleyen, çiçeği burnunda akademisyenlerin yetişmesine de katkı sağlamıştır.¹⁰ Öğretim hayatı boyunca birçok yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin tezlerini yönetmiş ve onlara önderlik yapmıştır. Bunları bir sonraki başlık altında ele alıp inceleyeceğiz.

⁵ Sadık Kılıç, Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile “hayat tecrübesi üzerine” bir söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi**,31,220-221

⁶ Sadık Kılıç, Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile “hayat tecrübesi üzerine” bir söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi**,31,221-222

⁷ Ömer Özsoy, Mehmet Akif Koç, İhtiyat, İntizam, İnziva Dolu Bir Hayat, İslamiyat Dergisi, Mart 2003, 3

⁸ Harun Savut, Ayşenur Özbakkal, **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017,4,163

⁹ <http://profdrismailcerrahogluho.meb.k12.tr/tema/index.php>, 03.05.2019

¹⁰ Celal Kırca, “Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu: ‘Bir İlmî Kişilik Portresi’”, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**, 2019, <https://dergipark.org.tr/tader/issue/44788/553874> 18.06.2019, 215.

1.2.1. Yönettiği Tezler

Cerrahoğlu uzun süre üniversitelerde eğitim faaliyeti içinde bulunarak hocalık yapmış, bu süre zarfında birçok yüksek lisans ve doktora tezleri yönetmiştir. Şu an bilfiil eğitim faaliyetlerine devam etmese dahi yönetmiş olduğu tez sahiplerinin şu an üniversitelerde ilmi faaliyetler gösteren ve öğrenciler yetiştiren hocalar olduğu düşünüldüğünde Cerrahoğlu'nun halen eğitim faaliyetlerinde dolaylı da olsa rol oynadığı söylenebilir. Cerrahoğlu'nun yönettiği tezlerden ulaşabildiklerimizi kronolojik sıra dikkate alınarak hazırlamayı uygun gördük. Söz konusu tezlerin bir iki tanesi dışındakilerin Yök tezde erişime kapalı olması dolayısıyla içerikle ilgili bilgiler vermeden, teze dair isim, tarih ve tezi yazan kişinin isim-soy isim bilgisine yer vermeyi uygun gördük. İsimlerinden anlaşılabilir ki Cerrahoğlu kendi ele aldığı makalelerinden de anlaşılabilir gibi genellikle tefsir- müfessir incelemesine dikkat etmiş ve yönettiği tezlerde de bu hususta çalışmalara destek olmuştur. Yönettiği tezlerden ulaşabildiklerimiz ise şunlardır:¹¹

1.2.1.1. Yüksek Lisans Tezleri

- Emrullah İşler, Muhasibi ve Fehmu'l-Kur'an'ı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (AUSBE), Ankara 1989.
- Halil Altuntaş, Ahmed b. Ali el-Bagavi'ye ait Kitab-u Vucuh-i i'rabi'l Kur'an, (AUSBE), Ankara 1989.
- Zekeriya Yılmaz, Kur'an-ı Kerim'de Hile kavramı, AÜSBE, Ankara 1989.
- Cemalettin Özdemir, Şah Veliyyullah Ahmed İbn Abdirrahim ed-Dehlevi (114-1176 H.-1704-1763 M.) Hayatı, Eserleri ve Fikirleri, AÜSBE, Ankara 1990.
- Ali Rıza Kenanoğlu, Ferišteoğlu'nun (Lugat-ı Kanun-ı İlahi) Adlı Eserinin Garibu'l-Kur'an Yönünden İncelenmesi, AÜSBE, Ankara 1992.
- İlhami Turan, Kur'an'da Mağfiret Kavramı, AÜSBE, Ankara 1992.
- Ali Tuna, Ebu'l Kelam Azad ve Tefsirdeki Metodu, AÜSBE, Ankara 1993.
- Mesut Okumuş, Muhammed İzzet Derveze ve Tefsir'deki Metodu, AÜSBE, Ankara 1994.
- Burhanettin Dönder, Kur'an'da Adalet, AÜSBE, Ankara 1994.
- Aytekin Akçin, Kur'an'ın Aileye Bakışı, AÜSBE, Ankara 1994.

¹¹İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı 30.04.2019 tarihinde <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> adresinden alındı

- İsmail Albayrak, İbn Atiyye ve Tefsiri: el-Muharraru'l-Vecîz, AÜSBE, Ankara 1994.
- Abdullah Feyzi Kocaer, Kur'an-ı Kerim'deki Yeminler, AÜSBE, Ankara 1994.
- Faruk Bozgöz, Kitap Ehli Hakkındaki Üç Ayetin Tefsiriyle İlgili Tarihi ve Semantik Bir Çalışma, AÜSBE, Ankara 1994.
- Refik Demir, Kur'an'da İyi İnsanın Araştırılması, AÜSBE, Ankara 1994.
- Şaban Karataş, Şia'ya göre Kur'an'ın Tahrifi Problemi, AÜSBE, Ankara 1994.
- Ali Rıza Gül, Kur'an'da Ticaret Ahlâkı, AÜSBE, Ankara 1995.
- Mehmet Akif Koç, Âişe Abdurrahman (d. 1332/1913) ve Kur'an Tefsirindeki Yeri, AÜSBE, Ankara 1996.
- Gülen Acar, Kur'an-ı Kerim'de İhlas, AÜSBE, Ankara 1996.
- Muhammet Tasa, Hamid b. Ali b. İbrahim el-İmadiye Ait et-Tafsîl fi'l-Farkı Beyne't-Tefsir ve't-Te'vil Adlı Eserin Tahkiki, AÜSBE, Ankara 1996.

1.2.1.2.Doktora Tezleri

- Orhan Karmış, Tefsir İlminde Te'vilin Yeri ve Önemi, AÜSBE, Ankara 1975.
- Levent Etem, Hasan-ı Basri ve Tefsir İlmindeki Yeri, AÜSBE, Ankara 1978.
- Şevki Saka, Kur'an-ı Kerim'de Dâvet Metodu, AÜSBE, Ankara 1979.
- Mevlüt Güngör, Cassas (ö. 370/981) ve Fıkhi Tefsiri, AÜSBE, Ankara 1981.
- Mustafa Akşit, Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri'ndeki Metodu, AÜSBE, Ankara 1981.
- Mehmet Sait Şimşek, el-Cahız ve Eserlerindeki Kur'an ve Tefsirine Ait Görüşleri, AÜSBE, Ankara 1984.
- Mustafa Çetin, Tefsirde Dirayet Metodu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1984.
- Musa Kazım Yılmaz, Taberî ve Tabatabâi'de İmamiye Tefsiri, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1985.
- İdris Şengül, Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi, AÜSBE, Ankara 1990.
- M. Fatih Kesler, Kur'an'da Ehl-i Kitap (Yahudiler ve Hristiyanlar), AÜSBE, Ankara 1991.
- Ömer Özsoy, Kur'an'da Sünnetullah Kavramı, AÜSBE, Ankara 1991.

- Salih Akdemir, Hristiyan Kaynaklara ve Kur`an-ı Kerim'e Göre Hz. İsa, AÜSBE, Ankara 1992.
- Recep Şehidoğlu, Molla Fenari ve Tefsir Metodu, AÜSBE, Ankara 1992.
- Hikmet Akdemir, Muhammed İbnü Bedrüddin el-Münşi ve Tefsirdeki Metodu, AÜSBE, Ankara 1992.
- Ahmet Nedim Serinsu, Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûl'ün Rolü, AÜSBE, Ankara 1993.
- Ali Cüneyt Eren, Sıddık Hasan Han (1832/1890) ve Neylu'l Meram Min Tefsiri Âyâti'l Ahkâm, AÜSBE, Ankara 1994.

2. KALEME ALDIĞI İLMİ ESERLERİ

Erken dönemden günümüze değin tefsir alanında birçok alim yetişmiş ve bu alanda ilgili güzide birçok eser kaleme alınmıştır. Son dönemde yetişen alimlerden birisi de İsmail Cerrahoğlu Hoca olmuştur. Tefsir ve Tefsir Usulüyle ilgili ortaya koymuş olduğu çalışmalarla Türkiye’de tefsir akademisinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. İsmail Cerrahoğlu’nun birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde kategorize edebilir.

2.1. Kitapları

İlmî çalışma hayatı boyunca birçok kitap telif ederek İslami ilimlere ciddi bir katkısı olmuştur. Söz konusu eserleri kronolojik sıra takip ederek tasnif edilmiştir. Ulaşılabilen eserleri şunlardır;

2.1.1. Kur’an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller

Cerrahoğlu’nun kaleme aldığı bu eser doktora tezinin yayına hazırlanmış halidir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 1968 yılında Ankara’da basılmıştır. Eser dört bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde Kur’an-ı Kerim’in tefsirine duyulan ihtiyaçtan¹² ve bu ihtiyaca binaen Hz. Peygamber’in Kuran-ı Kerimi tefsir etmesi ve O’nun Kuran’ı tefsir etmesinin yine Kur’anî bir vazife¹³ olduğundan söz etmiş ve Hz. Peygamber’in tefsirine yönelik örnekler üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde sahabe tefsiri örnekleri üzerinde durulmuştur. Örnekleri vermeden önce sahabe dönemindeki genel durum, esbab-ı nüzul, Kuran-ı Kerim’in nokta ve harekeleri, kıraat ve yedi harf, israiliyyat, umum ve husus, nasih ve mensuh konularına değinilmiştir. Daha sonra ‘Sahabe Tefsirinden Örnekler ve Bu Tefsirin Hususiyetleri’ başlığı altında yirmi üç örnekle sahabenin Kuran-ı Kerimi tefsir etmesine yer verilmiştir.¹⁴

Tefsirdeki haberler Sahabe vasıtasıyla Peygambere veya sahabenin içtihadına dayanır. Tefsir hususunda haberlerin ekserisi İbn Abbas’ a istinat eder. Bilhassa rivayet tefsirinin zamanımıza kadar intikali İbn Abbas’tan alan tilmizleri vasıtasıyla nakledilmiştir.

¹² İsmail Cerrahoğlu, Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Ankara 1968,16.

¹³ Cerrahoğlu, Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Ankara 1968,20.

¹⁴ Cerrahoğlu Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Ankara 1968,45-95.

Bu sebepten ötürü olacak ki sahabe bölümünde ‘İbn Abbas ve Tefsirinin Hususiyetleri¹⁵- ‘başlığı ikinci bölümde ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Tabiin ve Tebeu’t- Tâbiîn ‘in tefsiri üzerinde durulmuştur. Bu dönemdeki İslam devletinin sınırlarının genişlemesi, Arap olmayanların Müslüman oluşları, mezhep-fırka savunucuları gibi nedenler Tefsire bakış açısını değiştirmiştir.¹⁶ Bunların yansımaları olarak mutezile, şia, haricilerin ve hatta mutasavvıf ve bâtınilerin tefsirlerine örnekler verilmiştir.¹⁷

Dördüncü bölümde ise geçmişten günümüze kadar ulaşıp-ulaşamayan fakat isimleri bilinen tefsirlerden bahsedilmiştir.

2.1.2. Yahya İbn Sallam ve Tefsirdeki Metodu

Cerrahoğlu’nun kaleme aldığı bu eser doçentlik tezinin yayına hazırlanmış halidir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 1970 yılında Ankara’da basılmıştır. Eser üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Yahya İbn Sallam’ın hayatı, hocaları, talebeleri ve eserleri bulunmaktadır.¹⁸ İkinci bölümde ise Hz. Peygamber’in, sahabenin, tabiin ve tebeüt-tabiiinin tefsirine değinilmiştir.¹⁹ Bu bölümde daha sonra Yahya İbn Sallam’ın nakli tefsirdeki, rey tefsirdeki, isnattaki, fıkıh ilmindeki, lügat ve nahiv ilmindeki, kıraat ilmindeki, israiliyyattaki, kelam ilmindeki, eski Arap şiirindeki yerine değinilmiştir.

Son bölümde ise Yahya İbn Sallam’ın tefsirine yönelik bilgiler vermiştir. O’nun tefsirde naklin yanında ayetlerin lügat manasına açıklama, bazen de haberleri tenkit ederek bir tercihte bulunması gibi özellikleri olduğunu bunun da aynı asırda yazılmış diğer tefsirlerden Sallam’ın tefsirini ayırdığını dile getirmiştir.²⁰ Zira tefsir usulünde nakli ve akli bir arada

¹⁵ Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, 98.

¹⁶ Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968,105

¹⁷ Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, 115-125.

¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, **Yahya İbn Sallam ve Tefsirdeki metodu**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1970,7-50.

¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, 51-60.

²⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968,159.

yürüten ilk kişinin et-Taberî olduğu söylenmektedir fakat Sallam'ın Taberî den daha önce bu tefsiri yazdığını söylemektedir.

Sallam bu metodu ilk defa kullanan kişi olduysa da bunu geliştiren kişinin ise muhakkak ki Et-Taberî olduğunu dile getirir.²¹bu açıklamalarından sonra Yahya İbn Sallam'ın tefsirinden Ahzab Suresi örneğine yer verir.²²

Cerrahoğlu'nun Yahya b. Sallam'ın eseri üzerine çalışmış olmasını önemsemekteyiz. Çünkü esasında Cerrahoğlu'nun bu eseri çalıştığı yıllarda Türkiye'de henüz İslami ilimler ve Tefsir sahasında yapılmış akademik çalışmalar oldukça azdır. Böyle bir zamanda o; matbu, nüshasına hemen ulaşılabilen bir konu üzerinde çalışarak daha az yorucu fakat daha doyurucu bilgilere ulaşılacak bir çalışmada yapabiliirdi. Fakat öyle yapmamış, nüshası eksik olan ve çok zor bulunan, bazı yerlerin silinmiş olması sebebiyle okunması dahi zor olan bu eser üzerine çalışma yaparak zora talip olmuştur. Tüm bu yönleriyle söz konusu çalışmanın takdire şayan olduğunu düşünmekteyiz.²³

2.1.3. Din Bilgisi Kitapları

Bu kitaplar orta okulda öğrenim gören öğrenciler için hazırlanan ders kitapları mahiyetindedir. Din bilgisi 1, 2 ve 3 olarak üç adettir. İlk ikisi 1976 yılında üçüncüsü ise 1977 yılında İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığı basım evi tarafından basılmıştır. Söz konusu kitaplar Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu ve Mücteba Uğur tarafından hazırlanmıştır.

Din Bilgisi 1 kitabında genel olarak din, peygamber ve imanın şartları gibi konulara yer verilmiştir²⁴.

Din Bilgisi 2 kitabında din düzeni, İslam dininin temel prensipleri, mükellef ve işlerine ait hükümler, ibadetlerin temeli temizlik, ibadetler ve dinde kolaylıklara yer verilmiştir.²⁵

²¹ İsmail Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, 163.

²² İsmail Cerrahoğlu, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968,159.

²³ Gökhan Atmaca, İsmail Cerrahoğlu ve İlmi Çalışmaları, **Usul**,21,147-80(sayfa 8 kendi içinde)

²⁴ Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Mücteba Uğur, **Din Bilgisi 1**, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 1976, 1-88

²⁵ Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Mücteba Uğur, **Din Bilgisi 2**, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1977, 1-96

Din Bilgisi 3 kitabında insanlık ve ahlak, ahlakın temel kaynakları, farz olan davranışlar, haram olan davranışlar, dinler ve çeşitleri, ilahi dinler arasında olan İslam dini, İslam dini ve ilim, İslam dini ve Türkler, din mimarisine Türklerin hizmetleri, Türkler tarafından meydana getirilen hayır kurumları-vakıflar gibi konulara yer verilmiştir.²⁶

2.1.4. Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından Ankara'da 1984 yılında basılmıştır. Eserin yazımına Talat Koçyiğit ve İsmail Cerrahoğlu beraber başlamışlarsa da Cerrahoğlu birinci cildinden sonra ayrılmıştır.²⁷ Bu sebeple eserin birinci cildi üzerinde durulacaktır.

Eserin mukaddimeden sonraki ilk bölümünde Kur'an-ı Kerim hakkında genel bilgiler başlığı altında Kur'an nedir? Nasıl bir kitaptır? Niçin-kime ve nasıl indirilmiştir? nasıl toplanmıştır? Gibi hususlar konusunda bilgiler verilmiş ve Kur'an'ın eşsizliğine yer verilerek okuyucuya tefsir öncesi Kurana ait ön bilgiler sunulmuştur.²⁸

Daha sonra ise 'Kur'an tefsirine giriş' başlığı altında tefsire neden ihtiyaç vardır? Sorusunun cevabı üzerinde durulduktan sonra, Tefsirin kaynakları ve tefsir faaliyetleri hakkında bilgilere yer verilerek²⁹ Kur'an Tefsirine geçilmiştir. Sure başında surenin nazil olduğu yer ve surenin gayesi gibi alt başlıklar açılarak bunlarla ilgili malumata yer verildikten sonra sureler ayet ayet tefsir edilmiştir. Ayrıca Fatiha suresi için surenin adı ne ayetlerinin sayısı, Fatiha suresinin namazdaki hükmü, fazileti gibi başlıklar açılarak bilgiler verilmiştir.³⁰

2.1.5. İmam Hatip Liseleri İçin Tefsir 11-12

Bu eserler isimleriyle de müsemma olarak imam hatip lisesindeki öğrencilerin tefsir dersleri için hazırlanmış ders kitaplarıdır.1985 yılında Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından Ankara'da basılmıştır. Söz konusu kitapları İsmail Cerrahoğlu ve Şevki Saka birlikte hazırlamışlardır.11. sınıf için hazırlanan tefsir kitabı 'Kur'an-ı Kerim, Terceme ve

²⁶ Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Mücteba Uğur, **Din Bilgisi 3**, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara 1976, 9-112

²⁷ Sadık Kılıç, Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile 'hayat tecrübesi üzerine' bir söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,31,223

²⁸Talat Koçyiğit İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984,7-36

²⁹ Talat Koçyiğit İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984,1-6

³⁰ Talat Koçyiğit İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984,

Tefsir usulü' adlı üç bölümden oluşmaktadır.³¹ 12. sınıflar için hazırlanan kitapta ise 'Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi' isimli iki bölümden oluşmaktadır.³²

2.1.6. Kur'an-ı Kerim'den Öğütler

Diyanet işleri başkanlığı tarafından Ankara 1991 yılında yayınlanmıştır. Halk kitapları serisine ait bir kitap olması sebebiyle daha çok halkı bilgilendirme ve halka hitap eden bir kitaptır. Dini kaynaklara ulaşamayan halk tabakasının bazılarını dine karşı umursamazlıktan, bazısını dedikodudan, hurafelerden kurtarmak için kaleme alınmıştır.

Kur'an'da yer alan elli ayrı konu ayetler ışığında ele alınmış, bunları destekleyen hadislerle okuyucuya sunulmuştur. Konulara yer vermeden önce Kur'an'ı Kerim nasıl bir kitaptır? Vahiy mahsulüdür, Kur'an'ın toplanıp çoğaltılması ve iman esasları üzerinde durulmuştur. İbadetler, temizlik, kumar, riya, zulüm gibi hem bireysel hem de toplumu ilgilendiren konulara yer verilmiştir.³³

2.1.7. Prof. Dr. M. Tayyib Okıç Armağanı

Söz konusu eser Prof. Dr. M. Tayyib Okıç hakkında O'nun anısına farklı birçok hocaların değerlendirmelerini ve makalelerini içermektedir. İsmail Cerrahoğlu'na ait 'Prof. Dr. M. Tayyib Okıç' ve 'Prof. Dr. Muhammed Tayyib Okıç 'in ilmi çalışmaları ve eserleri' adlı iki makale bulunmaktadır.³⁴

2.1.8. Tefsir Tarihi

Diyanet işleri başkanlığı tarafından Ankara'da 1988 yılında yayınlanmıştır. Tefsir tarihi adıyla yayınlanan bu eser daha önceleri iki cilt halinde basılmaktaydı şu an ise tek cilt halinde okurlara sunulmaktadır. Bu eseri kaleme alma sebebinin Hz. Peygamber'in ve O'nun varisleri durumunda olan din alimlerinin Kur'an-ı Kerim'i nasıl tefsir ettiğini ortaya koymaya çalışmak olduğunu dile getirmektedir.³⁵

Kitabı kaleme almış olduğu dönemde tefsir tarihi alanında yeterli araştırmanın yapılmamış olması, bu eksiği gidermek ve ilerideki çalışmalara mütevazî bir rehber olmak

³¹ İsmail Cerrahoğlu, Şevki Saka, **İmam Hatip Liseleri için Tefsir Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, 9-189

³² İsmail Cerrahoğlu, Şevki Saka, **İmam Hatip Liseleri için Tefsir Kitabı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, 5-173

³³ İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an'ı Kerim'den Öğütler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991

³⁴ Mart 28, 2019 Tarihinde http://isamveri.org/pdfdrg/D00018/1982_5/1982_5_TULUCUS2.pdf adresinden alındı

³⁵ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014, 9

bu eserin ortaya çıkmasında itici güç olmuştur. Eserin giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir kitap olduğu, tefsir, te'vil ve terceme kelimeleri arasındaki fark ve Kur'an-ı Kerim'in tefsirine duyulan ihtiyaçtan bahsetmiştir.

Söz konusu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm dört ana başlıktan meydana gelmiştir. Hz. Peygamber zamanında tefsir başlığında öncelikle Kuran-ı Kerim'in nasıl bir kitap olduğu, Kur'an'ın yine Kur'an'la tefsiri, Hz. Peygamber zamanında tefsir, sünnetin Kur'an'ı anlamadaki rolü ve Kur'an'ı beyan yönlerini ele alarak Hz. Peygamber'in Kuran tefsirine yönelik örnekler verilerek Hz. Peygamber'in tefsirdeki metodu ortaya konmuştur.³⁶

Sahabe devrinde tefsir başlığı altında ise bu devirdeki tefsir kaynaklarına değinildikten sonra sahabenin tefsirdeki metodu ve örneklerine yer verilmiştir. Tefsir ilminde ün kazanan sahabilerden olan Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Abbas 'ın tefsirdeki yerine de değinilmiştir.³⁷ Tabiîn devrinde tefsir başlığı altında tabiîn'in tefsirdeki yeri ve metoduna değinilmiştir. Dört halife devriden itibaren İslam Devleti'nin sınırlarının genişleyip Arap olmayanların da İslam'ı kabulüyle yeni kültürlerle karşılaşmıştır. Arap olmayanların İslamı öğrenme arzusu, Kureyş'in ve diğer Arap'ların ise bu milletleri idare etme isteği ve ilmi meşguliyetleri küçük görmeleri Arap olmayanları ilimle meşguliyyete sevk etmiştir.

Fakat daha önceden sahip oldukları kültürleri ve dinleri sebebiyle islamı anlama çalışmaları Arap'lardan farklı olduğu için tabiîn devrinde tefsirde mühim hareketler meydana geldiğini dile getirmiştir³⁸. Bu dönemin toplumsal durumunu gösteren en önemli olayın ise garanik hadisesi olduğunu dile getirmiştir. Rivayet ve İsrailiyyata düşkün kişilerin bunu cerh ve tadil etmeksizin eserlerine alarak günümüze kadar getirdiğini dile getirmiştir.

Hâlbuki bu konuda gelen haberlerin lafızlarındaki çelişkiler, rivayetlerdeki zayıflıklar ve senetteki kopukluklar sebebiyle ilim adamlarının büyük çoğunluğu tarafından kabul edilemez olduğunu dile getirir. Hz. Peygamberden geldiği söylenen sözlerin henüz o tarih daha doğmamış olan İbn Abbas ve tabiilerden olan Said b. Cübeyr'den gelmesinin hadisçiler tarafından kabul olunamaz olduğuna dikkati çekmiştir.

³⁶İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014, 37-53

³⁷ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014, 73-89

³⁸ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014, 90-91

Kabul olunamazlığına dair başka özellikler de dile getiren Cerrahoğlu'na göre böyle bir olay yaşanmamıştır.³⁹

Cerrahoğlu'na göre tabiîn devrinde yapılan hatalardan birinin de Arap dili gramerine yönelik olduğunu söyle getirir. İslamiyet'in ilk yıllarında Arap dilinin kurallarının konmamış olması ve vermiş oldukları mananın karşılığını bulamayınca kelime kökünü başka dillerde aramaya çalışmış olmaları onları hata etmeye sürüklediğini söyler.⁴⁰

Bu dönemde yapılan diğer bir hatanın ise Kur'an'ı rey ile tefsir konusunda olduğunu dile getirmektedir. Aslında rey ile tefsir etmenin bir gereklilik olduğu, rey ile tefsirin yapılmamış olsaydı bugün ki Kur'an ahkâmının pek çoğunun batıl olması lazım geleceğini söyler. Fakat reye gitmeden önce müfessirin takip etmesi gereken yollar olduğunu fakat müfessirlerin birçoğunun bu hususları ihmal ettiğini bu sebeple de rey yaptıkları tefsirlerde kendi fikirleriyle birlikte yaşadıkları toplumun fikirlerini, örf ve adetlerini, ön yargılarını da tefsire taşıdıklarını dile getirmiştir.

Tabiîn devrinin bir diğer önemli hususunun İsrailiyyat olduğu açıktır. Cerrahoğlu İsrailiyyat'ın ilk defa sahabe devrinde tefsirlere girmeye başladığını⁴¹ fakat tabiîn'in kitap ehlerinden sahabeye nispetle daha fazla rivayet ettiklerini dile getirmiştir. Bunun sebebinin ise Ehl-i Kitap'tan birçok kimsenin Müslüman olması ve Müslümanların Kur'an kıssaları ve müphemleri hakkında detaylı bilgiye yönelmiş olmalarından kaynaklandığını söyler.

Tabiîler devrinden sonra ise İsrailiyyat'la meşguliyetin daha fazla arttığını ve bunun ifrat derecesine vararak Kur'an tefsirine girdiğini dile getirmiştir.⁴²

Pek çok kimsenin aklına şu soru geliyor. Peki İsrailiyyat karşısında tutumumuz nasıl olmalıdır. Cerrahoğlu bu konuda müfessire lazım olan şeyin;

- Bu gibi haberlere karşı çok uyanık olunması

- Bütün bu israilî haberleri tenkitten geçirip gücü nispetinde, Kur'an'ın ruhuna uygun olanları alması, akıl ve nakil süzgecinden geçirmesi

³⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014,92-93

⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara 2014,94

⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara,95

⁴² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara,101

- Kur'an'ın mücmel olan hususlarını açıklarken onu açıklayan bir diğer ayet veya Hz. Peygamber'in sünneti varken, kitap ehlinden olan nakilleri kullanmaması

- Mümkün mertebe İsrailiyyat' tan kaçınması⁴³

olarak sıralar.

İsrailiyyat hakkında verilen genel bilgilerden sonra tefsire giren israilî rivayetlerin kaynağını oluşturan bazı şahsiyetler üzerinde durmuştur ve bunlar hakkında genel bir malumat verilmiştir. Ele alınan şahsiyetler ise

- Abdullah b. Selâm

- Kâbu'l Ahbâr

- Vehb b. Münebbih

- Abdu'l Melîk b. Abdi'l – Azîz b. Cüreyc⁴⁴

İsrailiyyattan bahsettikten sonra tefsir medreseleri ve müfessir tabiiilerden bahsedilmiştir. Öncelikle Mekke, Medine ve Irak medreseleri hakkında genel bilgiler verdikten sonra bu medreselerde yetişmiş ve tefsir sahasında ün kazanan bazılarının kısaca hal tercemelerindeki ve tefsirdeki yerlerini göstermeye gayret edilmiştir.

Bu isimler şunlardır;

- Sa'îd b. Cübeyr

- Mücâhid

- İkrime

- Atâ b. Ebî Rabâh

Bu dört isimde dışında pek çok tabî'nin İslami ilmelerle ve tefsirlere meşgul olduklarını dile getirilmiş ve sadece bu isimleri zikretmekle yetinilmiştir.⁴⁵

⁴³ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara,102

⁴⁴ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara,102-110

⁴⁵ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 112-131

Sahabe ve tabiîn devrinin özellikleri verildikten sonra her iki devrin tefsir anlayışı mukayese edilerek tabiîn devrinden sonraki tefsir hareketlerine geçilmiştir. Burada beş isim üzerinde durulmuştur. Ali b. Ebî Talha, Mukâtil b. Süleyman, Süfyân b. Sallâm ve Abdurrazzâk b. Hemmâm ve tefsirleridir. Bu isimler hakkında öncelikle onlar hakkında söylenen, bize kadar ulaşan bilgilere geniş malumatlarla yer vermiş daha sonra ise bu kişiler hakkında kendi değerlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁶

Eserin ikinci bölümünde bazı lügatçilere göre tefsir anlayışından bahsedilmiş ve birkaç lügat aliminin tefsirlerinden örnekler verilmiştir.⁴⁷ Mutezilî, Şia ve Harici gibi fırka mezheplerinin tefsir anlayışından bahsedilmiştir.⁴⁸ Daha sonra Tasavvufî, Felsefî ve Fıkhi tefsirlerin bazılarından bahsedilmiştir.⁴⁹ Rivayet ve dirayet yönünden tefsirler ele alınarak bunlara yönelik bazı müfessir ve tefsirlerine ait bilgilere yer verilmiştir.⁵⁰ Burada incelemekte olduğu müfessirlere ait bilgilere genişçe yer verdikten sonrasında ise bu konudaki kendi görüş ve değerlendirmelerini belirtmiştir.

Örneğin Fahreddin Razi'nin tefsirine ait bilgilere yer verdikten sonra tefsiri hakkında 'Razi'nin tefsiri diğer tefsirler gibi itiyadi değildir. O, tefsir için akla duyulan ihtiyacı, birçok dini meselede ve hayati görüşlerde izah eder. Bu bakımdan tefsir alemine açık bir tesiri olmuştur. Hiç şüphesiz kendinden sonra gelenlere bu tefsir aklî kaynaklık yapmıştır. Birçok meseleyi, çeşitli ilimleri açık bir metotla anlattığı için sonradan gelen müfessirler, nasipleri nispetinde, ondan faydalanmışlardır. Hatta onu tenkit maksadı ile ele alanlar da ondan istifade etmişlerdir.⁵¹ Ondan istifade etmeyen müfessir hemen hemen yok gibidir.'⁵² ifadelerini kullanmıştır. Eserde buna benzeyen birçok örnek mevcuttur.

Eserin son bölümünü ise 'Günümüz Tefsir Hareketleri' başlığı altında İlhâdi, Mezhebî, İlmî ve İçtimaî-Edebî tefsirler ele alınmıştır.

Eserin sonuç bölümünde Kuran-ı Kerim'in asıl gayesinin insan hayatında, toplumda ve dünyada meydana gelen sabit kanunlara dikkat çekerek insanı doğru bir inanca, faydalı işlere ve iyi ahlaka yöneltmek olduğunu söyler. Kur'an'ın gelecekte haber verme, tabiat kanunları dışındaki konularla uğraştırma gibi asıl gayeden uzaklaştıran hedeflerinin

⁴⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 137-198

⁴⁷ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 209-227

⁴⁸ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 233-431

⁴⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 432-512

⁵⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 523-672

⁵¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 645

⁵² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Fecr, Ankara, 643

olmadığını dile getirir. Kur'an ayetlerinin birbirini onaylayan mahiyette oldukları için okudukça ve üzerinde akıl yürütüldükçe günümüz meselelerine çözümler bulunabileceğini dile getirir. Birçok farklı sebepten insanların ihtiyaçlarının artması, Kur'an'ı yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde tefsir etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu yüzden tefsir ilmi hakkında söylenenlerin yeterli olmadığı, -Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in ve sahabenin Kur'an hakkında söyledikleri istisna edilecek olursa- ileride söylenecekler yanında bir hiç olarak kalacağını dile getirmiştir.

Cerrahoğlu'nun söz konusu eseri bu sahada yazılmış derli toplu ilk eser olması yönünden kayda değerdir. Ayrıca ele aldığı konular bakımından da özellikle yazdığı dönemi de göz önüne aldığımızda Tefsir Tarihi açısından oldukça doyurucu mahiyette olduğunu söyleyebiliriz. Burada belki de en önemli husus Cerrahoğlu'nun Türkiye'de o güne kadar yapılmış yeterli Tefsir Tarihi çalışmalarının olmadığını vurgulamış olmasıdır. Bu tespiti sebebiyle olsa gerek hem bu eseri hem de hazırladığı makaleleriyle bu alandaki açığı gidermeye çalışmıştır.⁵³

2.1.9. Tefsir Usulü.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından Ankara 1995 yılında yayınlanmıştır. Cerrahoğlu bu çalışmasını ülkemizde kurulan İlahiyat Fakülteleri, Yüksek İslam Enstitüsü ve imam hatip okullarının kurulmasıyla birlikte bu okullarda Tefsir Usulü alanında yeterli kaynağın olmamasına binaen bu eseri kaleme almıştır.⁵⁴

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş bölümünde Arapların kökeni, dini ve kültürel durumları, komşuları ve onların dini anlayışlarını etkileyen komşu ülkelerin sahip oldukları dinlerden bahsedilerek Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir topluma indiğine dair bilgiler verilmiştir.⁵⁵ Birinci bölümde Kur'an tarihi ele alınmıştır. Öncelikle Kur'an kelimesinin kökeni üzerinde durulmuş ve Kuran-ı Kerim'in tarifleri verilmiştir.

Cerrahoğlu ise Kur'an-ı Kerimi şöyle tanımlamaktadır: “yirmi üç senelik peygamberlik müddeti içinde Hz. Muhammed'e çeşitli vesilelerle, vahiy yolu ile zaman zaman Allah tarafından indirilen sözlerin bir mecmuası şeklinde tarif edebiliriz.”⁵⁶ Kur'an-ı Kerim'in diğer isimlerine de değinilerek bu bağlamda vahiy, ayet, sure gibi belli başlı

⁵³ Gökhan Atmaca, İsmail Cerrahoğlu ve İlmi Çalışmaları, **Usul**,21,12

⁵⁴ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,8

⁵⁵ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,11-29

⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,31-34

konularda bilgiler verilmiştir.⁵⁷ Daha sonra Kur'an'ın yazıya geçirilmesi, cemedilmesi ve çoğaltılması konusundaki bilgilere yer verilmiş ve en son yedi harf ve kıraat mevzusu üzerinde durularak birinci bölüm bitirilmiştir.⁵⁸

Eserin ikinci bölümü Kur'an İlimleri hakkında bilgileri içermektedir. Nüzul sebepleri, nasih -mensuh, muhkem-müteşabih gibi konular ele alınmıştır.⁵⁹ Burada Cerrahoğlu Kur'an ilimlerine dair bazı görüşlerine de yer vermiştir. Biz bu bölümde kaleme aldığı eserleri tanıtmaya gayesinde olduğumuz için ele aldığımız başlık altında bunlara değinmeyerek ileride Cerrahoğlu'nun bu ve bunun gibi tefsir ve usule ait görüşlerine yer vereceğiz. Bu bölümün devamında Huruf-u mukattaa, uslubu'l-Kur'an, îcâzûl-Kur'an, Kuran-ı Kerim'de yeminler-kıssalar-hitaplar-meseller-tekrarlar-sual ve cevaplar-müphemler, hakikat ve mecaz, müşkilü'l-Kur'an, mücmel ve mübeyyen, el-vücuuh ve an-nezair, halku'l-Kur'an, fedâilu'l Kur'an, ayetler ve sureler arasındaki tenasüp ve insicam gibi konulara da birer alt başlık açılarak değinilmiştir.⁶⁰

Eserin son bölümünde ise Tefsir Tarihi ana başlığı dikkatimizi çekmektedir. Cerrahoğlu usule ait bilgileri okuyucuya sunduktan sonra tefsir tarihine ait malumata da yer vererek her iki ilmi derli toplu bir arada sunmuş olmaktadır. Bu özelliği eseri Türkiye de ki ilk derli toplu bir tefsir usulü eseri yapmaktadır. Bu yönüyle eser birçok ilahiyat fakültelerinde okutulmuş ve kendisinden sonra kaleme alınan Türkçe tefsir usulü kitaplarına kaynaklık etmiştir. Kendisinin de ifade ettiği üzere Türkiye de tefsir usulü alanında yazılmış eserler bulunmaktadır fakat bunlar yeterli değildir.⁶¹

Mesela Bergamalı Ahmet Cevdet Efendi'nin Tefsir Tarihi adlı eseri Türkçe kaleme alınmış ilk eserdir.⁶² Söz konusu eser iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde tefsir usulü başlığı altında Kuran'ın toplanması, te'vil-tefsir kelimeleri arasından fark, rivayet ve dirayet tefsiri gibi konulara değinilmiştir. İkinci bölüm olan Tefsir Tarihi kısmında ise on üçüncü tabakaya kadar olan Müfessirlerin bilgilerine yer verilmiştir. Cerrahoğlu'nun eseri ise hem Tefsir Tarihi hem de Tefsir usulü ilimlerine ait bilgileri detaylı bir şekilde okuyucunun hizmetine sunmaktadır.

⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,34-60

⁵⁸ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,60-110

⁵⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,111-130

⁶⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,130-203

⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara,8

⁶² Cevdet Bey (Mustafa Özel), **Tefsir Usulü ve Tarihi**, Kayıhan,5

Eserin ihtiva ettiği konu ve önemine binaen kendisinden sonra yazılan Tefsir Usulü ve Tarihi kitapları da O'na atıf yaparak hazırlanmışlardır. Muhsin Demirci⁶³ ve Halis Albayrak'ın 'Tefsir usulü'⁶⁴ kitapları buna örnek verilebilir.

Ayrıca Cerrahoğlu'nun bunlardan başka Talat Koçyiğit ve Mücteba Uğur Hocalarla birlikte hazırlanmış olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabı ve Şevki Saka ile İmam Hatip Okulları için Hazırlanmış oldukları Tefsir Kitabı da bulunmaktadır.⁶⁵ Fakat söz konusu eserin bir orta okul ve lise ders kitabı olduğundan basılı halini şu an bulunmamaktadır.

2.2. Tahkikleri

Tefsir ve Tefsir Usulüne dair bazı tahkikleri bulunmaktadır.

2.2.1. Ahmed b. Hanbel. Ebu Abdullah b. Muhammed eş- Şeybani, Kitâb'ul-ilel ve Marifetü'r – Ricâl

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları tarafından 1963 yılında Ankara 'da basılmıştır. Talat Koçyiğit Tarafından yazılan bir mukaddimeyle başlamaktadır.⁶⁶ Eserin diğer kalanı ise Arapça tahkikten oluşmaktadır.

2.2.2. Ebu Abdullah Muhiyyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeçi, İtabü't Taysir fî Kavaidi İlmi't- Tefsir

Tefsir usulüne dair bir mukaddime ile iki bölüm ve bir hatimedden oluşan eseri Cerrahoğlu altı nüshasını karşılaştırarak tahkik etmiştir.⁶⁷

2.3 Makaleleri

Cerrahoğlu'nun birçok makalesi bulunmaktadır. Bunları daha iyi anlayabilmemiz için şu şekilde kategorize edebiliriz:

⁶³ Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul (2012)

⁶⁴ Halis Albayrak, **Tefsir Usulü**, Şule, İstanbul (1998)

⁶⁵ Sadık Kılıç Şeyhmus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile Hayat Tecrübesi Üzerine Bir Söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31, 222

⁶⁶ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, **Kitabu'lilel ve Ma'rifetü'r-Rical**, (thk. Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1963., s. 7-24.

⁶⁷ Hasan Gökbulut, 'Kafiyeçi' DİA,2001,24,154-155

2.3.1 Tefsir Tarihine Dair Araştırmalar

- “Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu”, AÜİFD, IX, Ankara 1961, s. 39-45.

Bu makale de Hz. Peygamber’den tefsir ve hadis yazımıyla ilgili meneden ve bunun yanında müsaade de eden rivayetlerin olduğunu, sahabenin ise büyük çoğunlukla hadis ve tefsir yazımına karşı çekindiklerini fakat yazarlarında mevcut olduğunu dile getirmektedir. Hadis ve tefsir yazımıyla ilgili tezat olan rivayetlerin İbn Kuteybe tarafından hal çaresi olarak söylediklerinin olaylara ve gerçeklere uymadığını dile getiriyor.

Men meselesinin ilk günlerde Kur’an ayetleriyle diğer lafızları birbirinden ayıramayacak kadar basit bir kültür ve Kur’an’a dahil edilebilecek bir lafzın Allah kelamı olup olmadığını ayıramayacak bir durumda olduklarında aramak lazımdır diyor.⁶⁸Medine’nin kültürel olarak uygun olmayan zamanında nehy edildiğini, tamamen Müslüman bir toplum olduklarında ise izin verildiğini dile getirmektedir.

- “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VIII, sayı:86-87, Ankara 1969, s.202-205.
- “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VIII, sayı: 88-89, Ankara 1969, s. 263-267, 271.
- “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VIII, sayı: 90-91, Ankara 1969, s. 327-334.
- “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış -IV- “, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, sayı: 92-93, Ankara 1970, s. 5-13.

Birbirlerinin devamı şeklinde yazılan bu dört makalede Cerrahoğlu asrımızda mevcut bulunan tefsirleri ve bunların tefsire yönelik değerlendirmelerini ele almıştır. Birinci makalesinde asrımızda bulunan dört tefsirin olduğunu, bunların;

⁶⁸ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9, 43

- Mezhebi
- İlhâdi
- İlmi
- İctimai,

edebi tefsirler olduğunu dile getirerek birinci makalede Mezhebi Tefsirleri ele almakla yetinmiştir. Şia, Bâtıniye, Bâbiyye, Bahâiyye gibi mezheplerin kendi düşüncelerini desteklemek için Kur'an tefsirine yöneldiklerini dile getirmiştir.⁶⁹

Bu konuyla ilgili ele alınan ikinci makalede ise ilhâdi tefsirlerin amacının İslam'ı yıkmak, derdest etmek olduğunu bunu da Kur'an-ı yalan yanlış tefsir ederek yaptıklarını dile getirir ve yaptıkları bazı tahrifatla ilgili örnekler verir.⁷⁰

Söz konusu makalelerin üçüncüsünde ise ilmi tefsirler ele alınmıştır. Öncelikle ilmi tefsirin 'Kuran ibarelerindeki ıstılahları tefsir ve oradan çeşitli ilmi ve felsefi görüşleri istihraç eden bir tefsir nevi olduğunu söyleyerek tanımı verilmiştir.⁷¹Bu alanda eski zamanlarda da yapıldığını dile getiriliyor.

Buna Gazali örnek verilerek hatta Suyuti'nin de Gazali'nin yolundan ilerlediği ve bu tefsir hareketinin Gazali'den önceye, Abbasiler devrinin ilim ve terceme hareketi devrine kadar indirilebileceği dile getirilmiştir. Bu konudaki önemli eserlere örnekler vererek bunların en mühim liderinin Şeyh Tahtavi Cevheri(ö.1940) olduğu dile getirmiştir ve O'nun 'el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ân' adlı yirmi beş ciltten oluşan eserinin tefsirdeki usulünü özet olarak incelemiş ve bazı özelliklerini zikretmiştir.⁷² Daha sonra ise ilmi tefsir türüne karşı olanların tutumlarını ve nedenlerini söyleyerek makale sonlandırılmıştır.

Bu seri makalelerin dördüncüsü ve son makale de ise içtimai edebi tefsirler ele alınarak bu tür tefsirlerin niteliğinden bahsedilmiştir. Bu tefsir türlerinin tasvip edilen ve

⁶⁹ İsmail Cerrahoğlu, Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8,202-205

⁷⁰ İsmail Cerrahoğlu Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8, 263-267

⁷¹ İsmail Cerrahoğlu Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8,327

⁷² İsmail Cerrahoğlu Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8,330

dilemeyen yönlerine değinilerek bu ekolün kurucusu sayılan Muhammed Abduh 'un tefsirini ve yöntemini ele almıştır. En son ise vardığı sonucu netice olarak yer verir.⁷³

- ‘Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Tefsir Faaliyetleri’ Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Cilt: X, Sayı:110-111, Ankara, 1971, s.263-272.

Bu makalede Öncelikle Büyük Selçuklu İmparatorluğunun siyasi durumundan bahsedilerek bu dönemin Türkler üzerindeki önemine değinilmiştir. Daha sonra bu dönemdeki siyasi durumun tefsirlere yaptığı etki anlatılmış. Büyük Selçuklu İmparatorluğu uzun zaman hüküm sürdüğü için bu makalede sadece belli bir döneme ait müfessirlerin incelediği dile getirilir.

Bu dönemin ise 1058 ile 1111 tarihleri arası olduğu ve bu dönemin dışına çıkmayacağı belirtilmiştir. Bundan sonra ise dönemdeki bazı önemli şahsiyetlerin tefsir ile ilgili yaptığı çalışmalara yer verilmiştir. Bu kişileri seçerken ise aralarında mutasavvıf, fakih, muhaddis, müfessir gibi farklı alanlarda ilim sahibi olan kişilerden seçildiğini belirtir. Bu kişileri yaşamış olduğu dönemleri ve kişilere ait eserlerin olup olmadığından ya da kişilerin o dönemdeki yakın olduğu mezhebi görüşü dile getirilerek kısaca anlatılmıştır.

Makalede seçilen şahıslar ise şunlardır.

- Ebu'l-Hüseyin, Ali b. Muhammed el-Maverdi (ö. 450/1058):
- Ebu Müslim, Muhammed b. Ali el-Isfahanî (ö. 459/1066):
- Ebü Ca'fer, Muhammed b. Hasen et-Tüsi (ö. 460/106B):
- Ebü'I-Kasım, Abdu'I-Kerim b. Hevazin el-Kuşeyri (ö. 465/1072)
- Ebu'I-Hasen, Ali b. Ahmed el-Vahidi (ö. 468/1076):
- Ebu'I-Muzaffer, Şehfür b. Tahir el-Isferani (ö. 471/1078):
- Ebu Bekr, Abdu'l-Kahir b. Abdirrahman el-Cürcani (ö. 471/1078):
- Ebu'l-Maali, Abdu'l-Melik b. Abdilah el-Cuveyni, imamı'I-Haremeyn (ö. 478/1085):
- Ebu Ma'şer, · Abdu'I-Kerim b. Abdi's-Samed et-Taberî (ö. 478/1085):
- Ebu'I-Hasen, Ali b. Fa d dal el-Ferazdaki (ö. 479[10{36)
- Ebu'I-Hasen Ali b. Muhammed el-Pezdevi (ö. 482/1089)

⁷³ İsmail Cerrahoğlu Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8,5-12

- Ebu'I-Hasen, Ali b. el-Hasen en-Neysaburi (ö. 484/1091)
- Ebu Yusuf, Abdu's-Selam b. Muhammed el-Kazvini (ö. 488/1095)
- Ebu Hamid, Muhammed b. Abdi'r-Reşad es-Semerikandi (ö. 488/1095)
- Ebu'I-Muzaffer, Mansur b. Muhammed ibnu's-Sem'ani (ö. 489/1096)
- Ebü Abdillâh, Selman b. Abdillâh el-Hulvani (ö. 494/1101)
- Ebü Zekeriyya, Yahya b. Ali Hatibu't-Tibrizi (ö. 502/1108)
- Ebü'I-Kasım, Huseyn b. Muhammed Ragıb el-İsfahani (ö. 502/1108)
- Ebü'I-Hasen, Ali b. Muhammed et-Taberî el-Kiya'I-Herâsi (ö. 504/1110)
- Ebü Hamid, Muhammed b. Muhammed el-Gazzali (ö. 505/1111)

Ele aldığı bu şahıslara ait bilgilere yer vererek makale sonlandırılmıştır.⁷⁴

- “Tabiilerin Tefsir İlmine Hizmetleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: XI, sayı: 3, Ankara 1972, s. 153-156.

Tabiînin tefsir ilmine yaptıkları hizmetlerden bahsetmeden önce onların tefsirdeki kaynakları olan sahabe ve sahabenin de tefsirdeki kaynağı olan Hz. Peygamber’in tefsirdeki metodu ve her şeyden önce Kur’an-ı Kerim’in kendi kendini tefsir etmesi üzerinde durulmuştur. Tabiiler devrinde İslam coğrafyasının genişlemiş olması, farklı kültürlerle karşılaşılması, Arap olan Müslümanların daha çok idarecilikle uğraşıp ilim yolunda pek bulunmayışı gibi sebepler Arap olmayan Müslümanların tefsir ve İslami ilimlerde temayüz etmesine sebep olduğu dile getirilmiştir.

Bunun bir neticesi olarak da sahabenin gittikleri bölgelerde etrafında toplanan tabilere ilim vermek üzere toplanıp bir medrese (ekol) oluşturduğundan söz edilmiştir. Mekke, Medine ve Irak ekolleri ve bu ekollerin kurucusu olarak sayılabilecek sahabe ve onlardan ilim alan tabiilerden bahsedilmiştir. Söz konusu ekollerin tefsire olan yaklaşımları, reye ve kıyasa başvurmaları gibi bilgiler verilmiştir. Fakat bunların ekol olmalarının tamamen birbirinden farklı bir görüş içerisinde olacakları gibi bir hususun olmaması gerektiği yönüne dikkat çekilir. Aralarında görüş farklılıkları olsa da tamamen bir ayrımın olmadığı dile getirilir.

- “Batı’da Kur’ân Tetkikleri”, Vakıflar Dergisi, sayı: 11, Ankara 1976, s. 323-342.

⁷⁴ İsmail Cerrahoğlu, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Tefsir Faaliyetleri’ **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 264-270

Kur'an tetkikleri oryantalizmin bir parçası olması sebebiyle oryantalizmin tarihçesiyle ilgilidir. Müslümanların Bağdat'ta kurmuş oldukları 'Daru'l Hikme' de yapılan ilmi çalışmalara batılıların göz dikmesi ve bunları terceme etmesi, Batı'nın Doğu'yu tanıma gayretini Oryantalizm'in başlangıç tarihi olarak verilebileceğini dile getirir.⁷⁵ Bu terceme hareketiyle birlikte Kur'an ve Hz. Muhammed odak noktası olmuştur. Oryantalizm ve yapılan ilk çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir.

Bunların başında Kur'an-ı Kerim'in başka dillere yapılmış olan tercümelerine ait bilgilere yer verilir. Tercüme konusunda akıldan çıkarılmamak lazım olan en önemli hususun her şeyden önce siyasi ve iktisadi çıkarlar ve bilhassa İslam memleketlerinde sömürge ve misyonerlik çalışmalarının başarılı bir şekilde yapılabilmesi amacı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁶ Yirminci yüzyılda Kur'an hakkında birçok kişinin birçok araştırma yapmış olduklarını fakat bunlardan üçüne ait bilgilere yer verilerek yetininileceğini söyler. Bunlar Richard Bell, Regis Blachere ve Rudi Perat'tır.

Oryantalistlerin ilmi başka maksatlar için kullandıklarını ve İslamiyet'le ilgili tetkiklerinin kin ve garazlarla dolu olduğunu dile getirir.⁷⁷ Onların yapmış oldukları çalışmalarda objektif olmadıkları ve özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sıhhati ve Kur'an'ın menşei ve vahiy mahsulü olup olmadığı meselesi olduğunu dile getirir.⁷⁸

Kur'an'ın menşeiyle ilgili yapılmış birçok çalışmanın olduğu ve bu çalışmalardan birkaç çalışmayı sıralar.⁷⁹ Kur'an'ın menşei konusunda birçok oryantalistin Çoğu apokrif olan İncillerin ve Yahudi kaynaklarının Kur'an'a kaynak olduğunu söylediklerini dile getirir.⁸⁰

Müslümanlara göre Kur'an-ı Kerim vahiy ürünüdür ve bu bir teolojik bir meseledir. Sosyal ilimlerle anlaşılabilen bir mevzu değildir. Hakikatini kavrayamadığımız bir şeyi inkara kalkışmak akıl kârı olmadığını dile getirir. Orta Çağ'dan itibaren Batının kaba kuvvetle yenemediği Doğu'yu fikri savaş ile yenme yolunda olduklarını, onların bu savaşlarına karşı Müslümanların içinde buldukları gaflet uykusundan uyanıp harekete geçerek İslam'ın nuruyla aydınlanmaları gerektiği dile getirerek makale sonlandırılır.

⁷⁵ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11, 323

⁷⁶ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11,329

⁷⁷ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11,332

⁷⁸ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11,334

⁷⁹ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11,339

⁸⁰ İsmail Cerrahoğlu, "Batı'da Kur'ân Tetkikleri", **Vakıflar Dergisi**, 11,340

Tefsir tarihiyle ilgili kaleme aldığı makalelerinde sıklıkla şu kaynakları kullandığını görmekteyiz:

- Es-Süyûtî(ö.911/1505) el-Itkan fi Ulumu'l Kur'an
- Tantavi Cevheri(ö.1940) el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an,
- ez-Zehebi(ö.1977) et-T'efsir ve'l-Mütefessirun
- Şehristani(ö.1153) el-Milel ve'n-Nihal
- eş-Şeyh Muhammed Abduh(ö.1905) Tefsiru'l-Menar
- es-Sübki(ö.777/1375) Tabakatu's-Şafi'iyye,
- Kâtip Çelebi(ö.1067/1657) Keşfuzzunûn
- Dâvûdî(ö.945/1539) Ṭabaḳātü'l-müfessirîn

2.3.2 Tefsir Usulü'ne Dair Araştırmalar

- “Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser”, AÜİFD, XV, Ankara 1967, s.113-120.

Vücut ve Nezair 'in tefsir ilmindeki anlamları verilerek makaleye başlanmıştır. Kur'an-ı Kerim en iyi şekilde anlaşılması için ise muhakkak bilinmesi lazım olan konulardan biri olduğu dile getirilir.⁸¹ Türkçe deki karşılıkları ise Vücut eş sesli, nezair ise eş anlamlı kelimelere karşılık gelmektedir. İlk dönemde yazılmış olan bu ilimle ilgili çalışmaların olduğundan fakat günümüzde bu çalışmaların mevcut olmadığından bahsedilmiştir.

Vücut ve nezair ile ilgili İslamiyet'in ikinci asrından itibaren eserlerin yazılmış olduğu bilgisi kaynaklarda yer alsa da kütüphanelerde bu konuyla ilgili yazılan eserlerin bahsedilen tarihten daha sonraki asırlara ait olduğu bilgisine yer verilmiştir. Doçentlik çalışması yapmak için gittiği Tunus'un el-Kayravan şehrinde, Ukbe b. Nafi camisinin kütüphanesinde Yahya b Sellam'ın tefsiri hakkında çalışma yapmış olduğu sırada bu kişinin torunu olan Yahya b. Muhammed b. Yahya b. Sellam'ın 'Kitabu't-tasarif' isimli eserine rastladığını ve bu eserin söz konusu olan vücut ve nezair'le ilgili olduğunu söyleyerek bu eseri tanıtır ve aynı eserden örnekler vererek makaleyi sonlandırır.⁸²

⁸¹ İsmail Cerrahoğlu, Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,15,113

⁸² İsmail Cerrahoğlu, Vücûhu'l-Kur'âna Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,15,114-120

- “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXI, Ankara 1989, s. 95-136.

Oryantalizm (istişrak) nedir? Oryantalist (müsteşrik) kimdir? Gibi soruların cevapları verilerek makaleye başlanmıştır. Doğunun medeniyeti, kültürel yapısı, sanatı, fikirleri kısaca doğu ile ilgili olan tüm bilimler oryantalizm; bununla ilgili çalışmalar yapan kimse ise oryantalist olarak tanımlanmıştır.⁸³Söz konusu doğu ilimleri olunca Şamanizm uzmanı, Çin dilleri araştırmacısı, İslam hukukçusu, Hint dinleri bilginleri gibi kimselerin tamamı oryantalist kimliğine sahip olacaklardır. Yani oryantalizmin sınırları çizilebilecek kadar geniş olmadığı dile getirilmiştir.

Orta çağda batı en karanlık devrini yaşamakta, roma imparatorluğu parçalanmış, kuzeyden gelen kavimlerin istilasıyla kargaşanın içindeyken, basit çöl hayatı yaşayan cahili Araplar ise İslam’ın etkisiyle çevresindeki devletleri etkisiz hale getirdiklerinden söz edilir. Batılıların haclı seferleriyle birlikte İslam’ı tanımaları ve kabulüyle, İslam’a ait medeniyeti ülkelerine götürmek istemeleri sebebiyle dokuzuncu ve onuncu asırda bir eğitim hareketleri başlamış olsa da kendi içlerindeki karışıklıklar yüzünden amaçlarına ulaşamadıklarını dile getirmiştir. Cerrahoğlu oryantalizmin tarihçesini ve amacını ele aldıktan sonra Batılıların Kur’an-ı Kerim üzerindeki çalışmalarıyla ilgili bilgiler vermeye başlar.

İlk yapılan Kur’an tercümelere nereden kim tarafından yapıldığını, söz konusu tercümelere Muhammed ismini ekleyerek Kur’an’ın vahiy ürünü olmayıp Hz. Muhammed’in kitabıymış gibi davrandıklarından söz eder.⁸⁴ Oryantalistlerin Kuran’a ve İslam’a olan yaklaşımlarının önceleri O’nun vahiy mahsulü olmadığını ispatlayarak O’nu aşağılamak, taraftar kazanmasını engellemek, peygamberi ve Kur’an’ı hiçe saymak iken bu metotlarının işe yaramadıklarını görünce değiştirmek zorunda kaldıklarından söz eder. Yeni metotlarının ise Kur’an’la kendi kutsal kitaplarının aynı seviyede tutarak ve Kur’an sayesinde kendi kutsal kitaplarının değer kazanmasını sağlamaya çalıştıklarını dile getirir.⁸⁵

⁸³İsmail Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31, 95

⁸⁴ İsmail Cerrahoğlu, “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31,106

⁸⁵ İsmail Cerrahoğlu “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31,128

Makale de Kur'an'ın menşeyini araştıran birçok çalışma olduğu söylenerek ve bunlardan birkaçının bilgisi verilmiştir.⁸⁶ Cerrahoğlu oryantalizmin yaptığı çalışmalar ile misyonerlik, ticaret ve sömürgeciliğin öncülüğünü yaptıklarını ve bunun yanında İslam akidesinin temeline dinamit koyduğunu dile getirir ve Oryantalizmin asıl amacının ilmi değil, siyasi olduğunu dile getirir.⁸⁷ Batının yaptığı bu çalışmaların yanında kendi kültürünü alamayan ve İslam'ı batıdan öğrenen Müslümanların da bu amaca hizmet ettiklerini söyler. Böylelikle batıların kendi ellerini yakmadan Müslümanlar arasında tarihini ve şahsiyetlerini inkâr eden bir neslin olduğundan söz eder. Böylelikle Batı'nın orta çağdan beri kaba kuvvetle yenemediği İslam'ı fikrî savaş ile yenme yolunu denediklerini söyleyerek Müslümanların üzerindeki küllerini silkeleyerek bir yanardağ gibi İslam'ın nurunu harekete geçirme görevinin zorunlu olduğunu dile getirerek makaleyi sonlandırır.⁸⁸

Tefsir usulüyle ilgili kaleme aldığı makalelerinde sıklıkla şu kaynakları kullanmıştır:

- Edward Said(ö.2003) Oryantalizm
- Regis Blackhere(ö.1973) Introduction ou Coran, Le Probleme de Mohomet
- Muhammed Hamidullah (ö.2002)
- İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
- Goldziher, el- Akide ve'ş-Şeria fi'l-İslam
- Katip Çelebi(ö.1067/1657) Keşfusunûn
- İbn Nedîm(ö.385/955) el-Fihrist
- Es-Süyûtî(ö.911/1505) el-Itkan fi Ulumu'l Kur'an

2.3.3 Kur'an'da Kavram Çalışmaları

- “Kur'an-ı Kerim ve Sabiîler”, *AÜİFD*, X, Ankara 1962, s. 103-116.

Bakara suresi 62., Maide suresi 72., hac suresi 17. Ayetlerinde geçen sabiîler'in kimler olduğuna dair yapılan araştırmaya yönelik elde edilen bilgiler yer almaktadır. Kuran'daki Sabiîler, Sabiî kelimesinin anlamı, Sabiîlerin menşeyi, akideleri, Harran Sabiîleri, Mandeenler ve Mandeenlerin itikat ve ibadetlerine ait bilgiler, Müslüman alimlerine göre

⁸⁶ İsmail Cerrahoğlu “Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31,123

⁸⁷ İsmail Cerrahoğlu “Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31,135

⁸⁸ İsmail Cerrahoğlu “Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31,135-136

Sabiîler gibi başlıklar mevcuttur. Bu başlıklar altında Sabiîlerle ilgili farklı birçok kişilerden gelen bilgilere yer verilir. Sabiîlerin ehli Kitap'tan olup olmadıkları, nerede ve ne zaman yaşadıkları gibi bilgiler çok çeşitli ve farklıdır.

En son Netice bölümünde Cerrahoğlu sabiîlerin Kur'an'da diğer din mensuplarıyla birlikte sayılmasının onları Ehl-i kitap arasına katmak için olmadığını dile getirir. Eğer bu böyle olsaydı Mecusi ve Müşrikleri de muhakkak ehli kitaptan saymamızın lazım geldiğini dile getirir. Bu ayetlerdeki sayımın Arapların tanıdıkları milletlerin dinlerinin adlarını bildirmekten ibaret olduğunu söyler.

Bakara ve Maide suresindeki kullanımına ve Sabiî kelimesinin sözlükteki manası dikkate alınırsa onların İslam, Yahudi ve Hristiyan dinlerinden olmayanlar, hac suresindeki kullanımı dikkat edildiğinde ise Mecusi ve Müşriklerden olmayanlar anlamına geldiğini dile getirir. Kuran'da geçen Sabiîlerle bazı müelliflerin söyledikleri gibi Harran Sabiîleriyle alakalarını olmadığını söyler. Sabiîlerin Mendeenlerdir diyenlerin de görüşlerine katılmaz. Ve en son kendisine göre sabiîlerin özel dinleri olan bir cemaat olduğu ve bunların yok olduklarını söyleyerek makale sonlandırılmıştır.⁸⁹

- “Kur'an-ı Kerim'in Tefsirine Duyulan İhtiyaç”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: I, sayı: 5, Ankara 1962, s. 6-11.

Kur'an'ı Kerim'in öncelikle Müslümanlar ve tüm insanlar için uygulanabilmesi adına öncelikle iyi bir şekilde anlaşılmasına lüzum vardır. Onda bulunan bazı veciz sözler, müphemler, müteşabihat gibi konuların açıklanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunların açıklayıcısının ise şüphesiz Hz. Muhammed olduğu vurgulanıyor. Kur'an'ı Kerim de Hz. Peygamberin ilahi emirleri tebliğ ve tebyin etmekle emrolunduğuna ilişkin ayetler verilerek bu bağlamda ilk müfessirin Hz. Muhammed olduğu belirtiliyor. Kur'an'ı Kerim'de diğer peygamberlerin de getirmiş oldukları ilahi emirleri, tebliğle mükellef olduklarına dair ayetler verilmiştir. Kur'an'da yer alan birçok ayetin kendisi üzerinde düşünmeye emrettiği, düşünmeyip anlamak istemeyenlerin ise zemmedildiği belirtilerek insanların Kur'an'ı düşünüp anlayabilmeleri için de tefsire ihtiyaç olduğu belirtiliyor.

⁸⁹ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Sabiîler, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 10, 115-116

- “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Bir Bakış”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: I, sayı: 6, Ankara 1962, s. 8-11.
- “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış -II- “, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: I, sayı: 7, Ankara 1962, s. 6-9.
- “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış-III-”, Diyanet İlmi Dergi, cilt: II, sayı: 3-4, Ankara 1963, s. 3-6.

Yukarı da yer alan üç makale birbirinin devamı şeklinde yazılmıştır. Bu sebeple tek bir inceleme yapılması uygun görülmüştür.

İsrailiyyat genel anlamda Yahudi dininden İslam tefsirine geçmiş olan rivayetler olarak biliniyor olmasına rağmen aslında hem Yahudi hem de diğer din kaynaklarında yer alan bilgilerin tefsirde kullanılması olduğu bilgisine yer veriliyor.

Kuran tefsirine duyulan ihtiyaç ve O’nu tefsir edilirken özellikle kıssalarla ilgili konularda detaylı açıklamaların olmayışı, bu konuların merak uyandırmaları gibi durumlar insanları bu konuda tefsire yöneltmiştir. Önceki dinleri Yahudi ve Hristiyan olan Müslümanlar bu soruların cevaplarını eski kutsal kitaplarında aramış ve oradan edindikleri bilgileri tefsire nakletmişlerdir. Bu konu da gayri ihtiyari eski bilgilerini kullananların yanında özellikle tefsire kendi dinlerine ait bilgileri derç edenlerin olduğu da dile getirilmiştir.

Yahudi asıllı tefsir konusunda öne çıkan bazı isimlere ait bilgilere yer verilmiştir. Bunlar; Abdullah İbn Selâm, Vehb İbn. Münebbih ve Kâbu’l Ahbar’dır⁹⁰. Müslümanlarla Hristiyanların münasebetleri nedeniyle muhtelif bazı konularda Hristiyanlara ait bazı bilgiler Kur’an tefsirine de geçmiştir. Hz. İsa ve mucizeleri, Hz. Meryem, Mesih ve Havariler gibi konularda bu geçişin olduğu görülür.⁹¹

İsrailiyyat hususunda önemli bir değerlendirme yapılarak İsrailiyyatın üç kısımda mütalaa edilebileceği söylenmiştir. Birincisi; sıhhati biliniyor Kur’an’a uygun olanlar. Bunlar kabul edilebilir. İkincisi; yalan olduğu biliniyor Kur’an’a aykırı olanlar. Üçüncüsü ise sıhhati tam olarak bilinmeyen ve bu sebeple ne kabul edebildiğimiz ne de yalanlayabildiklerimizdir. İşte tefsirde israiliyyat ihtilafları buradan çıkmaktadır.⁹²

⁹⁰ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış II , **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**,1, 5-8

⁹¹İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış, **Diyanet İlmi Dergi**,2,6

⁹² İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış, **Diyanet İlmi Dergi**,1,6

Kuran- Kerim'in mensupları ve hatta tüm insanlar tarafından anlaşılıp O'na bağlanması için öncelikle O'nu en iyi şekilde anlamamız zaruri olduğu, O'nu anlayabilmemiz için ise tefsire ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Kuran- Kerim'in öncelikle tefsiri Kuran'ın yine Kur'an'la tefsiri olarak karşımıza çıkmakta olduğu, açıklanması icap eden ayetin gerek aynı ayette gerekse farklı ayetlerde tefsir edildiğine dair örnekler mevcuttur. Bunun yanı sıra Kuran'ın ilk müfessirinin O'nu tebliğ etmekle de görevli olan Hz. Muhammed ve O'nun sünneti olduğu vurgulanmıştır.

Bunun da iki şekilde olduğu; Mücmeli beyan -beş vakit namazın vakti, zekât miktarı gibi hususları açıklama-, diğeri de hükme ziyadelik -kadının nikahını halası ve teyzesi üzerine haram kılmak gibi- olduğu vurgulanmıştır.

➤ “Kur'an-ı Kerim ve Hanîfler”, AÜİFD, Ankara 1963, cilt: XI, s. 81-92.

Kuranı kerimdeki Haniflerin kimler olduğuna dair bilgilere yer verilmeden önce birkaç başlık altında Hanifler incelenmiştir.

Bu başlıklar ve kısaca başlık altında yer alanlar ise şöyledir;

- Hanif kelimesinin anlamı.

'El-Hanef' kelimesinin sözlükte ayağın eğriliğine, sağ ayağın baş parmağını sola sol ayağın baş parmağını sağ tarafa eğik olmasının ve Sırça parmak tarafından olan kısımla, ayağı sırtından yürüme manasına gelir diyerek Lügat manasını verdikten sonra kelimenin hangi dilden türediğini; el Mesudi, Nöldeke, H.Minikler, Cactani gibi kimselerin Hanifi kelimesinin manası hakkında ileri sürdükleri görüşlerine yer verilmiştir.

- Hanif kelimesinin İslam'dan önceki anlamı

Kelimenin İslam'dan önceki anlamını bilmek için onun Kur'an ve hadisler dışındaki metinlerde aramak gerektiğini fakat elimizde olan malzemenin bu kelime etrafındaki müphemiyet ve karanlıkları aydınlatacak kadar olmadığını dile getiriyor. İslamiyet'ten önce kitabetin az olması cahiliye Arap şiirinin birçoğunun kaybolmasına sebep olduğunu ve bu kelimedeki cahili Arap şiirinde pek fazla kullanılmadığını bu yüzden netice olarak birbirine zıt denecek şekilde bazı verilerin mevcut olduğu dile getiriliyor. Bunlar Hanif kelimesinin Hristiyan zahidi, Hristiyan şiası, puta Tapan ve Müslüman, sabîler gibi manalar verildiğini

söylenmektedir. Bu verilen anlamların dışında Hanif kelimesi İslam'dan önce bir Allah'a inananlara veya muvahhit temayüllü Arapları da işaret etmekte olduğu söylenmiştir.⁹³

- Hanifler

İslam'ın gelmesinden önce Hz. İbrahim dinini arayan kimselerin bulunduğu ve bunların çoğunluğunun peygamberin risaletinden evvel yaşadığı, bazılarının ise onun peygamberliğine şahit oldukları bilindiği ve bunların çoğunluğunun şair ve şiiirleri olduğu söylenmektedir.

Kaynakların özellikle 4 kişi üzerinde Hanif olarak durulduğunu dile getirir. Bunlar ise;

-Varaka bin Nevfel

-Ubeydullah ibni Cahş

-Osman ibnû'l-Huveyris

-Zeyd ibni Amr'dır.

Bu kişilerin yaşamış oldukları dönemdeki putperest inanışlara karşı kendilerinin arayış içinde olduklarını, Allah adına kesilmemiş olan etleri yemediklerini, kavimlerinin dinlerinden uzaklaşıp Yahudi ve Hristiyanları aramaya koyulduklarını, kiminin Hristiyan ya da Yahudi olduğunu ve putperestlik yapmadığı dile getirilmiştir.

Bu adları geçen zatların dışında da cahiliye devrinde putperestliğe muhalif olan diğer başka isimlerin de olduğu ama sadece bu isimlerle yetinildiği söylenmektedir.

- Kur'an'da Hanifler

Hanif kelimesi Kuranı Kerim'in yedi suresinde on defa, çoğulu olan Hunefa'nın ise iki surede iki defa geçtiğini ve bunların meallerini verilerek, kelimenin Kuranı Kerim'de İslamiyet ile meşgul olan alimlerin çoğuna göre Müslüman manasına geldiği, Kuranı Kerim'in en iyi müfessiri olan Hz. Peygamberin ise bu kelimenin Müslüman, doğruluğa meyleden, Asli din manasında kullandığını söylemektedir.

⁹³ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Hanîfler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11,82-84

- Müslüman alimlere göre Hanifler

Müslüman alimlerin Hanifi kelimesine farklı manalar vermiş olsalar da çoğunlukla doğru yolda olanlar, puta tapmayan, Hz. İbrahim'in dinine tabi olanlar şeklinde olduğunu dile getirir.

- Netice

Hanif kelimesinin İslamiyet'teki manasını İslam'dan önceki devir ile sıkı münasebette bulunduğunu zira İbrahim'in dinine "haniflik" denilmesinin sebebi ne kat'i olarak bilinmese de kelimenin Aslında bulunan meyletme manasından dolayı putperest olan kavmin kendilerinden ayrılan bazı Muvahhit kimselerin bu sıfatla sıfatlandığı dile getirilmiştir.

İslamiyet'e Hanif kelimesine verilen manaları ise şöyle hülasa edebileceğini dile getiriyor: put ve puta tapmaktan ve batıl akidelerden sakınarak bütün Peygamberlerin yaptıkları gibi tevhit, ihlas ve doğruluktan ayrılmayarak Allah'ın dininde toplamaya çalışmaktır. Türkçede bu kelime hakperest, doğruya yönelen ve muvahhit diye tercüme edilebilir denilmektedir.⁹⁴

Hanifliğin Hz. İbrahim'in dini ve O'na tabii olanlar olarak anlaşılrsa da genellikle müşrikliğin zıddı ve bütün peygamberlerin tevhit ve ihlas dininin ünvanı şeklinde olduğunu dile getirilmiştir.

- "Kur'an-ı Kerim ve Müslümanlar", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VII, sayı: 74, s. Ankara 1968, 139-144, 169.

Bu makalede öncelikle Kur'an'ın nazil olmasından önce insanların amel ve kayıt yönden ya ifratta ya da tefritte olduğuna, orta bir yolu takip etmekten uzak olduğuna dikkat çekilir. İnsanların kendini sadece maddiyata bağlıyor olması, bunu elde etmek için her türlü çabayı mübah görmesi, gerekirse kan dökülmesini ve Ruhi ve manevi lezzetleri nefislerine tattırmak, ya da bu grubun aksine yaratılışının gerektirdiği maddi şeylerden zevk almayı unutup, dünyadan yüz çevirip, nefisine maddiyatı haram ederek iki kutbu oluşturuyor olduklarını dile getirir.

⁹⁴ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim ve Hanifler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11, 92

Bunlardan ilk grubu Yahudiler ve putperestler, İkinci grubu ise Hristiyanlar temsil etmekte olduğu bilgisi veriliyor. Bu bilgiler verildikten sonra Kur'anı Kerim'de her iki ucunda yanlış olduğunu gösteren, orta yola sevk etmeye çalışan ayetlere yer vererek Kur'an'ın bu konudaki tutumunun orta yol olduğunu, ifrat ve tefritten yana olmadığını söylenir.

Bu ayetleri yer verildikten sonra İslam'ın ilk asırlarında Kur'an ve Müslümanlar ve asrımızda Kur'an ve Müslümanlar olarak iki başlık altında İlk Müslümanların Kur'a'nı Anlama ve uygulama anlayışıyla, günümüzde Müslümanların Kur'anı Anlama ve uygulama anlayışını irdeler.

- “Hz. Muhammed'in En Büyük Mucizesi Kur'ân-ı Kerîm”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VII, sayı: 68-69, Ankara 1968, s. 15-20.

Kur'anı Kerim'in 23 yılı aşkın bir sürede Cebrail vasıtasıyla Hz. peygambere indiği ve bu inmiş olduğu dönemde Arap yarımadasının belagat, fesahat ve şiirde ne derece ileride olduğundan söz edilerek Kur'anı Kerim'in tüm bu belagatın üzerinde bir dil, üslup, yöntem ve incelikte indirildiğinden söz edilmektedir. Öyle ki bu dönemde Kur'an'ın bir uydurma, Hz. Peygamberin ise bir şair, sihirbaz olduğunu iddia edenlere karşı Yüce Allah Kur'anı Kerim'de öyleyse bir benzerini getirin⁹⁵ davetine nazaran kimse karşılık verememiştir.

İslamiyet'i kabul etmemiş olan kimseler birbirlerine Kur'an'ı dinlememeyi tavsiye ediyorlardı. Zira dinleyenlerin onun muazzam üslubuna kapılıp Müslüman olmaması elde değildi. Birbirlerine dinlemeyecekleri noktasında söz verip geceleri gizli gizli Kur'an dinlemeye teşebbüs etmeleri, Hz. Peygamberi öldürmek maksadıyla gelen Ömer bin Hattab'ın Müslüman oluşu, Necm Suresi okunduğunda Müslümanlarla birlikte müşriklerin secdeye kapanması, secdeye kapanmaya gururuna yediremeyen Ümeyye Bin Halef in yerden bir avuç toprak alarak onu alına götürmesi ve benzeri birçok olay Kur'an-ı Kerim'in bir mucize olduğunu kanıtlamaktadır.

Aynı zamanda müsteşriklerin de onun filolojisi ile alakalı söylemiş olduğu sözler aslında Kur'an'ı Kur'an'ın mucize olduğunu destekler niteliktedir. Kur'an-ı Kerim'in Müslümanlar için kutsal kitap olmasının yanında müşahede ve düşünmeye davet etmesi, üslubunun insanın ruhuna ve duygusuna hitap etmesi, güzel hitapları ve delillerinin

⁹⁵ Kur'an- Kerim, Yunus,10/38

kuvvetliliğiyle birlikte hangi zaman ve mekânda olursa olsun tap taze bir mucize olmaya devam edeceği bildirilmiştir.⁹⁶

- “Kur’an-ı Kerim’de Hac”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, Ankara 1970, sayı: 102-103, s. 361-371.

Hac ibadetinin Hz. İbrahim zamanından beri Araplar arasında süregelen bir ibadet şekli olduğu, fakat İslam dinini Onun bir nizama bağladığını ve bir müessese haline getirdiği söylenmektedir. İslam’da Hac hem bedeni hem mali bir ibadet şeklidir. Allah’a yaklaşmanın bir yoludur, ferdi ve toplumsal faydalarının yanında iç ve dış temizliği yapar. Hac farızası Hz. İbrahim ile oğlu İsmail’e dayanmaktadır.

Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail Haccın nasıl yapılacağını ümmetlerine öğretmişti, fakat Hicazlıların okuma yazma bilmemelerinden dolayı İbrahim ve İsmail’in şeriatının ahkamı kaydolmamıştı ve bu sebepten haccın birtakım şartları unutulmuş ve ona keyfi bazı ilaveler yapılmıştı. Ki bunlar içinde şirke varan söz ve hareketler vardı. İşte İslam dini bu ilaveleri temizlemiş İsmail ve İbrahim’in sünnetlerini yerinde bırakarak nasıl yapılacağını insanlara Kuranı Kerim’de açıklamıştır.⁹⁷

Makalede Kuranı Kerim’de yer alan bütün Hac ile ilgili ayetleri ele alınmayacağını ancak sadece İslami Hac ile ilgili ayetler üzerinde durulacağını dile getirerek diğer ayetlere yer verilmeyeceği bildirilmiştir. Devamında Kur’an-ı Kerim’de haccın yapılışıyla ilgili yani İslami hacla ilgili ayetlere yer verilerek bunların izahları yapılmıştır.

- “Kur’an-ı Kerim’de İktisad Esasları”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, sayı: 96-97, Ankara 1970, s. 131-139.

İslam’ın en büyük gayesinden biri insanoğluna hem ahirette hem de dünyada mutluluk vermektir. Dünya ve ahiret işlerini beraberce yürütmek İslam’ın en mühim esaslarından biridir. Mal insanoğlu için fitnedir, dünya hayatı için vazgeçilmezdir ve bir imtihandır. Yani insan oğlunun mal onarır veya bozar, hayır veya kötülüğe sevk etme yönünden bir imtihan olmaktadır. Makalede hastalıklara şifa olabilecek ve mal kazanmanın yollarını gösterecek ayetleri belirli konu başlıkları altında sınıflandırılıp bugünün genç

⁹⁶ İsmail Cerrahoğlu, Hz. Muhammed’in En Büyük Mucizesi Kur’an-ı Kerim”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**,68-69,20

⁹⁷ İsmail Cerrahoğlu, Kur’an-ı Kerim’de Hac, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9,362

iktisatçıları için İslam'ın ana kitabındaki iktisadi görüşlerini gösterebilmek ve onları bu görüşler üzerinde düşünmeye iletebilmeği amaçladığını dile getirir.⁹⁸

Malın kazanılması, servetin genişlemesi ve korunması, ferdi mülkiyet, Allah yolunda malı infak etmek, malın fitne ve imtihan oluşu, malın tuğyana sebep oluşu, fakirlere gösterilen özen gibi başlıklara konuyla ilgili ayetlere yer verilerek malın insan için hayır olması, mal hastalığından insanı kurtarmak gibi özelliklerin insana kazandırılması amacının sadece İslamiyet'te olduğu diğer dinlerde bulunmadığına dikkat çekilmiştir.

- Kur'an-ı Kerimde Oruç, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, sayı: 100-101, Ankara 1970, s. 263-271.

Kur'anı Kerim'de oruç kelimesinin yani 'savm ve siyam' kelimelerinin genel olarak ne ifade ettiğini ve neye denk geldiği anlatılmaya çalışılmıştır. Öncelikle bu kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de on bir ayette geçtiğini söylenerek, bu ayetler sıralanmıştır. Bu ayetlerden de öncelikle Bakara suresinin ilgili dört ayetinde orucun farzıyeti, zamanı, kolayları ve kazası gibi konuların bulunduğu söylemiştir.

Orucun farzıyeti konusunda hiçbir şekilde tartışma söz konusu değildir. Çünkü bu nasla sabittir. Fakat zamanı, kazası gibi hususlarda farklılıklar söz konusu olduğu, bu farklılıkların neden ya da niçin olduğuna değinilmiştir ve özellikle orucun zamanı hususunda İslam ülkelerinin bir araya gelerek buna ortak bir çözüm bulunması gerektiğinin altı özellikle çizilmiştir. Daha sonra diğer oruç çeşitlerinden bahsetmiştir. Haccı kıran ve haccı temettü de ki tutulması lazım gelen oruçlar, kefarete oruçları gibi oruçlar ele alınmıştır.

- "Kur'an Tefsirinde Şiirden Faydalanma", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, sayı: 94-95, Ankara 1970, s. 69-72.

Müslümanların Arabistan sınırlarını aşip yeni ülkeler fethetmesi ile farklı medeniyetler ile karşı karşıya gelmişleri, karşılaştıkları insanlarla bir arada yaşamalarından dolayı birbirlerinin tesiri altında kaldıkları, bu tesir ile Arap olmayan Müslümanların Arapçayı daha iyi öğrenebilme ve Kur'an'ı daha iyi anlayabilme ihtiyacını ortaya çıkardığı dile getirilmiştir. Fakat Arap grammerinin mazbut bir şeklinin olmaması, bunun tespitine ihtiyaç doğurduğundan söz edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Araplar sözlerinin ve cümlelerinin kullanım şekillerinden faydalanarak Arap dilinin kural ve kanunlarını ortaya

⁹⁸ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim'de İktisad Esasları, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9,132

koymak istedikleri, böylelikle Arap filolojisinin Hicri 2. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış olduğu bilgisi verilir.

Kur'an'da geçen bazı garip kelimelerin manaları şiirlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü şiir Arabistan Yarımadası'nda çok önemli derecede kullanılmaktaydı. Anlaşılması zor olan kelimeleri sahabe zamanında da şiirle açıklamaya çalışılmıştır. Ve hatta Hz. Peygamberin garip kelimeler konusunda şiire başvurması ile ilgili hadisleri olduğunu ileri sürenlerin olsa da böyle bir durumun abes olduğun dile getirilmiştir.

Çünkü Hz. Peygamber hayattayken Kur'an'ın irabı ve garipler hakkında münakaşalar yoktu ve böyle bir durumla karşılaşılmamıştı. Ancak böyle bir haber peygambere kadar ulaştırılmış, yanlış bir İsnat tır. Daha sonraları birçok tefsir kitaplarının garip kelimeleri açıklamada şiirden yararlandığı bilgisi verilir. Buna örnek olarak Taberî'nin Mecazu'l- Kur'an'ı örnek verilir.⁹⁹

- “Peygamberimiz ve en Büyük Mucizesi Kur'an-ı Kerim”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, sayı: özel sayı, Ankara 1970, s. 46-50.

Şu ana kadar indirilmiş bütün ilahi dinlerin peygamberlerine o zamandaki toplumun özelliklerine göre verilmiş bazı mucizeler mevcuttur. Sihrin ön plan da olduğu devirde Hz. Musa'nın âsâ'sının yılanı dönüşmesi, tıpin ön planda olduğu devirde Hz. İsa'nın şifa vermesi gibi durumlar peygamberlerin peygamberliklerini ve getirmiş olduğu dinleri ispatlayabilecek mucizeler olduğu dile getirilmiştir.

Hz. Muhammed ise Arap belagat ve fesahatin, şiirin en yüksek dönemlerinde tebliğle görevlendirilmiş olması O'nun getirmiş olduğu vahiyle insanlığı şaşkına çevirecek güzellikler ve inceliklerle gönderilmesi insanların seslerini kesecek bir mucize olduğu söylenmektedir.

Bu yönüyle asla insanlar tarafından bir benzeri getirilemeyeceğinden söz edilir. Kuran'ı Kerim'in insanları aciz bırakan mükemmel üslubunun gayri Müslimleri de etkilediği hatta Goldziher, Regis Blachere, papaz Henri Lammens gibi müsteşriklerin Kur'an'ın bu yönüyle ilgili söylemiş oldukları sözlerine de yer verilir.

⁹⁹ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an Tefsirinde Şiirden Faydalanma”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**,9,72

- “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: X, sayı: 104-105, Ankara 1971, s. 13-18.
- “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri II”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: X, sayı: 106-107, Ankara 1971, s. 76-81.
- “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri III”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: X, sayı: 108-109, Ankara 1971, s. 165-168.

Yukarı da yer alan üç makale birbirinin devamı şeklinde yazılmıştır. Bu sebeple tek bir inceleme yapılması uygun görülmüştür.

Öncelikle Huruf-u mukatta'a nedir? hangi surede? ve kaç tane bulunur? Gibi soruların cevaplarına yer verilerek konuya açıklık getirilmiştir.¹⁰⁰ Bunun yanı sıra Huruf-u mukattaa'nın ilk zamanlarda anlaşılması sır olan Allah lafzı olduğu düşünüldüğünden söz edilmiştir. Huruf-u mukattaa'nın çoğunluk görüşe göre anlaşılamayacağından söz edilse de böyle bir şeyin hâkime layık olmadığı, abes olacağı belirtilerek bu konunun üzerinde durulması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Ne anlama geldiği ile ilgili hususta ise birçok görüş söz konusudur. Birkaçı şöyledir;

- Bu harfler surelerin isimleridir.
- Bu harflerin her biri Allah Teala'nın isimlerinden veya sıfatlarından birine delalet eder. Bu konudaki nakillerin hemen hemen hepsi İbn Abbas'a dayanmaktadır.
- Bu harflerin bazıları Allah'ın isimlerine bazıları da Allah'tan başka isimlere delalet eder.
- Bu harflerle Allah yemin etmektedir.
- Bunlar Münferit haberlerdir. Bunların gayesi müşriklerin dikkatini çekmektir.
- Tembih edatı olabileceği söylenmiştir.
- Tembih edatının Hz. Peygamber için olduğu söylenmiştir.

Birçok farklı manaya geldiğini söyleyenlerin de olduğu dile getirilmiştir. Özellikle Sufi ehlinde de pek çok farklı manaya delalet ettiğini söylenmiştir. Fakat bunların onların kendi zevki yorumu olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Şu ana kadar zikredilen görüşlerin tenkide açık kapı bıraktığını dile getirerek kendi görüşünün Allah'ın bu harflerle kelamı dinleyenleri tembih ettiğini söylemiştir. Bu surelerin

¹⁰⁰ İsmail Cerrahoğlu, Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 15

¹⁰¹ İsmail Cerrahoğlu, Bazı Surelerin Başlangıç Harfleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 80

ikisi hariç diğerleri Mekki'dir ve bu sureleri Peygamber müşrikleri İslam'a davet etmek için okumaktaydı.

Müşrikler e gelince onlar bu harflerin kısaltma olduğunu iddia etmişlerdir. Alman müsteşrik Nöldeke bu harflerin Kur'an'ın asıl parçası olmadığını, Hz. Peygamber zamanında yaşayan ve Kur'an'ın surelerini şahsi mecmualarda toplayan arkadaşlarının isimlerinin başlangıç veya son harfidir olduğunu söyler ve bunların da Kur'an'a mukabele esnasında sokulmuş olduğunu iddia etmektedir.¹⁰²

Fakat bu görüşteki hatasının anlamış olacak ki bundan vazgeçme ihtiyacı duyarak 'Peygamber bu harflere hususi bir mana vermemiş, yalnız esrarlı bir tarzda, semavî metni, Levh-i Mahfuz'u hatırlatmak istemiştir.' Sözlerine karşılık bunun doğru olmadığını eğer doğru olmuş olsaydı tüm vahyin başında yer alması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰³

Müşrikler de bunların not olduğu ve benzeri gibi şey ileri sürülmüşlerdir. Fakat ortaya atılan her fikirde neden sorusu sorulunca verilebilecek kesin bir delil ve cevapları yoktur. Bu da Allah resulü ile Allah arasında gizli bir şifre olduğunu söylemekten başka bir şey kalmamıştır denmektedir.¹⁰⁴

➤ “Ye’cüc-Me’cüc ve Türkler”, AÜİFD, XX, Ankara 1975, s. 97-125.

Kur'an-ı Kerim'de iki ayrı surede geçen “ye’cüc ve me’cüc” kelimelerinin Türkler olduğuyla ilgili iddiaların menşeinin nereden ve hangi amaçla geldiğini, İslam kültürüne nasıl girdiğini araştırıp, bunlarla ilgili neticeyi içeren bir makaledir. Bu meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için ise kaynakları kronolojik sıra takip edilerek incelenmiştir. Öncelikle Tevrat ve İnciller de ye’cüc ve me’cüc incelenmiş ve ye’cüc ve me’cüc lafzının sadece iki yerde geçtiği, çoğunlukla Gong-Magog şeklinde olduğu dile getirilmiştir.

Bu lafızlardan genel olarak Yahudilerin Allah'a isyan karşısında, güçlü bir kavimle ve başkanlarıyla savaşmak zorunda kalacakları ve Allah'ın yardımıyla bu saldırgan ve bozguncu kavmin mahvolacağı zikredilmektedir. Daha sonra gayri müslimlerin eserlerinde ye’cüc ve me’cüc incelenmiştir.

Bu incelemede görülmüştür ki ahdi atik ve ahdi cedit de Ye’cüc ve me’cüc olsa da hiçbirinde bunların Türkler olduğuyla ilgili bilginin olmadığı, fakat bunların tefsirleri

¹⁰² İsmail Cerrahoğlu, Bazı Surelerin Başlangıç Harfleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 165

¹⁰³ İsmail Cerrahoğlu, Bazı Surelerin Başlangıç Harfleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 166

¹⁰⁴ İsmail Cerrahoğlu, Bazı Surelerin Başlangıç Harfleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 168

mesabesinde olan eserlerde Türklere ait olduğuyula ilgili iddiaların bulunduğu dile getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim de Zü'l- Karneyn hadisesiyle ilgili olan bu kelimelerin el-Kehf ve el-Enbiya surelerinde geçtiği, bu surelerinde Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkara kalkışanları ret mahiyetinde olduğu dile getirilmektedir. Kim oldukları, nerede ve ne zaman yaşadıklarıyla ilgili bilgiler yoktur. Mühim olan da bu değil, onlardan alınacak ibretlerdir denilmektedir. Hadislerde de ye'cüc ve me'cüc geçmekte fakat ayetlerde olduğu gibi bu kavim hakkında fazla bilgi yoktur.

Çeşitli İslami eserlerde israilî hikayelerin girmesiyle Ye'cüc ve Me'cüc'e ait bilgiler yer almakta ve rivayet meftunu müfessirlerin israiliyyat adı altında bunları tefsire dahil ettikleri dile getirilir. Sonuç olarak şöyle denilmektedir “Ye'cüc ve Me'cücün gerek geçmişte Zü'l- Karneyn zamanında olup hapsedilmeleri gerekse kıyamet alameti olarak ahir zamanda ortaya çıkarak Dünyayı fesada vermeleri gibi ifadelerinden anlaşılın o ki onlar her zaman ve her devirde Dünyayı ifsat eden kimselerdir. Her milletten olabilir.”¹⁰⁵

- “Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, AÜİFD, XX, Ankara 1975, s. 85-95.

Bu makale yazısının ele alma amacının Kur'an'da yer alan insanın yaratılış sahnesi üzerinde detaya girmeden insanın yaratılışın gayesi üzerinde durarak bu konuyla ilgili israilî rivayetlere dayandırmaya çalışanlara karşı özlü bir cevap verme şeklinde olduğu dile getirilmiştir.

İnsanın yaratılışıyla ilgili pek çok surede ayetler yer almaktadır. İlk nazil olan surede de insanın yaratılışına dikkat çekilmiştir. İnsanın sudan¹⁰⁶, topraktan¹⁰⁷, kuru çamurdan¹⁰⁸, nutfeden¹⁰⁹ gibi ve daha farklı unsurların da olduğu özlerden bir anda yaratılmamış bir mahluk olduğuna dikkat çekilmektedir.¹¹⁰ Kur'an'ın yaratılış sahnesiyle insanın gayesini, yükseliş ve tekamülünü, gaye ve hedeflerini göstermek, insanlığı doğru bir istikbale yürütmek gibi amaçları anlatmaktadır.

¹⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, Ye'cüc- Me'cüc ve Türkler, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,20,125

¹⁰⁶ **Kur'an-ı Kerim**, Enbiyâ, 21/30, Nur,24/45, 25/54

¹⁰⁷ **Kur'an-ı Kerim**, Hac, 22/5, Mu'minûn, 23/67

¹⁰⁸ **Kur'an-ı Kerim**, Hicr, 15/26,28,33

¹⁰⁹ **Kur'an-ı Kerim**, Nahl, 16/4, Mu'minûn,23/14, Yasin, 36/77, İnsan, 76/2

¹¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,20,87

- “Dünden Bugüne Kur’ân-ı Kerim Anlayışımız”, Kutlu Doğum Haftası, 12-17 Ekim 1989, 1990, s. 135-142.

Kur’an’ın nazil olduğu ortam nitelenerek mevcut kültürü Kur’an’ın nasıl değiştirdiğinden bahsediliyor. İlk Müslümanlar ictimai hayatlarındaki tüm meselelerde Kur’an merkezli yaşıyorlar ve her sorunun çözümü için Kur’an’a ve Hz. Peygamber’e başvuruyorlardı. Dört halife dönemimde farklı kültürle karşılaşma bir etkileşim doğurmuş bu etkileşme sonucunda Kur’an anlayışı değişmeye başlamıştı. Kur’an-ı kendi fikirlerine tabii kılarak hâkim olması lazım olan Kur’an mahkûm derecesine inmişti.¹¹¹

İslam birliğini sarsan bu gibi hareketler bu zamana kadar gelmiş, her zaman ve mekânda fikir hayatını bozacak sebepler ortaya çıkmış, bazen de bu dünyadan elini çekmek gibi bir zühde bürünmüştür. Bu günkü Müslümanların zihinleri ise akide ve amellerini bozacak fikirlerle dopdolu olup, helal nedir? haram nedir? Bilemeyecek durumda oldukları belirtilmiştir.

Batılılar da Müslümanların mirası olan değerleri bir hiç konumuna düşürmeye gayret etmişler ve kendi kaynaklarından dinlerini ve kültürlerini öğrenmeyen Müslümanlarda onların gayelerine ulaşmalarında destek olmuşlardır.

Şu anki Müslümanların Kur’an’la şifa bulma, ölümlere okuma, duvarlara asma ve bundan korunma beklenme gibi inançlarla Kur’an’a yaklaştıklarını, bu sebeple asıl amacından saptığı dile getirilmiştir. Bunun önlenmesi için ise nasıl cehalet devrinde İslam bir güneş gibi doğup aydınlattı ise şimdi de kusurları ve kabahati kendimizde arayıp Kur’an ile tekrar aydınlanmamız gerektiği söylenmiştir.

- “Kur’an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız, Diyanet Dergisi, XXVII/4, Ankara 1991, s. 33-53.

Kuranı Kerim’in nasıl bir kitap olduğu anlatılıyor. Hz. Peygambere Cebrail vasıtasıyla ilahî vahiy mahsulü olarak 23 yıla yakın bir zaman diliminde indirildiği, çok kısa bir zamanda Allah’ın birliği akidesini yayarak insanlığı dalmış olduğu bataklıklardan kurtarmaya çalışarak, onlara dünya ve ahiretin Saadet yollarını göstermiş olduğunu dile getiriyor. Kuranı Kerim’in garip haberleri işaretinin yanı sıra sırlarıyla hem üst tabakaya hem de halk tabakasına tesir ettiğini onun insanları aciz bırakan bir belagat ve fesahat sahip

¹¹¹ İsmail Cerrahoğlu, Dünden Bugüne Kur’an-ı Kerim Anlayışımız, **Türkiye Diyanet Vakfı**, 138

olduğunu, hatta bu yönüyle dinleyenlerin Müslüman olmasına kâfi geldiğini ve bu konudaki örnekleri vermiştir.

Kuranı Kerim'in böyle bir kitap olmasına karşın onun ilk muhatapları Kuranı Kerimi gereken değer ve önemi vermiş, nefislerini ona teslim etmiş, içerdiği hükümlerini dahili ve harici siyaset bilimi, toplumsal işlerini ona göre yapmışlardır.¹¹² Sahabe Hz. Peygamberden öğrendikleri ayetleri hemen hayata geçirmekle ve onu ezberlemek ile meşgul oluyordu. İşte ilk Müslümanlar bu şekilde hareket ederek birliği muhafaza etmişler, akide meselelerinde ise ayrılığa düşmemişlerdir. Onların asıl gayesi İslam'ı yaşamak ve yaymaktır.

Raşit halifeler halife devrinden itibaren İslam Devleti'nin sınırları Arap Yarımadası'nda kendi bünyesine yeni ülkeler, ayrı ayrı kültür ve dine sahip Milletler' de katmaya başlamıştı. Birçok kültürle karşı karşıya kalınca farklı ihtiyaçlar ortaya çıktı. Hicazdan diğer ülkelere bazı imkansızlıklardan dolayı dini haberler ulaşamıyor, çeşitli ve birbirine zıt unsurların kültür ve medeniyetlerinin de etkisi ile şahsi görüşler ortaya çıkmaya başlıyordu. Artık İslam birliğini bozan ayrık ve tefrikalar fikri ve siyasi hareketlerin başladığı görülür.

Farklı görüşlerde olan kişiler kendi görüşlerini teyit edecek delilleri Kur'an'da aramaya başladılar, işlerine geleni alıp işlerine gelmeyen ayetleri kendi fikirleri doğrultusunda tevil ettiler. Ve bu konuda İsrail'i bilgileri de başvurdu. İslam birliğini sarsan bu gibi hareketler zamanımıza kadar gelmiştir. Günümüz Müslümanlarının zihinleri akide ve amellerini bozacak fikirlerle o kadar dolmuştur ki helal-haram olan nedir? Onu dahi bilemeyecek duruma geldiklerini, falancanın kitabındaki helal ve haram şu şekildedir, falan ayeti şöyle söylemiştir gibi görüşlerin peşinden gittiklerini dile getirmektedir.

Bugünün Müslümanın doğrudan doğruya Kur'an'la temas etmesi zevkinden mahrum kaldıklarını söylemektedir. Müşriklerin maşası durumunda olan kimselerin yurdumuzda din ilimleri erbabının da suskunluğa itilmesi sonucunda meydanı boş bulduklarını ve atlarını istedikleri şekilde oynatabildiklerini söyleyerek, Kur'an-ı Kerimi ortadan kaldırmak isteyenlerin buna güçlerinin yetmediğini ancak onu yanlış yorumlayarak insanlardaki algılamamın onu tahrif ederek onun ilkelerini yaşamaya engel olmaya çalıştıklarını söylemiştir. Günümüzde birçok insanın Kur'an-ı Kerim'in hidayet, İrşat manalarını

¹¹² İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız, **Diyanet Dergisi**, 27, 40-41

düşünmekten uzak; ona bakmak ve ondan bazı menfaatler sağlamaktan daha ileri gidemeyecek şekilde bir değer atfettiklerini söylenmektedir. Bu kişilerin Kuranı Kerim'den istifade ettikleri şeyler ise şöyle sıralamıştır.

Manasının ne olduğunu düşünmeden, sadece güzel bir okuyucuyla Onu dinlemek ve ondan lezzet almak, Kur'an'ı öperek onu bütün kitapların üstüne koyarak göbeğinden aşağı indirmeme, onun bulunduğu yerde bereket olacağına inanmak, ölümler için rahmet talep etmek, maddi ve manevi hastalıklar için şifa istemek. Falanca sureyi suya, pirince okutup sadece şifa verdiğiğine inanmak. Mescitlere, evlerin odalarına, duvarlarına asarak ve bazı ayetleri yazarak onun rahmetinden faydalanmaya inanmak.

İşte günümüz Müslümanlarının Kur'an'dan faydalanmaya çalıştığı şekillerin asıl gayesinden ne kadar uzak olduğunu dile getiriyor.

“Söz konusu çalışma daha sonraki yıllarda bir cep kitapçığı şeklinde yayına hazırlanmış ve basılmıştır. Kur'an hakkında kısa bilgilendirme notu şeklindedir. Muhtemelen eser kısa tutularak daha çok kişinin söz konusu eseri okuması ve istifade etmesi amaçlanmıştır.”¹¹³

Kur'an kavram çalışmalarıyla ilgili makaleleri yazarken Cerrahoğlu'nun şu kaynakları sıklıkla kullandığını söylebiliriz:

- Fahreddin er- Razi(ö.606/1210) Mefatihü'l- Gayb
- İbn Manzur(ö.711/1311) Lisânü'l-Arab
- İbn Nedim(ö.385/955)el-Fihrist
- Regis Blachere(ö.1973) Le Coran
- Arthur Jeffery,(ö.1959) The Foreign Vocabulary Of The Quran
- Muhammed Hamidullah(ö.2002) Le Coran
- Zemahşerî(ö.538/1144) el-Keşşâf
- El- Mes'ûdî(ö.345/956) et-Tenbîh ve'l-işrâf
- İbn Hacer el- Askalânî(ö.852/1449)Fethu'l Bârî, el-İsabe fi Temyizi's- Sahabe
- Es- Süyûtî(ö.911/1505) el-Itkan fi Ulumu'l Kur'an
- İbn Haldun(ö.808/1406)Mukaddime

¹¹³ Gökhan Atmaca, İsmail Cerrahoğlu ve İlmî Çalışmaları, **Usul**, 21, 169.

2.3.4 Tefsir- Müfessir İncelemeleri

- “Muhyiddin el-Kâfiyeci ve “et-Teysîr fi Kavâidi İlmi't-Tefsir” Adlı Risalesi”, AÜİFD, X, Ankara 1962, s. 127-132.

Kâfiyeci'nin ilim aldığı hocaları ve ilim elde etmek için yaptığı seyahatlerden bahsedilerek hayatıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra tefsir usulü hakkında yazdığı “et-Teysîr fi Kavâidi İlmi't-Tefsir” isimli risalesini ana hatlarıyla tanıtmıştır.

- “Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri”, AÜİFD, XV, Ankara 1967, s. 99-111.

Öncelikle Abdurrezzâk İbn Hemmâm'ın hayatına dair bilgilere yer veriliyor.¹¹⁴ Ona karşı yöneltilen hem olumsuz eleştirilere hem de övgülere yer vererek objektiflik korunuyor. Bu bilgileri verirken kendine ait düşüncelere yer vermiyor. Abdurrezzâk İbn Hemmâm'ın eserlerine yer veriliyor. Daha sonra tefsirinin özelliklerine yer veriyor. Şu başlıklar altında tefsir inceleniyor: tefsirinin kaynakları, metodu, nüzul sebebindeki yeri, nesh ilmindeki yeri, fıkhıdaki yeri, lügat ve nahivdeki yeri, kıraat ilmindeki yeri, israiliyattaki yeri.

Abdurrezzâk İbn Hemmâm'ın Buhari'nin öğrenci ve muhaddis olduğu dile getiriliyor. Şiilikle itham edilmesine karşı böyle bir durumun söz konusu olamayacağını, bu ithamın Hz. Ali'ye karşı sevgi beslemiş olmasından dolayı olduğu dile getiriliyor. Birçok konuda Şii gibi düşünmediği açıkça ortaya konuluyor. Kör olduktan sonra o'ndan işitilenin zayıf olduğu söylene de daha öncesinde sika olarak kabul edildiğine dikkat çekiliyor. Tefsirinden Taberi'nin çok yararlandığı dile getiriliyor.

Tefsirinin bazı özelliklerine yer veriliyor. Sıra sıra tefsir edilmediği, surelerin tertibinin şu anki tertip ile aynı olduğu, rivayetlerinin çoğunun Mamer bin Raşit vasıtasıyla Katade'den geldiği bildiriliyor. Nakle, filolojik inceliklere, reye tefsirde rastlanmıyor. Nüzul sebebine ve neshe, ahkam ayetlerini açıklayan haberlere, kelimelerin müfret manalarına, farklı okuyuşlara yer verilmiş. İsrailî haberlerin ise oldukça fazla olduğuna dikkat çekiliyor. Bu haberlerin çoğunun Kâbu'l Ahbar ve Veh b. Münebbih isnadıyla geldiği söyleniyor.

Müellifin bir nakil vazifesi yapmakta olduğu, kendi şahsi fikirlerini ortaya koymadığı dile getiriliyor. Eserin tam olarak ilk devirlerdeki Kur'an tefsiri anlayışını en saf ve sade bir hal ile nakletmesi en önemli özellik olarak karşımıza çıktığı dile getiriliyor.¹¹⁵

¹¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15, 99-100

¹¹⁵ İsmail Cerrahoğlu, Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15, 111

- “Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri”, AÜİFD, XVI, Ankara 1968, s.79-101.

Et-Taberî devrindeki ilmi hayata dair bilgiler verilerek başlanmıştır. Daha sonra Taberî'nin hayatı üzerinde durulmuştur. Hocaları ve öğrencilerine ait bilgiler yer almaktadır. Bibliyografik ve biyografik eserlerden istifade ederek çıkarılan birçok eserinin bulunduğu zikredilir. Bunların isimlerine ve kısa bilgilerine yer verilir.

Taberî ve tefsiri hakkında söylenenlere de yer verilmiştir. Taberî tefsirinin tefsir tarihi ve tarihi malzeme bakımından, tefsir ve Kur'an ilimleriyle ilgilenen doğulu ve batılı ilim insanları için tükenmeyen bir hazine ve kaynak olduğu dile getirilir.¹¹⁶ Tefsirdeki metodu, tefsirinin kaynakları, Me'sur haberlere itimat etmesi gibi bilgiler yer almaktadır. Kıraat, lügat ve nahiv, fıkıh ve kelam ilmindeki yerine ait bilgiler verilmiştir.

İsrailiyat denilen haberlere de tefsirinde yer vermiştir. Tefsirinde görülen bu haberler çoğunlukla kıssalarla ilgili olduğu ve bunları da tenkit etmeden sadece bir haber olarak naklettiği ve tenkit etmeyi okuyucuya bıraktığı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki müphemleri açıklamayı gereksiz olduğunu ve bunlardan kaçınılması gerektiğini düşündüğü dile getirilmiştir. Tüm bu bilgilerden sonra tefsirinin kıymetine dair yorumlara yer verilmiştir.

- “Ali İbn Abî Talha'nın Tefsir Sahifesi”, AÜİFD, XVII, Ankara 1969, s. 55-82.

Tefsir rivayetlerinin en eski ve en meşhur olanının İbn Abbas'ın kiler olduğu bildiriliyor. Ondan birçok kimseler tarafından tefsiri rivayet edilmişse de onlardan sahife halinde elimize ulaşanının “Ali b. Abi Talha'nın kiler olduğu belirtilir. Fakat “Ali b. Abi Talha'nın sahifesi” olarak tanınan bu esere bugün sahip olmadığımız dile getiriliyor. Yapılan çalışmadaki gaye ise bu eserin girmiş olduğu et-Taberî, İbn Abi Hatim ve İbnu'l Mundir'in tefsirleriyle, Buhari'nin Camiu's- Sahih'inden tarayıp çıkartarak ve mukayeseler yaparak yeniden inşa etmek iken İbn Abi Hatim ve İbnu'l-Mundir'in tefsirlerinin de tam olarak bulunamaması yüzünden böyle bir inşa yerine okuyuculara örnek olması için Taberî ve İbn Abi Hatim'in tefsirlerinde karşılaştırma imkânı bulunan Ali İmran suresinin ele alındığı söylenmiştir.

Bu sahifenin daha iyi anlaşılabilmesi için ise isnad zincirindeki şahsiyetler tanımak amaçlı incelenmiştir. Zinciri oluşturanlar arasında İbn Abbas meşhur olduğu için ele

¹¹⁶ İsmail Cerrahoğlu, Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 16, 88

alınmamıştır. Bu şahsiyetler Ali b. Abi Talha, Muaviye b. Salih b. Hudayr b. Said al-Hadrami, Abdullah b. Salih b. Muhammed b. Müslim al-Cuhenî, Abu Salih'tir. Sahifenin muhtelif eserlere intikali başlığı altında söz konusu eserin bahse konu olan diğer eser sahipleri tarafından nasıl alındığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra İbn Abi Talha'nın tefsir sahifesinden Et-Taberi'nin, İbn Abi Hatim'in ve İbnu'l Mundir'in tefsirlerine girmiş olan çeşitli haberlerden bazılarına dair örnekler verilmiştir.

Daha sonra Al-i İmran suresini yukarıda ismi geçen eserlerden yeniden teşkil ederek okuyucuya sunulmuştur. Bu yeniden teşkil etme sırasında da dikkat ettikleri bazı hususlar belirtilmiştir.¹¹⁷

- Abdullah İbn-i Mesud ve Tefsirdeki Yeri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: IX, sayı: 98-99, Ankara 1970, s. 202-204.

Abdullah İbn-i Mesud 'un öncelikle hayatından kısaca bahsedilerek onun ırak ekolünün kurucusu olduğu dile getirilmiştir. Hz. Peygamberden tefsirini işetmediği ayetleri kendi rey-i ile tefsir ettiğini dile getirilerek bununla ilgili birkaç örneğe yer verilmiştir.

- “Sufyân b. Sa'îd es-Sevrî ve Tefsiri, AÜİFD, XVIII, Ankara 1970, s. 23-34.

Hayatıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Süfyan es- Sevrî'nin akidesi hususunda tarihçilerin ihtilaf ettiklerini, onu Şia'dan olduğu daha sonra Sünni olduğu şeklindeki görüşleri destekliyor ve bu görüşe katılıyor. Kufe'de iken Şii olduğu Basra'ya geldiğinde bu fikri terk edip ehli sünnete tabii olduğunu belirtilmiştir. Eserlerine ait bilgilere yer verilir. Tefsirinin özellikleri sıralanarak zamanının temiz ve saf anlayışını aynen yansıtması sebebiyle önemli bir yeri olduğu, israiliyyatla ilgili haberlere rastlanılmadığı, Şiilik ve Zeydilikle itham edilmesine rağmen tefsirinde bu hususları doğrulayacak bilgilerin yer almadığı bildirilir. Tefsir ve tefsir tarihiyle ilgilenenler için önemli bir kaynak olduğu dile getirilir.

- “İbn Ebi Hâtim ve Tefsiri”, AÜİFD, XVIII, Ankara 1970, s. 35-45.

İbn Ebi Hatim'in öncelikle hayatıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. İlk hocasının babası olduğu zikredilerek kimlerden ilim tahsil ettiğine kısaca değinilmiştir. Bunun yanı sıra talebelerine ait bilgiler de yer almaktadır. Herkesin övgüsüne mazhar olduğu kimse

¹¹⁷ İsmail Cerrahoğlu, Ali İbn Abi Talha'nın Tefsir Sahifesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 75

tarafından hakkında kötü bir söz işitilmediği söylenir. İslami ilimlerin her sahasında derin bilgisi bulunduğu gibi çeşitli ilimlerde pek çok eseri bulunmaktadır. Bu eserlere kısaca değinildikten sonra asıl üzerinde durulacak eserin Tefsiri olduğu söylenerek söz konusu tefsir hakkında bilgilere yer verilir. Dört cilt veya daha fazla olduğu söylenen tefsirinin Şam'daki Zahiriyye kütüphanesinde 7312 no da Bakara suresi sonuna kadar, Ayasofya kütüphanesinde de 175 no da ise bu tefsirin bir cüzünün mevcut olduğu bilgisi verilir.¹¹⁸ Tefsir incelendiğinde İbn Ebi Hatim'in Ali b. Ebi Talha, es-Süddi, Abdurrezâk b. Hemmâm, Muhammed b. İshak, Süfyan es- Sevri ve Süfyan b. Uyeyne, Mukatil b. Hayyan gibi şahsiyetlerden ilim elde ettiğinin görüldüğü bilgisi verilir. Ayetler sıra ile tefsir edilmekte; nakd, rey, kıraat ve şiirle istişhad gibi hususların bulunmadığı belirtilmektedir.

Hz. Peygamber, Sahabe, Tabiun ve daha sonrakilerin naklettiği sözleri peşin bir ön fikre sahip olmaksızın ve yorumsuz naklettiği için orijinallik kazanmakta olduğu dile getirilmiştir. Muhkem- müteşabih hakkında ki görüşlerine, lügavi yönüne, nesh hususuna, sebebi nüzulüne dair örneklerle yer verilmiştir. İbn Ebi Hatim'in bu tefsirinin kendinden önceki görüşleri bir arada toplayan bir ansiklopedi mahiyetinde olduğu ve tefsir tarihi ve tefsir ile meşgul olacaklar için mühim bir kaynak olduğu belirtilir.

- “Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: XI, sayı: 2, Ankara 1972, s. 74-83.

Abdullah İbn Abbas Hz. Peygamberden sonra en meşhur tefsirci olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra hadis, fıkıh, tarih, magazi ve Arap edebiyatı gibi ilimlere ait derin bilgisi sebebiyle “el- Bahr, el- Hibr ve Kur'an'ın tercümanı” lakaplarına haiz olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamberin gerek amcasının oğlu oluşu gerek teyzesi Meymune'nin Hz. Peygamberin zevcesi olması nedeniyle Hz. Peygamber'den birçok rivayette bulunduğu dile getirilmiştir. İslam camiasında yeri yadsınamayacak derecede önemlidir.

Fakat müsteşrik F. Buhl İslam Ansiklopedisi'nde İbn Abbas'ın meziyetlerine değinmeyerek Hz. Ali'nin zamanında yaptığı iddia edilen Basra amirliğinde zimmetine para geçirdiğine dair haber üzerinde durarak aslı olmayan bu hususu gündemde tutarak adeta karşımıza İbn Abbas'tan başka bir şahsiyet çıkarılmak istenmekte denilmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, İbn Ebi Hatim ve Tefsiri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18,38

¹¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 11, 74

İbn Abbas'ın tefsirdeki yöntemi; Hz. Peygamber ve sahabenin sözleri, içtihadı ve Müslüman olmuş ehli kitaptan gelen açıklamalar olarak sıralanabilir. Bunun yanında Arap şiirini de tefsirinde kullandığını dile getirilmiştir. Ayetleri dinî, lügavî, tahsis ve tarihi bir yol ile izah etmeye çalışmış, bazen de kelimelerin hakiki manaları yerine mecazi manalarını kullandığı belirtilmiştir. İbn Abbas Hz. Peygamber'den, sahabeden ve kendi içtihadı olan tefsir haberlerini bir mecmua haline getirmemiştir. Fakat bu konu ile ilgili rivayetlere bakıldığında ondan ilim tahsil edenlerin yazma yarışında oldukları ve İbn Abbas'ın kendisi yazmasa bile yazdırdığı dile getirilmiştir. İbn Abbas Kur'an'da Arap dili dışında yabancı kelimelerin var olduğu görüşündedir.

Ondan bize ulaşan tarikler en son sıralanarak makale bitirilmiştir. Bunların altı tane olduğu ve bunların en sahihinin Ali bin Ebi Talha'nın sahifesi olduğu, fakat bu eserin tam olarak elimizde mevcut olmadığı belirtilmiştir.

➤ “İbn Hibbân ve Tefsiri”, AÜİFD, XIX, Ankara 1973, s. 49-57.

İbn Hibbân'ın İslam ilim aleminin önemli şahsiyetlerinden biri olduğu bilgisi verilerek hayatından kısaca bilgiler sunulmuştur. Bazı sözlerinden dolayı Sicistan'dan çıkarıldığına dair bilgiler olduğundan bahsedilmiştir. Birçok eserinin var olduğu söylenerek söz konusu çalışmanın İbn Hibbân'ın tefsiri hakkında olduğu için bu eserlere ait bilgi verilmeden geçildiği belirtilmiştir.

Tefsire ait bir eserinin bilinmesine rağmen ne tabakât ne de tefsir tarihi kitaplarında bu esere yönelik bilgi bulunmadığı, fakat Kâtip Çelebi ile Bağdatlı İsmail Paşa'nın O'nun tefsiri olduğunun bahsettiklerini söylemektedir.¹²⁰ C. Brockelmann ise bu söz konusu eserin Medine'de ZDGM isimli mecmuada ondan bahsedildiği bilgisi verdiğini söyler. Cerrahoğlu İstanbul kütüphanesinde çalışma yaptığı esnada İbn Hibbân'a ait olan bir tefsire rastladığını ve tefsir tekniği yönünden fazla bir özelliği olmamasına rağmen, tefsir tarihiyle ilgili olması nedeniyle bu alanda çalışma yapacaklara ışık tutması için kısa bir tanıtım yaptığını dile getirerek tefsire ait özellikleri belirtmiştir.

Garip kelimelerin izahı üzerinde durulmuş, bazen de bu izah yapılırken alimlerin bu kelime hakkındaki görüşlerine yer verilmiş, bazen de bu kelimelerin aslını yabancı dillerde aradığı görülmüştür. Bazı ayetlerin tefsirinde fikhî meselelere temas edildiği, bazen nüzul

¹²⁰ İsmail Cerrahoğlu, İbn Hibbân ve Tefsiri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 51-52

sebebini açıkladığı, Kur'an'ın Kur'an tefsiri ile örneklerine rastlanıldığı, Müteşabihat-müphem ve müfesser gibi konular üzerinde durulduğu belirtilmiştir. Ve tüm bu özelliklerle ilgili tefsirinden örneklere yer verilmiştir.

- “Ebu’s-Suûd ve Tefsiri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, XIII/4, Ankara 1974, s. 195-203.

Türklerin iftihar edebilecekleri en mühim şahsiyetlerden birinin şüphesiz Kanuni'nin Şeyhülislamı Ebu's Suud olduğu dile getirilir. Ebu's Suud'un hocalarına ve öğrencilerine ait bilgilerle birlikte kısaca hayatına dair bilgilere yer verilmiştir. Dini ve edebi yönde birçok eserinin bulunması yanında Şeyhülislamlığını gölgede bırakacak derece de öneme haiz olan “İrşâdu'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim” isimli Kur'an tefsirinin bulunduğu dile getirilir ve söz konusu tefsirin özelliklerini ele alınır. Tefsir de Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri, sebebi nüzul, nesh, kıraat, israiliyyat, muhkem-müteşabih, şiirle istişhad, fıkıh, kelam, ayetler arasındaki insicam gibi yolları takip ederek tefsirini oluşturduğu dile getirilir. Bunlarla ilgili tefsirinden örneklere yer verilmiştir.

- “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, AÜİFD, XXI, Ankara 1976, s.1-35.

Ebu'l- Hasan Mukatil b. Süleyman el-Ezdi el-Horasani hicri ikinci asrın ortalarında hakkındaki dedikodularla ün kazanmış olan bir müfessir olduğu ve hayatıyla ilgili kronolojik bir bilgiye sahip olmadığımız belirtilir. Aynı devirde yaşayan alimlerle ondan sonra yaşayan alimlerin tefsir, hadis ve siyasi fikirleri hakkında söyledikleri ile Mukatil'in mevcut bulunan eserleri karşılaştırılarak tefsir ilmindeki yeri ve şahsiyetini ortaya koymayı amaç olarak hedeflenmiştir.

Öncelikle Mukatil hakkında menfi görüşlere yer vermiş, sonra da müspet görüşler verilerek objektiflik korunmuştur. Daha sonra Mukatil'in eserleri üzerinde durularak orijinal yönleri ortaya çıkarmaya çalışılıp karşılaştırmalar yapılarak tefsirdeki değeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bugün eserlerden elimizde Kitabu't Tefsiri'l-Kebir, Kitabu'l Vücuha ve'n-Nezair ve Kitabu Tefsiri'l-Hamsi Mie Aye isimli eserlerinin mevcut olduğu bilgisi verilmiştir.¹²¹ El- Malati'nin kitabına aldığı bazı kelimeleri Mukatil'in et-Tefsiru'l- Kebir'i ile karşılaştırılmasına ait örnekler verilmiştir. Daha sonra ismi geçen üç eserin tanıtmak amaçlı eserlerle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

¹²¹ İsmail Cerrahoğlu, Tefsirde Mukatil İbn Süleyman, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 21, 8

Mukatil b. Süleyman'ın isnadı ihmal etmesi veya teşbih ve tescim akidesini ortaya koyması yönünden itham edildiğini fakat eserleri incelendiğinde isnad yönünden ileri sürülen zayıflıkla ilgili haberler konusunda hadisçilere hak verdiğini fakat tescim akidesini doğrulayacak bilgilerin mevcut eserlerinde bulunmadığı dile getirilmiştir. Mevcut eserlerde tescimle ilgili bilgiler yer almasa da onun bütün eserlerine sahip olamadığımız için böyle bir akideye sahip olmadığını söyleyemeyiz denilmektedir. Eserin ilk günkü özellikleri anlatması bakımından bir değere haiz olduğu söylenmektedir.

➤ “İbn Hişam ve Siresindeki Garîbu'l-Kur'ânî”, AÜİFD, Ankara 1977, sayı: 3, s. 1-28.

Kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmayan İbn Hişam zamanında ilim işitmekle elde ediliyor, alimler ilim elde etmek için farklı farklı şehirleri dolaşıyor bilgisi verilerek başlanılmış. İbn Hişam İbn İshak'ın eserini o şekilde tadil ve ıslah etmiştir ki eserin asıl müellifini unutturup eseri İbn Hişam'a nispet eder konuma getirilmiş olduğu dile getirilmektedir. Bu makale de amacın İbn Hişam'ın “es- Siretu'n- Nebeviyye” isimli eserinde dağınık halde bulunan Garibu'l Kur'an'a dair verdiği örnekler bir araya getirilip değerlendirme yapmaya çalışmak olduğu söylenmiştir. İbn Hişam'ın bu eserdeki metoduna da yer verilmiştir.

Hz. Peygamberin hayatı anlatılırken nazil olan ayetlerde zikredilerek nüzul sebeplerine değinilmiş; ayet, hadis ve şiirlerde geçen garip kelimelerin açıklanması mühim konular arasında olduğu söylenmiştir. Tefsir, hadis ve Arap dili alanında çalışacaklar için tükenmeyen bir hazine olduğu belirtilmiştir. İbn Hişam'ın es-Siresinde geçen ayetlerin bazılarında mevcut olan garip kelimeler “gale İbn Hişam” başlığı altında İbn Hişam tarafından yapılan açıklamalar bir arada toplanmaya çalışılıp, İbn Hişam'ın kimlerin tesiri altında kaldığı ve kendisinden sonrakileri nasıl etkilediğini göstererek bu konuda araştırma yapacaklara örnek teşkil etmesi için Garibu'l Kur'an ayetlerini ve Garibu'l Kur'an'a dair olan eserlerden gösterilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken takip edilen yol gösterilmiştir. Eserin sadece tarih için değil aynı zamanda hadis, Arap dili ve edebiyatı ve tefsir için önemli bir kaynak olduğu dile getirilmiştir.

➤ “Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı: 2, Erzurum 1977, s. 7-57.

İslam dünyasında geniş kültüre sahip bulunan, akli, nakli ve tabiat ilimlerden hepsinde de karşımıza çıkan hiç şüphesiz Fahreddin Razi'dir. Meşhur tefsirin de pek çok

ilme yer vermiştir. Tefsiri genellikle felsefe ve çok çeşitli ilimlerle dolu olduğu için ulaşılamayacak bir tefsir niteliği kazanmıştır. Makalenin hazırlanma amacının bu ulaşılamayacak gibi görünen tefsiri genel hatlarıyla tanıtarak okuyucuyu aydınlatmak ve Fahrettin Razi hakkında bilgilendirmek olduğu dile getirilmiştir.

Hayatıyla ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir. Onun ilminin ilk kaynağının babası olduğu vurgulanmıştır.¹²² İlim almak için çeşitli ilim merkezlerine gittiği ve ilk seyahatinin Harezme olduğu fakat buradan Mutezile akidesine yönelik mezhep ve itikadî münazaraları sebebiyle ülke dışına çıkarıldığı bilgisi verilmiştir. Kalam ilmine çok önem vermiş olduğu ve Kalam ilmini ilimlerin en şerefli ve mükemmeli olarak gördüğü söylenir. Hayatıyla alakalı bilgilere yer verdikten sonra tefsiri ele alınarak özelliklerine değinilmiştir. “Mefâtihu'l -Gayb” isimli tefsirini yazmaktaki gayesinin aklî kanunlar ışığında Kur'an'a gelecek saldırıları durdurmak olduğu bilgisi verilmiştir.¹²³ Tefsirdeki metodu ise şöyle özetlenmiştir;

- Fatiha da tembih mahiyetinde geniş bir mukaddime,
- Her sure müstakil bir kitap şeklinde ,
- Kitaplar bablara, her bab da meselelere tahsis edilmiştir.
- Meseleler de mukaddimeler, hüccetler, latifeler, hükümler ve vecihler yer almaktadır.
- Bablar kısımlara, kısımlar faideler ve nüktelere ayrılmıştır.
- Birçok fıkhi mesele ele alınmıştır.
- Konudaki bütün fikirleri ortaya koyduktan sonra delillerini sunarak münakaşa girişir.
- Ayeti tefsir ederken o ayetin tefsirine yardım eden diğer birçok ayeti zikreder.
- Akli delillerle nakli teyit etmeye çalışır.
- Nübüvvet ve mucizeler hakkında kuvvetli akli deliller ortaya koyar.
- Sahih olan nakil, sahih olan akla muhalif olamaz. Zire her ikisini de aynı kaynaktan çıkmaktadır.

Bu özellikleri verildikten sonra onun tefsirinin kaynaklarına değinilmiştir. Sahabe ve tabiilerin rivayet ettikleri tefsiri kabul etmiş, özellikle manalar, nüzul sebebi, kıraat gibi

¹²² İsmail Cerrahoğlu, Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 7

¹²³ İsmail Cerrahoğlu, Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 15

konularda onlara önem vermiştir. Bunların başında da en önemli kaynak olarak İbn Abbas'ın tefsire ait haberleri olmuştur. İbn Abbas'a ait bazı rivayetleri akli ve ilmi yönlerden ele alarak tenkit de etmiştir. Ubey b. Kab, İbn Mesud, Hz. Aişe ve İbn Ömer gibi kişilerden rivayette bulunmuştur.

Tabiilerden Mücahid, Katade, es- Suddi, Hasan el- Basri, Said b. Cübeyr, Ebu'l- Aliye, Muhammed b. Kab el-Kureziden rivayetlerde bulunmuş fakat çoğunlukla onların görüşlerine katılmamıştır. Lügat ve nahiv de el- Ferra, el-Keffal ve ez- Zeccac'a, Eşâri mezhebinden olması sebebiyle Eşâri kaynaklara, birçok konuda da Gazali ye müracaat etmiştir. Ali el- Cübbai, Ebu Müslim el-İsfahanî, el- Kadı Abdu'l- Cebbar b. Ahmed, Carullah ez-Zamahşerî, el-Cassas tefsirinin kaynakları arasında olan diğer isimlerdir.

Razi'nin kaynakları verildikten sonra kendi tefsirinin kimlere kaynaklık teşkil ettiğine değinilmiştir. Kendinden sonra gelen birçok müfessire özellikle akli kaynaklık yaptığı, el-Beydavî, İbn Kesir, el-Alusi, Muhammed Abduh ve Muhammed Reşit Rıza gibi şahıslara da kaynaklık ettiği bilgisi verilmektedir. Razi'den sonra gelen müfessirlerin ekolleri ne olursa olsun birçoğunun ondan az ya da çok istifade etmiştir. Eşâri ekolünü temsil eden bu eserin akli yoldan Kur'an anlayışının zirvesini oluşturduğu bilgisi yer alır.

- “Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir”, AÜİFD, XXIII, Ankara 1978, s. 31-50.

Tefsir tarihinin dönüm noktalarından birinin tabiin devri olduğu ve bu dönemdeki en önemli şahıslardan birinin ise Mücahid olduğu belirtilir. Bu makale de 1396/1976'da Katar Emirliğinin başkenti es-Doha'da Pakistanlı bir araştırmacı olan Abdurrahman et-Tahir b. Muhammed es- Sureti'nin “Tefsiru Mücahid” isimli eserinin tenkit edileceği bilgisi verilir. Söz konusu eseri incelemeyen önce Mücahid'in hayatı hakkında bilgilere yer verilerek alt zemin oluşturulmuştur.

Daha sonra söz konusu araştırmacının üzerinde çalıştığı yazma hakkında verdiği bilgiler yer almaktadır. Araştırmacının Mücahid'in iki görevi bulunduğunu, bunlardan birinin doğrudan doğruya İbn Abbas'dan rivayetle nakillerde bulunması ki bu tefsir İbn Abbas'ın olur. Bir diğerinin ise Mücahitte sona eren tefsir haberlerini Mücahid'in tefsiri olarak isimlendirmesi. Burada Cerrahoğlu tenkit ve itirazlarda bulunmuştur. Söz konusu isnadın birer birer tetkik edildiğinde tefsirinin dörtte birine yakın bir kısmının isnadının Mücahid'e dayanmadığı, böyle bir durumda ise bu tefsiri Mücahide isnad etmenin doğru olmayacağıdır. Böyle bir

isnadı araştırarak tefsirdeki haberlerin %75'i İbn Ebi Necih aracılığıyla Mücahide ulaşmakta, fakat %25'in ise mücahitle hiçbir ilgisi olmadığı ortaya koyulmuştur.

Okuyucunun daha iyi anlayabilmesi için ise bu araştırma şematik olarak verilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Mücahidin dışında birçok haber içermesi yönünden bu tefsirin Mücahide atfedilmesinin mümkün olmayacağına varılmıştır. Bu haberler de incelendiğinde görülmüştür ki isnatlarda hiç eksilmeksizin var olan şahsın Âdem b. Ebi Iyas olduğudur. Bu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu eserin Âdem b. Ebi Iyas'a ait olduğunu söyleyebiliriz denilmiştir.¹²⁴

- “Tefsir’de Atâ b. Ebi Rabâh ve İbn Abbâs’dan Rivâyet Ettiği Garibü’l- Kur’an’ı”, AÜİFD, XXII, Ankara 1978, s. 17-104.

Tabiilerin en meşhur sahabilerinden olan Ata b. Ebi Rabâh hakkında hayatına dair kısa bilgiler yer almaktadır. Onun ilmiyle alakalı kabilesinin herkes tarafından kabul edildiği ve birçok alimlerce hadis ilminde de sika olduğu bilgisi verilmiştir.¹²⁵ Kendisine sunulan konularda reyden kaçındığı anlaşılmaktadır. Onun tefsir sahibi olduğu kaynaklarda zikredilse de şu an günümüzde böyle bir eser mevcut değildir. Onun tefsir rivayetleri çeşitli isnatlarla eski tefsirlere girmiştir. Es- Salabi, Atânın tefsirinin kendine ulaşan isnadını kaydeder ve bu okuyucuya sunulmuştur. Genellikle Ata sahabelen gelen rivayetler zincirinin en önemli halkası olmaktadır. Bu bilgiler verildikten sonra asıl amacın ona atfedilen Garibu’l Kur’an veya Lügatu’l- Kur’an üzerinde durmak olduğu belirtilir. Söz konusu iki eseri ve Mısırda yayınlanan Celaleyn tefsirinin zeylindeki, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam’ın “Lügatu Kabaili’l- Arap” isimli eserindeki kelimelerle karşılaştırarak bu üç eserin aynı kökten geldiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yazma eserlerden birinin İstanbul Esad Efendi Kütüphanesinde, diğerinin ise İstanbul Atıf Efendi Kütüphanesinde bulunduğu bildirilmiştir. Bu üç eseri karşılaştırırken takip edilen yolda bildirilerek eserlere ait karşılaştırma metnine yer verilerek makale sonlandırılmıştır.

¹²⁴ İsmail Cerrahoğlu, Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 23, 50

¹²⁵ İsmail Cerrahoğlu, Es-Sa’lebi ve Tefsiri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi**, 22, 19,

- “Es-Sa’lebi ve Tefsiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi, IV, Ankara 1980, s. 55-60.

Öncelikle kısaca hayatına ait bilgilere yer verilir. “Nefaisu’l Arais” ile “el-Keşf ve’l Beyan an Tefsiri’l-Kur’an” isimli eserlerinin bulunduğu bilgisi verilir. Tefsirinde zayıf hadisleri kullandığı için İbnu’l Cevzi’nin onu tenkit ettiği söylenir. Zayıf rivayetlere ve aslı olmayan hikayelere yer verdiği için bir eleştiriye maruz kalsa da döneminin örf, adet ve yaşayın tarzını yansıttığı için önem arz ettiği söylenmiştir. Tefsirinden bazı örnekler alınarak İstanbul’daki nüsha ile karşılaştırılarak bazı pasajlara ait örneklere yer verilmiştir. Bu tefsirin bazı faydalı bilgileri içermesi yanında fazlaca İsrailiyata dalmış olmasından dolayı ayıplandığı, hatta müellifin uydurma haberle uydurma olmayanı ayırt edemediği bildirilmiştir. Tüm bunlara rağmen tefsir tarihi yönünden döneminin özelliklerine ait bilgileri içeriyor olması sebebiyle önem atfedilmiştir.

- “İbn Kesîr ve Tefsiri”, AÜİFD, XXV, Ankara 1981, s. 45-69.

Hicri beşinci asırdan itibaren artık felsefe dine hizmet edecek duruma gelmiş ve şeriatla hikmet birleşmiş, İslami ilimlerle ilgili eserler yazan müelliflerin tefsir alanında da eserler yazdıkları görülmekteydi. Bu alanda eser yazıp şöhrete ulaşanlardan birinin de İbn Kesir olduğu bildirilir. Hayatıyla ilgili bilgilere yer verildikten sonra telif ettiği eserlere ait bilgiler sunulmuştur. Cerrahoğlu İbn Kesir ’in telif etmiş olduğu tefsirine yönelik görüşleri başkalarının onun hakkında söylenenlerden ziyade bizzat eserini incelemek ve mukaddimesini iyi anlamakla en doğru sonuca ulaşılabileceğinin düşüncesiyle tefsirinin başlangıcında, Fatihadan önce yer alan mukaddimesini tercüme etmiştir. Ve bu tercüme makalede yer almıştır. Daha sonra tercümesi verilen mukaddimenin özelliklerine değinilmiştir. Tefsirinde yer alan bazı özellikler şunlardır:

- Rivayet tarikine önem vermiş fakat dirayet yönünü de ihmal etmemiştir.
- Nakil ile yetinmemiştir.
- Kur’an’ın Kur’an ile tefsir etme yolunu tercih etmiştir.
- Hz. Peygamber, sahabe ve tabiilerin ileri gelenlerinden nakillerde bulunmuştur.
- Bir ayet hakkında birçok görüşe yer verdikten sonra sahih olanı tercih etmiştir.
- Meşhur müfessirlerden nakilde bulunduğu sadece taklit etmekle kalmayıp onları tenkit ederek bu konudaki doğru görüşü seçmiştir.

- Kur'an'ın anlaşılmasına ihtiyaç duyulmayan irab, belagat sanatlarının incelikleri ve diğer ilimlere ait çıkarımlar yapmamayı tercih etmiştir.
- Rivayet tefsirlerindeki israiliyyattan okuyucuyu koruma özelliği vardır.

İbn Kesir tefsirinin Taberî tefsirinden sonra en meşhur rivayet tefsiri olduğu bildirilmiştir. Tercümesi verilen mukaddime de hocası olan İbn Teymiyyenin “Mukaddime fi Usuli't-Tefsir” isimli eserinden etkilendiği dile getirilmiştir.¹²⁶ rivayet tefsirleri arasında en faydalı olanlarından biri olarak görülmüştür. Okuyucuyu Kur'an'ın hükümleriyle amel etmeye yönelttiği, din sevgisini aşıladığı bildirilir. Özellikle bu yönleri sebebiyle İlahiyat öğrencileri için çok faydalı bir tefsir olduğu görüşüne yer verilmiştir.

- “Kâdi ‘Abdu’l-Cebbâr ve “Tenzîhu’l-Kur’ân ‘ani’l-Matâ’in” Adlı Eseri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi, V, Ankara 1982, s. 55-61.

Kâdi ‘Abdu’l-Cebbâr’ın İslam fikir hayatında önemli bir yeri olan Mutezile ekolünün ileri gelen şahsiyetlerden biri olduğu bildirilir. Doğumuna ait kesin bir bilgi olmadığı fakat 415/1025 senesinde doksan yaşını geçtikten sonra vefat ettiği bilgisine dayanarak onun dördüncü asrın ilk çeyreğinin sonlarında doğmuş olabileceği üzerinde durur. Hocaları ve talebelerine ait bilgiler yer almaktadır. Hayatı boyunca ilimle uğraştığı bu sebeple birçok eserinin bulunduğu ve bunlara ait bize ulaşanların isimleri bildirirmiştir. Tefsir sahasında telif ettiği en önemli eserinin “Tenzihu’l-Kur’an ani’l Metain” olduğu bildirilir. Tefsirindeki metodunun uzun uzun anlatmak yerine ona ait mukaddimeyi sunmayı daha faydalı görerek mukaddimenin tercümesi okuyuculara sunulmuştur.

Bu eser Fatıha’dan başlanıp Nas suresiyle son bulmaktadır. Fakat ondaki bütün ayetler tefsir edilmeyip sadece kendine göre mesele olabilecek ayetlerin ele alındığını ve bunların bir çeşit soru-cevap şeklinde incelendiği belirtilir. Bununla ilgili tefsirden birkaç örnek sunulur. Tefsirinin özellikle Zeydi kelamcılar tarafından muhafaza edildiği fakat mutezilenin bu son safhasına yönelik eserlerin gereği gibi incelenmediği ve araştırmacıları beklediği bildirilir.

¹²⁶ İsmail Cerrahoğlu, İbn Kesir ve Tefsiri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25, 67

- “Zamahşeri ve Tefsiri”, AÜİFD, XXVI, Ankara 1983, s. 59-96.

İslam ilim aleminde ün kazanmış alimlerden olan Zamahşeri çeşitli şehirlerde ilim müesseseleri inşa ettiren, toplumsal hayatı emniyete kavuşturan, ilmi ve alimleri seven Nizamü'l -Mülk gibi bir vezirin hüküm sürdüğü devirde yaşamış olduğu bilgisi veriliyor. Ailesi hakkında fazla bilgiye sahip olunmasa da kendisinin verdiği bilgilere dayanarak annesinin duası kabul olunan bir hanım, babasının da geceleri ibadetle, gündüzlerini oruçla geçiren züht ve takva sahibi bir insan olduğu biliniyor. İlmi ve fikri gelişmesine en çok katkı sağlayanın Mahmut b. Cerir ed- Dâbbî el-İsfahanî olduğu bilgisi verilmektedir.¹²⁷ Mutezile mezhebini benimsediği ve bu fikirlerin yayıcısı olması sebebiyle tenkitlere uğradığı belirtiliyor. Bazı meşhur talebelerine ait bilgiler yer almaktadır. Eserleri ise basılmış ve basılmamış olanlar olarak iki kategori halinde sunulmaktadır.

Tefsiriyle ilgili görüşlerini başkalarından nakletmektense ona ait olan tefsirinin mukaddimesini okuyuculara sunarak daha objektif olunacağını düşündüğü için, tefsirinin mukaddimesine yer verilmiştir. Daha sonra bu eserin hazırlanmasında kaynak olabilecek eserlere ait bilgiler yer almaktadır. Eserin tefsirdeki metodu, Kur'an'ın İcazı, akli ve nakli tefsirdeki yeri, kıraat, fıkıh, dil, nahiv ilmindeki yerine ait bilgiler yer almaktadır.

Mutezile mezhebine mensup olması sebebiyle bu mezhebe ait prensipler olan tevhit, adl, menzile beynel menzileteyn, vad vaid, emr-i bi'l maruf nehy-i ani'l münker gibi esasların tefsirdeki savunuculuğuna örnekler yer almaktadır. Zamahşeri'nin otorite kabul edildiği lügat, meani ,beyan ve nahiv gibi ilimleri adeta mutezile mezhebinin emrine kullandığı, en zayıf hadisleri bile bu konuda mezhebine yardım için tefsirine soktuğu belirtilmektedir.¹²⁸ Keşşaf tefsirinin fikri hayata tesiri başlığı altında kendinden sonra gelen müfessirlerin onda bulunan mutezilî savunuculuğu eleştirdikleri fakat Kur'an'ın icaz yönü, meani ve beyan hususlarında ise adeta kapışıldığı belirtilmektedir.

- “Kadı Beydavî ve Tefsiri”, Diyanet Dergisi, XIX/1, Ankara 1983, s. 3-14.

Kadı Beydavî hicri yedinci asırda Azerbaycan bölgesinde İslami ilimler alanında yetişen meşhur alimlerden biri ve belki de en mühimi olduğu bildirilir. İlmî çalışmaları çokça okunmuş, şerh ve haşiyeleri yapılmış, eserleri nasip olmayacak dereceye kadar ulaşmasına rağmen hayatı ile ilgili gerekli bilgileri maalesef bilinmediği söylenmiştir. Ancak C.

¹²⁷ İsmail Cerrahoğlu, Zamahşeri ve Tefsiri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,26, 60

¹²⁸ İsmail Cerrahoğlu, Zamahşeri ve Tefsiri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,26, 82

Brockman Beydavî'yi Fars büyük kadısının oğlu olarak göstermektedir. Beydavî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra ona nispet edilen eserler sıralandıktan sonra tefsiri hakkında bilgilere yer verilmiştir

Beydavî tefsiri orta hacimdedir ve Ehl-i Sünnet usulü üzerine deliller vererek yazılmıştır. Sarf, lügat, mantık, kıraat, tarih, kelam gibi konuları bazen çok kısa ve özlü bir şekilde verdiği için onları anlamakta zorluk çekildiği bu bakımdan müellifin verdiği bazı bilgileri müphem bırakmakla itham edilir. Tefsirini hayatının sonlarına doğru Tebriz'de yazmıştır. Tefsirini yazmak için istifade ettiği en mühim kaynaklar ez-Zamahşeri'nin Keşşafı ile er-Razi'nin Mefatihul -Gaybi olmuştur. Bazı kimseler tarafından bu tefsir, ibarelerindeki güçlük bakımından müphem bulunmuş ve surelerin faziletleri ne ait uydurma haberleri tefsirinde soktuğu için veyahut da onun ulaştığı şöhreti çekemedikleri için ağır bir şekilde tenkit edilmiştir. Bu şöhretli tefsirin birçok haşiye ve talikleri yazılmıştır.

Bunlara makalede yer verilmiştir. Beydavî Eş'ari görüşünü benimsemiş, tefsirinde yer yer mutezilî görüşlere karşı durmuştur ve reddetmiştir. Yine Beydavî tefsirinde Keşşaf sahibini tenkide vesile olan bazı hususları görmek mümkündür. Mesela her sure sonunda o surenin faziletini ve onu okuyanın Allah katındaki sevap ve ecrini bildiren hadisler, hadis ehline ittifakla mevzu olduğu bilinmekte olmasına rağmen, her konuda titizlikle hareket eden Beydavî mevzu hadisler hakkında Zamahşeri'yi bu yolda takip etmesini açıklamak zordur. Sahabe, Tabiiler ve Selefin görüşlerini naklederken bunun yanında da aklını kullanmayı ihmal etmez. İsrailî rivayetler oldukça azdır. Kendinden önceki tefsirlerin eksik yerlerini açıklamış, itizalî yönleri varsa göstermiştir. Birçok kimse tarafından eseri övülmüş ve kabul görmüştür.

➤ “Abdurrahmân İbnu'l-Cevzi ve “Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir” Adlı Eseri”, AÜİFD, XXIX, Ankara 1987, s. 127-134.

Ebu'l-Ferec, Abdurrahman e. Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdillâh İbnu'l-Cevzi hicri 6. Asırda İslam tarihinin siyasi, ictimai ve ilmi hayatın en yüksek noktasına eriştiği bir dönemde yaşamış olduğu bilgisi veriliyor. Bağdat da zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği, babasından kalma sermayeyi kitaplar satın almaya harcadığı ve daha önce görmediği bir eseri bulunca define görmüş gibi sevindiği bilgisi verilmektedir. Vaaz ve hitabette ün kazanmış, halkın yanı sıra vezirler ve büyük Devler adamlarının

evlerinde bile konuşmalar yapmıştır. Fıkhi yönden Hanbeli olduğu belirtilmektedir. Birçok eser telif etmiştir.

Bir seri yazdıktan hemen sonra onu incelemeyen hemen diğer esere geçmiş, fakat bu yönü nedeniyle Zehebî gibi bazı kimseler tarafından eserlerinde bulunan eksiklikler ve yanlışlıklar eleştirilmiştir.¹²⁹ Tefsirine yönelik mukaddimesine yer verilerek okuyucuya objektif bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Mukaddimesinde yer alan bilgilere dayanarak Zâdu'l Mesir'in özlü faydaları sıralanmıştır.

Geçmişteki müfessirlerin unuttuklarını içermesi ve kusurlarından kaçınması, okuyucunun tefsirine ihtiyaç duyduğu şeyleri gayeye uygun bir biçimde ihtisar etmeye hırslı olması gibi özellikleriyle geçmiş tefsir kültürünü derli toplu bir şekilde yansıtan bir çalışma olduğu belirtiliyor.

İsmail Cerrahoğlu'nun birçok müfessir-tefsir tanıtım ve değerlendirme yapmış olması onun tefsir alanına olan hakimiyetini gösterir niteliktedir. Makalelerin ele alındığı zaman diliminde söz konusu eserlerin tanıtımıyla ilgili başka çalışmaların yapılmamış olması ve kaynak eserlere ulaşmadaki sıkıntılar düşünüldüğünde sayın Cerrahoğlu'nun bu konuda zora talip olduğunu söylebiliriz. Bu konuyla ilgili makaleler söz konusu tefsirlerle ilgili çalışma yapacaklara ön bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Bu makaleleri hazırlarken sıklıkla kullanmış olduğu bazı kaynaklar şunlardır:

- İbn Ebû Hâtim er-Râzî (ö.327/938) el-Cerh ve't-Ta'dîl
- Süyûtî (ö.911/1505) el -İtkân fi Ulûmil- Kur'an
- Zehebî(ö.748/1348) Tezkiretü'l- Huffâz , Mîzânü'l-İtidâl
- İbn Kesîr(ö.774/1373) Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, el-Bidâye ve'n-Nihâye
- Reşîd Rızâ(ö.1935) Tefsîrü'l- Menâr
- Tâceddin es-Sübkî(ö.771/1370)Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l- Kübrâ
- İbnü'n- Nedîm(ö.385/995) el-Fihrist
- Dâvûdî(ö.945/1539) Tabakâtü'l- Müfessirîn
- İbn Sâd(ö.230/845) Kitabu't- Tabakâti'l Kebir
- Buhârî(ö.256/870) Câmiu's-Sahîh

¹²⁹ İsmail Cerrahoğlu, Abdurrahmân İbnu'l-Cevzi ve "Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir" Adlı Eseri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 29, 129

- Fahrettin er-Râzî(ö.606/1210) Tefsiru'r-Râzî

2.3.5 Diğer Makaleleri

- Dr. Ahmed Bekir, "Histoire de l'Ecole Malikite en Orient Jusqu'a la Firi du Moyen Age", Tunis 1962, S. 242.

Tunus'un genç ilahiyatçılarından olan Dr. Ahmet Bekir'in Paris üniversitesinde doktora tezi olarak sunulan on iki bölümden oluşan eserini incelemiş ve tanıtımını yapmıştır. Eserde Maliki mezhebinin Doğudaki tarihi seyri ve oluşumu Orta Çağın sonuna kadar ele alınıp incelenmiştir.

- “Sahabiler”, İslam Dergisi, cilt: 6, sayı: 11, Ankara 1963, s. 341-342.
- “Sahabiler”, İslam Dergisi, cilt: 6, sayı: 10, Ankara 1963, s. 3-12.

Sahabiler adlı bu iki makale Talat Koçyiğit ve İsmail Cerrahoğlu tarafından birlikte hazırlanmışlardır. Söz konusu makaleler birbirinin devamı niteliğindedir. Alfabetik sıra gözetilerek hazırlanmış olan sahabe isimleri altında, o sahabeye ilişkin tanıtıcı kısa bilgiler yer almaktadır.¹³⁰

- Hasan Hüsni ‘Abdu'l-Wahhab’ “Warakat ani'l Hadarati'l-Arabiyyati bi Afrikiyyatit- Tunusiyya”, Maktabatü'l- Manâr, Tunus 1965, s.472.
- Hasan Hüsni ‘Abdu'l-Wahhab’ “Warakat ani'l Hadarati'l-Arabiyyati bi Afrikiyyatit- Tunusiyya”, Maktabatü'l- Manâr, Tunus 1966, 2. Kısım s.475

Yukarıda yer alan iki makale Ankara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi tarafından ilki 1965 ikincisi 1966 yılında yayınlanmıştır. Müellif Hasan Hüsni Abdu'l-Wahap'tır. Bu eserin Kuzey Afrika'yı bilhassa Tunus'u medeniyet, siyaset, ilim, fen ve sosyolojik yönlerden bilgi veren önemli bir kaynak olduğu vurgulanır. Sahip olduğu öneme binaen müellifin iki kısımda ele aldığı eser tetkik edilerek, onda yer alan bilgiler okuyuculara sunulmuştur.

¹³⁰ İsmail Cerrahoğlu, **İslam Dergisi**, 6, 312

- “İslâmiyet ve Oruç”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: II, sayı: 1-2, Ankara 1963, s. 6-8.

Orucun insan bedenini ve ruhunu terbiye eden ve düzenleyen bir sistemi olduğundan söz ediliyor. Bakara suresi 183-185. Ayetlerinde yer alan oruç emrine yer verilerek, orucun İslamiyet’ten önceki gönderilen ilahi dinlerde de mevcut bulunduğu zikrediliyor. Hatta Budizm, Konfüçyüs ve başka ilahi olmayan dinlerde de orucun bir ibadet olarak var olduğu belirtiliyor. Bu makalede ki asıl amacın orucun temel prensiplerinden ziyade zamanımızda Müslümanları şüpheye düşüren bazı hususlara temas etmek olarak açıklanıyor. Bu hususlardan birinin yukarıda yer alan ayete dayandırılarak oruç tutmaya gücü yetse dahi tutmak istemediklerinden ötürü zengin olan kimselerin oruç tutmak ya da fidye vermek arasında özgür bırakılmalarını sağlayacak yorumlardır.

Söz konusu ayetin bu şekilde yorumlanmasının yanlışlığı vurgulanarak eğer böyle olmuş olsaydı hasta olanların tutamadıkları orucu daha sonra kaza etmeleri istenmezdi diyerek bu yorumun yanlışlığı üzerinde durulmuştur¹³¹. Bir diğer hususun ise orucun vakti konusundadır. Bazı kimselerce orucun güneş takvimine göre ayarlanmasının yanlışlığına coğrafik dünya düzenini açıklayarak ay takviminin bunun için en doğru olan zamanı belirlediği belirtilmiştir.

- “İslam’ın Süratle Yayılış Sebepleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: VII, sayı: 72-73, Ankara 1968, s. 108-110.

Bu makalede İslam’ın süratle yayılış sebepleri ele alınmış ve bu sebepler yedi madde altında toplanmıştır;

- İslam’ın Hakka daveti: İslam batılın karşısında hakkı davet ederek tüm zorluklar altında dahi batılı bırakıp zengin, fakir, zayıf, hor görülmüş, demeden hakkı davet etmesi İslam’ın hızlı yayılmasının sebeplerindendir.

- Mağlupların yardımları: Müslümanlar daima mağlup ettikleri toplumları hem aileler altında korumuş, yumuşak huyluluk ile muamele etmiş, dini yaşayışlarına müdahale etmemiştir. Bu geniş müsamaha karşısında mağlup olan topluluklar, zalimlerin istememesine rağmen diğer devletlere karşı İslam’ın yanında durup yayılmasını hızlandırmışlardır.

¹³¹ İsmail Cerrahoğlu, “İslâmiyet ve Oruç”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 2, 8

- İctimai Adalet: İslam Müslüman olanlarla olmayanlar arasında, kaza yönünden, çalınan malı sahibine verme, mazlumun hakkını zalimden alma gibi konularda adaleti gözetmiş Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında tam bir eşitlik ortaya koymuştur.

- İslam'ın ahlaksızlığa galebesi: İslamiyet kız çocuklarını gömen, putlara tapan, hurafeler içinde bocalayan bir topluma inmiştir. Çok kısa bir zamanda onlar üstünde üstünlük sağlayarak bu kötü adetleri bıraktırmış, insanlık için en güzel ahlak örnekleri ile bezemiştir.

- İş ve din hürriyeti. Devlet sınırları genişleyen İslam devleti, yönetime sadece Müslümanları getirmeyerek işin ehli olan gayrimüslimlere de yer vermiştir.

- İmtiyazları lağvetmesi: Cemiyetler arasında bazı kimselerin haksız olarak bazılarına üstün ve imtiyazlı bir duruma geçmeleri başkalarına zulüm olmuştur. İslam gelince çeşitli tabakaları aynı seviyede görerek insana, dine ve mala hürmet esaslarını getirerek bütün cemiyetleri birbirine eşit tutmuştur.

- İslam'a muhabbet: Diğer maddelerde zikredilen hususlar İslam düşmanlarına bile İslam'ı sevmeye sevk etmiş, hatta onun yardımcısı ve dostu olmuşlardı.¹³² Bu sebeple çok fazla gayret sarf etmeyerek İslamiyet önünde davet ediciler, arkasında kılıç olmaksızın yayılmakta ve benimsenmektedir. İnsanoğlunun İslam'ı tanınması, bir parça düşünmesi onun kabulü için kâfi gelmiştir.

Yukarıda yer alan maddelerde belirtilen sebepler İslam'ın hızlı bir şekilde yayılmasını kolaylaştırmış, insanlarda bu dini kolayca kabul etmişlerdir.

➤ “Hazreti Peygamber'in Doğum Yıldönümünün Düşündürdükleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, cilt: X, sayı: 108-109, Ankara 1971, s. 160-164.

Hazreti Muhammed'in doğum yıldönümü vesilesiyle kaleme alınmış bir makale olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vesile ile Hz. Peygamber'in sahip olduğu vasıflar anlatılmakta ve davet etmiş olduğu İslam dininin yaşayan en güzel temsilcisi olduğu vurgulanmaktadır. Sahip olduğu sıfatlar dolayısıyla insanlar tarafından sevilmesinin tabii bir olay olduğu vurgulanmaktadır. Sadece doğum yıldönümü değil her zaman Hz. Muhammed'in hatırlanması ve getirmiş olduğu ilahi ilkeler yolundan ilerlenmesi gerektiği söylenmektedir.

¹³² İsmail Cerrahoğlu, İslam'ın Süratle Yayılış Sebepleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 7, 110

- “Eşsiz İnsan, Kıymetli Hoca Prof. M. Tayyip Okiç’i Kaybettik”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı: 2, Erzurum 1977, s. 1-5.

Prof. Mehmet Tayyip Okiç’in vefatı sebebiyle onu anlatan ve anısına yazılmış bir makaledir. Okiç’ in 1902 senesinde Bosna’nın Tuzla sancağına bağlı Graçanista kasabasında doğmuş olduğu bilgisi verilir. İlk öğrenime ve yüksek öğrenimine ait bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra öğretimine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Almanya sefaretinde görev aldığı dönemde Türkiye- Almanya arasındaki ilişkiler yüzünden gözaltına alındığı ve Okiç’ in bu zamanlarda çok sıkıntılar çekmiş olmasından kaynaklı olacak ki bu konuyla ilgili konuşmaktan çekindiği ve bilgi vermediği söylenir.

Birçok dünyaca ünlü hocalardan ve asistanlardan dersler aldığı, birçok öğrenci yetiştirdiğine değinilmiştir. 1950 yılında İlahiyat Fakültesi Dogmatik Bilimler dersi profesörlüğüne tayin edildiği bildirilir.¹³³ Kendini ilme adanmış, ilmî ve faziletini talebesine aktarmış, nesebinden evladı olmayan fakat her talebesini evladı gibi görmüş çok sevilen bir profesör olarak kendini kabul ettirmiştir. Kalemeye aldığı kitaplar, ansiklopedi maddeleri, tercümeleler, kitap tanıtım yazıları gibi pek çok eseri bulunmakta ve bunlar Türkçe, Boşnakça, Arapça ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. Otuz seneye yakın zamanda memleketimize hizmet ederek, ilim ve irfan sahibi binlerce talebe yetiştirmiş olduğu vurgulanmakta ve vefatıyla duyulan acı belirtilmektedir.

- “Garânik Meselesinin İstismarcıları”, AÜİFD, XXIV, Ankara 1981, s. 69-91.

Garânik olayı konusunda pek çok haberin karışık olduğunu ve bu haberlerin asırlardır İslam alimlerini rahatsız ettiğini, fakat yapılan çalışmalar ve incelemeler sonucunda böyle bir olayın asla yaşanmamış olmasına rağmen hâlâ müsteşrikler tarafından istismar edilip kendi lehlerine kullandıkları belirtilmektedir. Makalenin ele alınış amacının Garânik hadisesini istismar eden, kendi amaçları doğrultusunda kullanan müsteşriklerin asıl gayelerini ortaya koymak ve onları deşifre etmek olduğunu dile getirir. Bu konuda derinlemesine inceleme yapanların olduğunu ve bu yapılan çalışmada onların da sonuçlarına yer vererek bunları okuyucuya kaynak göstereceğini dile getirmiştir.

¹³³ İsmail Cerrahoğlu, Eşsiz İnsan, Kıymetli Hoca Prof. M. Tayyip Okiç’i Kaybettik”, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 2, 3,

➤ “Ebu’l-Ferec Abdurrahmân, İbnü’l-Cevzî (511-597/1117-1200), Nevâsihu’l-Kur’ân, Tahkik: Muhammed Eşref ‘Ali el-Milbârî, el-Medinetu’l-Munavvara 1404/1984”, Diyanet Dergisi, cilt: XXIII, sayı: 3, Ankara 1987, s. 53-56.

Geniş bir kültüre, ince bir zekaya sahip olan ve birçok konuda eserler telif eden Ebu’l-Ferec Abdurrahmân İbnü’l-Cevzî’ ye ait bulunan Nevâsihu’l- Kur’ân isimli eseri tahkik edip insanların hizmetine sunmuş olmasından dolayı Muhammed Eşref ‘Ali el-Milbârî’ ye teşekkür ederek başlanıyor. Eserin mukaddimesinin okuyucuya sunulduğu bilgisi verilmektedir. Eser nasih ve mensuh konusyla ilgili bilgiler içermekte ve bu konuyu yeni bir metotla işleyerek kendinden öncekilerinin görüşlerini bir ansiklopedi mahiyetinde sunduğu belirtilmektedir.

➤ “Ebû Ca’fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, İbnu’l-Baziş (ö. 540/1145), Kitâbu’l-İkna’ fi’l-Kıraâti’s-Sebil, Tahkik Dr. Abdu’l-Mecid Katâmiş, Dımaşk 1403/1983”, Diyanet Dergisi, XXIII/4, Ankara 1987, s. 57-59.

Ebû Ca’fer’in telif ettiği “Kitâbu’l-İkna” isimli eserini Abdu’l-Mecid Katâmiş tahkik ederek neşretmiştir. Abdu’l-Mecid Katâmiş hazırlanmış olduğu mukaddimededen sonra müellifin hayatıyla ilgili bilgiler verdiği belirtilmektedir. Ebû Ca’fer’in dört kitap telif ettiğini fakat sadece elimize “Kitâbu’l-İkna”nın ulaştığı belirtilmektedir.¹³⁴ Bazı sebeplerden dolayı bu eserin diğer kıraat kitaplarına tercih ettiğini söyleyerek bunların neler olduğunu belirtmiştir. Cerrahoğlu ise Kur’an-ı Kerim tarihi ve kıraat konusunda sistemli bir kaynak olarak daima göz önünde bulundurulması gereken bir eser olduğunu dile getirmektedir.

➤ “Şeyhüislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevverede Kurduğu Kütüphane”, AÜİFD, XXX, Ankara 1988, s. 111-129.

Öncelikle Şeyhüislam Arif Hikmet Bey’in hayatı hakkında divanına yazılan mukaddimesine dayanarak bilgiler veriliyor. Ailesinin Osmanlı Devleti’nde yaptığı görevlerden ve kendisinin devlette yaptığı görevlerden bahsederek nasıl şeyhülislamlığa geldiği anlatılıyor. Arif Hikmet Bey’in körü körüne bir batılılaşmaya hareketine karşı olduğu, fakat asla yeniliklere ve ilme karşı olmadığı dile getirilmiştir. Büyük Reşit Paşa’nın

¹³⁴ Ebû Ca’fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, İbnu’l-Baziş (ö. 540/1145), Kitâbu’l-İkna’ fi’l-Kıraâti’s-Sebil, Tahkik Dr. Abdu’l-Mecid Katâmiş, Dımaşk 1403/1983”, **Diyanet Dergisi**, 23/4, 58

Mısır veraset Kanunu'nun değiştirilmesi hakkındaki teklifini kabul etmediğinden şeyhülislamıktan istifa ettiği dile getiriliyor.

Daha sonra Arif Hikmet beyin kişiliğinin ve faziletinin üstünlüğünden bahsediliyor ve Medine'de kurmuş olduğu kütüphanenin özellikleri tek tek sıralanıyor. Daha sonrasında ise Medine-i Münevvere 'de bulunan diğer kütüphaneler hakkında bilgi veriliyor ve edinilen bilgilerle göre eski kayıtlarda yer alan kitap sayıları hakkında karşılaştırma yaparak, şu anki mevcut bulunan kitapların noksan olduğunu söylüyor. Ve bu şekilde makaleyi bitiriliyor. Bu kütüphaneyle birlikte Türklerin İslam'a olan katkılarının yadsınamayacak derecede olduğu belirtiliyor.

➤ “Hacc’ın Amacı ve Hikmetleri”, Diyanet Dergisi, XXVII/3, Ankara 1991, s. 13-22.

Hac kelimesinin sözlükteki anlamı verildikten sonra haccın dini terim anlamının ‘belirli bir mekânı, belirli zamanlarda, belirli hareketler yaparak ziyaret etmek’¹³⁵ olduğu bilgisi veriliyor. Erkek ve kadın buluğa ermiş her Müslümanın gerekli şartları taşımasıyla farz olduğu belirtiliyor. Haccın Hz. İbrahim’den bu yana var olan gelen bir ibadet olduğu fakat zamanla bozularak putlara da tapınma haline dönüştüğü, Kur’an’ı Kerim’in nazil olmasıyla birlikte tekrar olması gereken şekle büründüğü anlatılıyor. Makalede ki amacın haccın farizalarını anlatmak değil hac vazifesini yerine getiren müminin kutsal topraklarda ki ibadet, dua ve yaşantısında hissedebileceği ruhani zevk ve bunlarda yer alan hikmetler olduğu vurgulanmaktadır.

➤ “İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon, Diyanet Dergisi, XXVII/2, Ankara 1991, s. 15-24.

Bu makalede ailenin ne olduğu kısaca açıklanıp, ailenin; dini, sosyal ve hukuksal bir müessese olduğu, Onun Hıristiyanlıktaki gibi sadece bir dini kurum olmadığı, fakat bu müessesenin dinde ince ayrıntılarına kadar nasıl kurulması gerektiği ve istenmeyen bir durum olmasına rağmen ne zaman ve nasıl boşanma olması gerektiğinin kuralları verilmekte olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde kadına ve aileye olması gereken değer verilerek orta çağdaki kadına olan olumsuz yargılar bertaraf edilmiştir. Dinimiz kadına gerekli olan değeri

¹³⁵ İsmail Cerrahoğlu, Hacc’ın Amacı ve Hikmetleri”, **Diyanet Dergisi**, 17, 13

vermiş fakat şu anki basın yayın organları ve Avrupaî düşünce, aile düzenimizi yozlaştırmıştır.

Bu makale ile Yüce Allah'ın Kur'an'da kadına, aileye ve insana değer verdiğini, onun eşrefi mahluk olduğunu dile getirerek ailenin olması gereken değer ve konumunda olabilmesi için bu ayetler ve Allah Resülü'nün aile konusundaki sözlerinin bizlere ışık tutması gerektiğini ve bilimiz ile amel etmemiz gerektiği dile getiriliyor. Ancak bu şekilde aile kurumunun olması gerektiği şekilde düzenlenebileceği belirtiliyor.

➤ “Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsanî Esaslar”, Diyanet Dergisi, XXVIII/1, Ankara 1992, s. 29-40.

Bu makalede Hz. Peygamberin peygamberlikten önceki ve sonraki yaşayış tarzından, davranışlarından, tutumlarından bahsedilerek onun tüm insanlığa örnek, önder olduğundan söz edilmiştir. Örneğin; Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce de etrafındaki insanlar tarafından “Muhammed'ül Emin” olarak vasıflandırıldığı, Müslüman olduktan sonra da onun getirdiği dinin Hak olmasına rağmen kendilerine yediremedikleri için onu reddettiklerini açıkça söyleyenler vardı. Hz. Muhammed'e ve getirdiği dine inanmasalar da onun yalan söylemeyeceğini, kimsenin malına, ırzına, namusuna zarar vermeyeceğini biliyorlardı.

Hz. Peygamberin inananlara, inanmayanlara, ailesine, çocuklarına ve etrafına nasıl merhametli olduğu ile ilgili birçok örnek verilmiştir.¹³⁶Bu örneklerle Hz. Peygamberin hayatta insanlara olan karşı merhameti ve benzer özellikleri anlatılmıştır. Kuranı Kerim'de Hz. Peygamberin Alemlere rahmet olarak gönderilişi, yüce bir ahlak üzere olduğu, müminlerin sıkıntıya uğramasının Onu da sıkıntıya sokacağı, yumuşak huylu olduğu kaba ve katı kalpli olmadığını Yüce Allah söylemektedir. Hz. Muhammed Peygamber olmanın yanında hem eş hem baba hem dost hem yönetici gibi vasıflara sahipti. İnsanlık gerçekten selamet istiyorsa Hz. Peygamber'i tarafsız olarak örnek almalı ve ona uymalıdır denilmektedir.

¹³⁶ İsmail Cerrahoğlu, Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsanî Esaslar”, **Diyanet Dergisi**, 28, 35-39

➤ “Eş-Şeyh Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, "Tefsîru Kitâbillâhi'l-Aziz", Tahkik edip notlar ilave ederek neşreden, Belhadj b. Sa'îd Şerîfi. Dâru'l- Garbi'l- İslâmî (Beyrut) 1990”, Diyanet İlmi Dergisi, XXIX/1, Ankara 1993, s. 117-128.71

Bu makaleyle Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî'nin telif ettiği, Belhadj b. Sa'îd Şerîfi'nin ise tahkik edip neşrettiği Tefsîru Kitâbillâhi'l-Aziz'i tanıtmak amaçlanmıştır. Cerrahoğlu, tahkikin incelendiğinde, söz konusu tefsirin Yahya b. Sallam'ın tefsirinin muhtasarı şeklinde olduğunu, Yahya'nın tefsirinin tamamını ya da tamamına yakını içerdiğini belirtmektedir.

Hud'un, Yahya'nın tefsirine yeni bir bakışla baktığı, Yahya'yı takdir etse de onda bulunan her şeyi kabul edip benimsememiş, itikadı doğrultusunda uygun olanları aynen bırakıp, uygun olmayanları tashih ya da hafzetmiştir diye belirtilmektedir. Hud'un Yahya'nın tefsirinde yaptığını tespit ettiği bazı haziflere yer verilmiştir.¹³⁷

Hud'un tefsirinde okuyucunun ibareleri ona ait olduğunu düşündürecek şekilde verilmiş olsa da aslında bazı ibarelerin iki tefsir karşılaştırıldığında Yahya'ya ait olduğu anlaşılacaktır denilmekte ve bu bir yöntem hatası olarak belirtilmektedir.¹³⁸

Tüm bunların yanında kuzey Afrika'nın ilk tefsirlerinden ve ibâdîlerin ilk tefsirlerinden sayılması yönüyle ve Yahya'nın tefsirinin muhtasarı özelliğinde olması ona ayrı bir önem kazandırdığı belirtilmektedir.

Cerrahoğlu'nun şimdiye kadar ulaşabildiğimiz makalelerini sistemli bir şekilde vermeye çalıştık. Görüldüğü gibi birçok konuda makaleler telif etmiştir. Bunların büyük çoğunluğunun tefsir tarihiyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda ele aldığı makalelerle tefsir tarihiyle ilgili hakimiyetini göstererek, bu döneme ışık tutmaktadır. “Tefsir ve Hadis kitabetine karşı Peygamber ve sahabenin durumu” isimli bir makale ele alarak erken dönemde sahabenin tefsire karşı tutumuna değinmiştir. Sahabenin Hz. Peygamber'in “bir kimse rey ile Kur'an hakkında dese veya bilmeden dese ateşten oturacak yerine hazırlansın”

¹³⁷ İsmail Cerrahoğlu, Eş-Şeyh Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, "Tefsîru Kitâbillâhi'l-Aziz", Tahkik edip notlar ilave ederek neşreden, Belhadj b. Sa'îd Şerîfi. Dâru'l- Garbi'l- İslâmî (Beyrut) 1990, **Diyanet İlmi Dergisi**, 29/1, 126-127

¹³⁸ İsmail Cerrahoğlu, Eş-Şeyh Hûd b. Muhakkem el-Huvvârî, "Tefsîru Kitâbillâhi'l-Aziz", Tahkik edip notlar ilave ederek neşreden, Belhadj b. Sa'îd Şerîfi. Dâru'l- Garbi'l- İslâmî (Beyrut) 1990, **Diyanet İlmi Dergisi**, 29/1,127

sözlerine istinaden tefsirden çekindiklerini, tefsir faaliyetinin ilk asırda pek hoş karşılanmadığını dile getirmektedir.¹³⁹

Tabiin döneminde İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle birlikte tefsire olan ihtiyacın artması ve farklı kültürlerle karşılaşılması sonucunda tefsirin farklı bir boyut kazanarak Arap olmayan Müslümanların sahabeden aldıkları ilimle bazı bölgelerde sahabe etrafında toplanarak ekoller oluşturmaya başladıklarını dile getirmiştir.¹⁴⁰ Türklerin de tefsir tarihine ve tefsire olan katkısıyla ilgili “Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Tefsir Faaliyetleri”¹⁴¹ isimli bir makalede kaleme almıştır.

Tefsir ve müfessir tanıtımına oldukça önem vermiş, ilk döneme ait birçok tefsir ve müfessir tanıtımını gerçekleştirmiştir. Bunu yaparken müfessirin öncelikle hayatına yer vermiş, içinde yaşadığı toplumun ilmi yönüne dikkat çekerek nasıl bir ortamda, hangi kaynaklardan beslendiğine değinmiştir.¹⁴²

Müfessirin mezhebi yakınlığı bulunuyorsa muhakkak buna da yer vermiştir.¹⁴³ Eserin mukaddimesini okuyucuya sunarak, müellifin nasıl bir yol takip ettiğini bizzat müellifin dilinden vererek objektifliği korumaya çalışmıştır.¹⁴⁴

Kur’an’da yer alan bazı kavramlar üzerinde durarak onların anlaşılabilirliği için makaleler kaleme almıştır. Kavramların hem lügat hem terim anlamlarına yer vermiş, Kur’an’da geçen yerleri belirterek, eğer kavram bir grubu belirtiyorsa onların kökeni üzerinde durmuş ve varsa itikadî eğilimlerine yer vermiştir.¹⁴⁵

Toplumun Kur’an anlayışıyla ilgili “Dünden Bugüne Kur’ân-ı Kerim Anlayışımız ve Kur’an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız”¹⁴⁶

¹³⁹ İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, 9, 39-40

¹⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, Tabiiilerin Tefsir İlmine Hizmetleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9, 153-156

¹⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Tefsir Faaliyetleri, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10, 263-272

¹⁴² İsmail Cerrahoğlu, Ali İbn Abî Talha’nın Tefsir Sahifesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 17, 55-82

¹⁴³ İsmail Cerrahoğlu, Zamaşerî ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 26, 59-96

¹⁴⁴ İsmail Cerrahoğlu, Abdurrahmân İbnü’l-Cevzi ve “Zâdu’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir” Adlı Eseri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 29, 129

¹⁴⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Kur’an-ı Kerim ve Sâbiiler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: X, Ankara 1962, s. 103-116; Ye’cüc-Me’cüc ve Türkler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XX, Ankara 1975, s. 97-125.

¹⁴⁶ İsmail Cerrahoğlu, Dünden Bugüne Kur’ân-ı Kerim Anlayışımız”, Kutlu Doğum Haftası, 12-17 Ekim 1989, 1990, s. 135-142., “Kur’an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız, **Diyanet Dergisi**, XXVII/4, Ankara 1991, s. 33-53.

gibi isimli makaleler yazarak, toplumun sahip olduğu Kur'an tasavvuru hakkında durulan yer gösterilip, asıl gayeye uygun şekilde yaşanılması için gerekli bildirimlerde bulunmuştur.

2.4 Tercümeleri

2.4.1 Ebu Abdullah Muhyiddin b. Süleyman Kafiyeci (879-1474) et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları tarafından 1989 yılında basılmıştır. Cerrahoğlu Kafiyeci'nin Batı Anadolu'lu bir Türk oluşu ve İslam dinine vermiş olduğu katkıdan ötürü Onunla öğündüğümüzü dile getirir önsözünde ¹⁴⁷

Zira Kafiyeci'nin İzmir'in Gökçe köy nahiyesinde yetişmiş olması ve es-Suyuti'ye hocalık yapmış olması Arapça olarak yazılan eseri Türkçe 'ye çevirmesinde etkili olduğunu dile getirir.¹⁴⁸

Eserde önce Kafiyeci'nin Hayatı ve serlerine ait bilgiler verilmiştir.¹⁴⁹ Söz konusu nüshaların tanımlarına da yer verilerek okuyucu nüshaların yeri hakkına bilgilendirilmiştir.¹⁵⁰ Daha sonra da söz konusu eserin Türkçe tercümesine yer verilmiş ve kitabın sonuna Arapça metni de eklenmiştir.¹⁵¹

2.4.2 Şeyh Muhammed Abduh, 'Tefsire Mukaddime'

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1956 yılı I-V sayısında yayınlanmıştır. Cerrahoğlu tercümeden sonra kısa bir özet mahiyetinde açıklamalarda bulunmuştur.

2.4.3 Muhammed Hamidullah, 'el-İlaf veya İslam'dan önce Mekke'nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri'

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1961 yılı X. Sayısında yayınlanmıştır.

¹⁴⁷ Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeci, **et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir** 3,

¹⁴⁸ Sadık Kılıç, Şeymus Demir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile Hayat Tecrübesi Üzerine Bir Söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,31, 222-223

¹⁴⁹ Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeci, **et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir**,7-10

¹⁵⁰ Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeci, **et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir**, 44-45

¹⁵¹ Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeci,4 **et-Teysir fi kavaidi ilmi't -tefsir**, 6-88

2.4.4 Taha et-Tekriti Selim, 'Avrupalılar İlim Almak İçin Endülüs'e Heyetler Göndermişlerdi'

Diyaret İlmî Dergi 1986 yılı 7. Cilt 75-76. Sayısında yayınlanmıştır.

2.4.5 Muhyiddin el-Kafiyeci, 'Hoca ve Talebe Münasebetleri'

Diyaret Dergisi 1969 yılı 8. Sayısında yayınlanmıştır.

3 TEFSİR VE TEFSİR USULÜYLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE KAYNAKLARI

3.1 Görüşleri

Cerrahoğlu Türkiye’de Cumhuriyet sonrası kurulan İslam Enstitüleri ve İlahiyat Fakültelerinde Tefsir alanında eser veren ilk isimlerden birisi olması, bu alanda önemli eserler vermesi, yetiştirdiği seçkin öğrenciler, ciddi örnek yaşantısı, ilmi disiplini ve gayretiyle tefsir alanında önemli bir konuma gelmiştir. Bu minvalde çalışmamız sırasında ulaştığımız İsmail Cerrahoğlu hocanın ilmi kişiliğini yansıtacak bazı verilerden bahsetmek uygun olacaktır.

Sebeb-i Nüzul eskiden beri müfessirlerin üzerinde çokça çalıştığı, önem verdiği konulardan biri olmuştur. Bu sebeple Kur’an tefsiri hakkında çalışma yapacakların bu konuya önem vermeleri gerekmektedir. Bu konuda İsmail Cerrahoğlu Allah-u Teâlâ’nın her şeyi bir sebebe bağladığını, bunların bazısının biz insanlar tarafından görülebildiğini fakat bazısının da görülemeyip hatta açıklanamadığını bildirir.¹⁵² Ayeti kerimelerin ise bu bağlamda ikiye ayrıldığını birincisi, sebebini bilmediğimiz ayetlerin Kur’an’ın çoğunluğunu teşkil ettiğini, ikincisinin ise inişini bir sebebe bağlayabildiğimiz ayetler olduğunu dile getirir. Bir olay veya Hz. Peygamber’e yöneltilen bir soruya cevaben nazil olmasına işaret eden olaya sebeb-i nüzul olarak açıklar.¹⁵³ Sebeb-i nüzulün ayeti açıklama noktasında çok önemli olduğunu hatta sahabeyi tefsirde yükselten en önemli ögenin nüzul sebeplerini bilmek olduğunu dile getirir.¹⁵⁴ Sebeb-i nüzulün bilinmesinin dinen bir faydası olmadığını iddia edenlere onların yanıldıklarını kanıtlayıcı bazı maddeler öne sürer.¹⁵⁵

Sebeb-i nüzulü kabul edebilmenin bazı şartları olduğunu ileri sürer. Bunlar;

- Kur’an’ın nüzulüne şahit olmuş ve onun sebeplerini bilen kimselerden rivayet ediliyor olması
- Bu haberlerin sahabeye kadar ulaşmış olması
- Sahih olması

¹⁵² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 116

¹⁵³ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 115

¹⁵⁴ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 116

¹⁵⁵ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 118-120

Bu şartları taşımayan haberlerin sebab-i nüzul olarak kabul edilemeyeceğini dile getirmektedir.¹⁵⁶

Sebeb-i nüzulün mezhep ve fırkaların ortaya çıkmasında önemli rolü olduğunu dile getirir. Cerrahoğlu'na göre ayetlerin nüzul sebeplerini iyice bilmemeleri, kasti olarak tahrif etmeleri yanlış hükümlerin verilmesine sebep olmaktadır. Bu da sahabe döneminden itibaren tefsir hareketinde ihtilaf oluşmasında önemli role sahip olmuştur.¹⁵⁷

Tefsir usulünde anlaşılması zor ve karışık olan konulardan birinin de şüphesiz nasih ve mensuh olduğunu dile getirir. “Sözlükte ‘ortadan kaldırmak; nakletmek, beyan etmek’ manalarına gelen nesh kelimesi terim olarak şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılmasını ifade eder. Neshin söz konusu olduğu durumlarda önceki hüküm mensuh, onu yürürlükten kaldıran yeni hüküm veya delil nâsîh diye anılır.”¹⁵⁸Bazılarının neshi “Bedâ” ve “Tahsis”le karıştırdıklarını, halbuki bedâ’nın Allah-ü Teala için muhal olduğunu, tahsis’ in ise neshe benzerlik taşısa da aralarında farklar olduğunu dile getirir. Bazılarının bu benzerlikten dolayı neshi inkâr ettiklerini fakat bunun zandan başka bir şey olmadığını dile getirse de neshin varlığını kabul edenler ve etmeyenlerin sebeplerini verdikten sonra Kur’an’ın insanları ve toplumu dini bir yöntemle tedrici olarak yumuşatarak kendine yaklaştırdığını dile getirir.¹⁵⁹

Müteşabih mana yönünden birden fazla ihtimal taşıdığından anlaşılmasında güçlük bulunan lafız veya sözü ifade eder.¹⁶⁰ Muhkem ve müteşabih ayetlerin Kur’an’daki varlığının bazı faydaları beraberinde getirdiğini söyler. Bunlar; fikir hürriyetine müsaade etmiş olması, Müslümanları öğrenmeye teşvik ediyor oluşu, insan oğlu için bir deneme oluşu, insanın acizliğini göstermesi olarak dile getirmektedir.¹⁶¹

Kur’an-ı Kerim’de bazı surelerin başlarında bulunan huruf-u mukatta’a harflerinin bu konuda çalışan kimseler tarafından mensubu olduğu mezhebinin ya da dininin görüşlerini yansıtmaya çalıştıklarını ve şahsi görüşlerine dayandıklarını dile getirir. Cerrahoğlu’na göre

¹⁵⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 118.

¹⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 115-121.

¹⁵⁸ Abdurrahman Çetin, “Nesih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, 32, 579-581.

¹⁵⁹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 122-127.

¹⁶⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Müteşabih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, 32, 204-207 .

¹⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 132-133.

bu konuda akla en uygun olan bu harflerin tenbih için olduğu ve Kur'an'ın İ'câzını beyan etmesi olmasıdır.¹⁶²

Kur'an'da geçmiş milletler ve peygamberlere ait bazı kıssalar olduğunu, bu kıssaların anlatılmasındaki maksadın insanları ahlaki ve terbiyevi olduğunu, asla tarihi olayların kronolojik olarak aktarılmasından ibaret olmadığını dile getirmektedir. Bazılarının kıssaların varlığının edebi olduğunu, bazılarının ise S. Sidersky gibi bunların Tevrat ve İncillerden nakledilmiş olduğunu iddia ettikleri bilgisine değinmektedir.¹⁶³

Kur'an'da bazı kelimelerin gerçek anlamının dışında mecazi anlamıyla da kullanılmış olduğunu kabul eder. Fakat bu konuda da görüş ayrılıkları bulunduğunu ve bazılarının mecazı yalanın bir kardeşi olduğunu, bu sebeple de Allah Teâlâ için böyle bir şeyin varlığının muhal olduğu görüşlerine de yer vermiştir.¹⁶⁴

Kur'an-ı Kerim ayetleri arasında birbirine zıt gibi görünen durumların (Müşkilü'l Kur'an) aslında mevcut olmadığını kabul eder.¹⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olması nedeniyle mahluk olmadığını, Ehl-i Sünnetin de bu görüşte olduğunu dile getirmektedir.

İsmail Cerrahoğlu'nun oryantalizme ve müsteşriklere yaklaşımlarından bahsetmek uygun olacaktır. Bu konuyla ilgili kaleme almış olduğu "Batı'da Kur'ân Tetkikleri" ile "Oryantalizm ve Batı'da Kur'ân ve Kur'ân İlimleri Üzerine Araştırmalar" isimli makaleleri bulunmaktadır. Oryantalizmi doğunun medeniyeti, kültürü, düşüncesi kısacası doğu ilimleri olarak tanımlar ve bununla meşgul olan kimselerin ise oryantalist olduğunu söyler.¹⁶⁶ Cerrahoğlu'nun özellikle bu iki makale ve kaleme aldığı diğer eserleri göz önünde bulundurularak yakın zamanda O'nun müsteşriklere karşı olan tutumunu değerlendiren bir makale yazılmıştır. Söz konusu makale de İsmail Cerrahoğlu'nun müsteşriklere ve eserlerine yaptığı atıflardan, müsteşriklere itibar ettiği hususlardan, müsteşriklere cevap verdiği ya da itiraz ettiği hususlardan bahsetmektedir.¹⁶⁷

¹⁶² İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 147.

¹⁶³ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 171-173.

¹⁶⁴ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 177-178.

¹⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 179.

¹⁶⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Oryantalizm ve Batıda Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar**, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31, 95

¹⁶⁷ Mustafa Şentürk, İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Çalışmalarında Şarkiyât ve Müsteşriklere Yaklaşımı, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**, 2019, <https://dergipark.org.tr/tader/issue/44788/557835>, (21.06.2019), 44-62

Cerrahoğlu'nun kıraat ihtilafları hususunda Goldziher'e atıfta bulunarak değerlendirmeye çalıştığını fakat bunun indirgemeci bir yaklaşım olduğunu ve hatalı olduğunu dile getirmektedir. Kur'an'ın kayıt altına alınmasındaki temel unsurun hafızalardaki hıfz olduğunu ve bizzat müsteşrikler tarafından en fazla istismar edilen kıraat konusu olduğunu söylemesine rağmen bu şekildeki bir yaklaşımı şaşırtıcı bulduğunu söyleyerek Cerrahoğlu'nu eleştirir.¹⁶⁸

Sahabe müfessirlerden olan İbn Abbas, İbn Mesud ve Mücahid'e müsteşrikler tarafından yöneltilen dedikodulara yine müsteşriklerden olan L. Veccia Vaglieri, Regis Blachère'e ve Goldziher gibi müsteşriklere atıf yaparak değerlendirmesini teyit ettiğini söylemektedir.¹⁶⁹

Yine Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin önemini anlatmak için Goldziher'e atıfta bulunmasını şaşırtıcı bulmaktadır.¹⁷⁰ İsmail Cerrahoğlu Kur'an'da kıraatler meselesinin İslam'da en çok istismar edilen konu olduğunu, müsteşriklerin bunu bir ganimet olarak bilip buradan Kur'an'ın yanlışlıklar içerdiğini iddia ettikleri söylemektedir. Hatta bu meselenin ileride müsteşriklere hak verdirecek kadar İslam dünyasında da bazı tefsire ait izahların bile kıraatten kabul edildiğini söyleyerek müsteşriklerin onaylandığını dile getirmektedir.¹⁷¹

İsmail Cerrahoğlu'nun müsteşriklere karşı tutumunun her daim dikkatli olduğu, bazı durumlarda eleştirip bazı durumlarda atıfta bulunduğu ve ilmi cevaplar verdiği söylenebilir. İsmail Cerrahoğlu'nun tefsir usulünde tartışmaların ya da farklılıkların olduğu konularda izlediği yolun genellikle şu şekilde olduğu görülmektedir. Öncelikle o konuya ait genel bilgileri sunduktan sonra konunun farklı ilim ehli tarafından nasıl ele alındığına, hatta varsa konu hakkında müsteşriklerin görüşlerine de yer vermektedir. Daha sonra mevcut görüşler içerisinde aklı en uygun olanını bildirerek kendi görüşüne ait kesin bir ibare kullanmadan konuyla ilgili yazılmış eserlere ait bilgiler sunmaktadır.

¹⁶⁸ Mustafa Şentürk, İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Çalışmalarında Şarkiyât ve Müsteşriklere Yaklaşımı, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**,2019, <https://dergipark.org.tr/tader/issue/44788/557835>,(21.06.2019),53

¹⁶⁹ Mustafa Şentürk, İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Çalışmalarında Şarkiyât ve Müsteşriklere Yaklaşımı, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**,2019, <https://dergipark.org.tr/tader/issue/44788/557835>,(21.06.2019),53

¹⁷⁰ Mustafa Şentürk, İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Çalışmalarında Şarkiyât ve Müsteşriklere Yaklaşımı, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**,2019, <https://dergipark.org.tr/tader/issue/44788/557835>,(21.06.2019),53-55

¹⁷¹ İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, 54-55

3.2 Kaynakları

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda kaynakların çok önemli bir yer teşkil etmekte olduğu aşikardır. Zira kişinin kullanmış olduğu kaynaklar O'nun ilmî yönelimini gösterir niteliktedir. Şu ana kadar Cerrahoğlu'nun ilmi çalışmalarını sistematik bir şekilde tasnif edip okuyucuya sunduk. Bu bölümde Cerrahoğlu'nun çoklukla kullandığı kaynaklar verilerek çalışmalarının hangi kaynaklardan beslendiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

- İbn Ebû Hâtim er-Râzî (ö.327/938) el-Cerh ve't-Ta'dîl
- Süyûtî (ö.911/1505) el -İtkân fi Ulûmil- Kur'an
- Zehebî(ö.748/1348) Tezkiretü'l- Huffâz , Mîzânü'l-İtidâl, et-T'efsir ve'l- Mütefessirun
- İbn Kesîr(ö.774/1373) Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm, el-Bidâye ve'n-Nihâye
- Reşîd Rızâ(ö.1935) Tefsîrû'l- Menâr
- Tâceddin es-Sübki(ö.771/1370)Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l- Kübrâ
- İbnü'n- Nedîm(ö.385/995) el-Fihrist
- Dâvûdî(ö.945/1539) Tabakâtü'l- Müfessirîn
- İbn Sâd(ö.230/845) Kitabu't- Tabakâti'l Kebir
- Buhârî(ö.256/870) Câmiu's-Sahîh
- Fahrettin er-Râzî(ö.606/1210) Tefsiru'r-Râzî
- Fahreddin er- Razi(ö.606/1210) Mefatihü'l- Gayb
- İbn Manzur(ö.711/1311) Lisânü'l-Arab
- Regis Blachere(ö.1973) Le Coran, Le Probleme de Mohomet
- Edward Said(ö.2003) OryantalizmArthur Jeffery,(ö.1959) The Foreing Vochalury Of The Quran
- Goldziher, el- Akide ve'ş-Şeria fi'l-İslam
- Muhammed Hamidullah(ö.2002) Le Coran
- Zemahşerî(ö.538/1144) el-Keşşâf
- Mes'ûdî(ö.345/956) et-Tenbîh ve'l-işrâf
- İbn Hacer el- Askalânî(ö.852/1449)Fethu'l Bârî, el-İsabe fi Temyizi's- Sahabe
- İbn Haldun(ö.808/1406)Mukaddime

- Muhammed Hamidullah (ö.2002) Le Prophed de l'İslâm
- İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, I. cüz, 8-4, 1953
- Kâtip Çelebi(ö.1067/1657) Keşfusunûn
- Tantavi Cevheri(ö.1940) el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an,
- Şehristani(ö.1153) el-Milel ve'n-Nihal
- Şeyh Muhammed Abduh(ö.1905) Tefsiru'l-Menar
- Sübki(ö.777/1375) Tabakatu's-Şafi'iyye,
- Kâtip Çelebi(ö.1067/1657) Keşfuzzunûn
- Dâvûdî(ö.945/1539) Ṭabaḳātü'l-müfessirîn
- Zerkeşî, Bedrettin(ö.794-/1329) el-Burhan fi Ulûmi'l Kur'ân
- Muhammed Hamdi Yazır(ö.1942) Hâk Dini Kur'an Dili
- Yahya b. Sâllam, Tefsir
- Vâhidi(ö.468/1076) Esbâbû'n-Nüzûl
- Tirmizi(ö.279/892) Sünen
- Salih Suphi ,Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an
- Mehmet Tayyip Okiç(ö.1977) Kur'anı Kerimi Taklid Teşebbüsleri, Kur'anı Kerimin Uslûb ve Kıraatı, Hadiste Tercüman, Tefsir Dersi Notları
- Müslim(261/875) el-Câmiu's-Sahih
- Sicistâni(ö.275/889) Kitâbu'l-Masâhif
- Ahmed Emin(ö.1954) Fecru'l-İslam, Duha'l-İslam, Zuhru'l-İslam

Cerrahoğlu'nun kullandığı kaynaklar sadece yukarıda ismi geçen eserler değildir. Burada saymadığımız daha birçok eser ilmi çalışmalarına kaynaklık etmiştir. Asıl amacımızın kullandığı bütün kaynakları sunmak değil bir bakış açısı getirmek olduğu için burada sadece bu kadarıyla yetindik.

SONUÇ

İsmail Cerrahoğlu'nun hayatı, eserleri ve yönettiği tezler ile ilgili çalışmamızda Cumhuriyet döneminin yetiştirmiş olduğu mümtaz şahsiyet İsmail Cerrahoğlu'nun tefsir ilmine olan katkılarını gözler önüne koymaya gayret ederek şu ana kadar olan yazılı ilmî birikimini kategoriler halinde inceledik.

Kur'an'ın asıl amacına uygun bir şekilde anlayıp, hayata geçirme çabası Hz. Muhammed döneminden itibaren günümüze kadar süregelmiştir. Bu süre zarfında Kur'an'ın ilk müfessiri şüphesiz Hz. Muhammed olmuştur. Sahabe, tabiun ve daha sonraki dönemlerde de Kur'an'ı anlama gayreti devam etmiş, bu konuyla ilgilenen birçok İslam alimi yetişmiştir. Yakın dönem Cumhuriyet tarihine baktığımızda ise İlahiyat fakültelerinin kurulmasıyla birlikte temel İslam bilimleri ve özellikle tefsir alanında yetişmiş hocalara ihtiyaç meydana gelmiştir. İsmail Cerrahoğlu bu dönemin ilk tefsir profesörü olma ayrıcalığına sahip olmuştur. Birçok eser telif etmiş, makaleler yayınlamış, öğrenciler yetiştirmiş ve hatta halen yetiştirmiş olduğu öğrencilerinin şu an fakültelerde seçkin hocalar haline gelmesi vasıtasıyla öğrenciler yetiştirmeye devam etmekte ve ilme olan katkısı sürmektedir. Türkiye de tefsir tarihi ve usulüyle ilgili *Tefsir Usulü* ve *Tefsir Tarihi* isimli eserleri yazarak bu alanda olan boşluğu gidermiş ve çalışma yapacaklara önder olmuştur.

Bu çalışmalarının dışında başka birçok kitabı da bulunan Cerrahoğlu'nun tahkik ve tercüme ettiği çalışmaları da vardır. Tefsir tarihi- usulü, müfessir ve tefsir tanıtımı, toplumu bilgilendirme, kur'anî kavramlar gibi pek çok konuda makaleler hazırlamıştır.

Tefsir sahasında ilk kapsamlı eser telif etmesi Cerrahoğlu'nun akademik anlamda en önemli özelliği olmuştur. Söz konusu eseri ilahiyat fakültelerinde tefsir ders kitabı olarak okutulmuş halen daha okutulmaya devam etmektedir. Eserleriyle mevcut bilgi aktarımının yanında tefsirle ilgili araştırma yapacaklar için ön bilgi vermektedir.

Kur'an ilimleri ve tefsir sahasıyla ilgili bilgi mirasını yeni nesle aktarmayı seçerek bu konularda birçok makale kaleme almıştır. Müfessir ve tefsirine ait değerlendirmeler yaparak bu alanda çalışma yapacaklara ışık tutmuştur. Müfessirin hayatı, hocaları, talebeleri, yaşadığı dönemin ilmi yapısı, varsa mezhebi yaklaşımına muhakkak değinmesi bu makalelerinde göze çarpan en önemli husus olmuştur.

Eseri değerlendirirken dikkat ettiği önemli bir hususu da eser hakkında daha önce söylenmiş olan yorumlara yer vermek değil, bizzat eserin mukaddimesine yer vererek buna dayanmasıdır. Bu şekilde bir yolu takip etmenin daha objektif olduğunu düşünmektedir. Birçok müfessir ve tefsir tanıtımını yapmış olması onun tefsir sahasına olan hâkimiyetini kanıtlar niteliktedir.

Kur'an'daki bazı kavramları ele alarak onların hem lügat hem terim manalarına yer vererek Kur'an'daki karşılığına değinmiş, kavram bir kavme ya da topluluğa aitse onlarla ilgili tarihsel bilgilere de yer vermiştir. Toplum bilgilendirici, aydınlatıcı bazı makaleler ele alarak Kur'an'ı Kerim'in anlaşılıp uygulanan bir hidayet rehberi olması üzerinde önemle durmuştur.

Cerrahoğlu'nun yapmış olduğu çalışmalar değerlendirilirken yaşamış olduğu dönemdeki sorunlarının göz ardı edilmemesi gerekir. Dönemindeki yol gösterici akademisyenlerin az oluşu, kaynaklara ulaşmadaki zorluk, bazı maddi imkansızlıklar gibi nedenlerle söz konusu çalışmalar yapılmıştır.

Yaptığımız çalışmada Cerrahoğlu'nun tefsir usulüyle ilgili bazı konularda onun ilmi kişiliğini kısmen yansıtabilecek bazı malumatlardan bahsetmek uygun olacaktır. Kur'an'ın anlaşılıp ona bağlanması için muhakkak tefsire ihtiyacı vardır. Kur'an'da edebi sanatların bulunması, muhkem ve müteşabihlerin varlığı, vücuh ve nezair, garip kelimeler, kıssalar gibi daha pek çok hususun açıklanmaya ihtiyacı olduğunu kabul eder. Kur'an'ın tefsiri söz konusu olduğunda ilk önce takip edilecek yolun Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri olduğunu söyler. Daha sonra sırayla bu konuyla ilgili Hz. Peygamberin sözleri, sahabe ve tabiundan gelen rivayetlere bakılmalıdır. Bundan sonra ise bazı özelliklerine riayet edilerek dirayet tefsirlerine bakılabileceğini işaret eder.

Sebeb-i Nüzûl'ün ayeti açıklama ve bildirmede önemi çoktur. Tefsir sahasında sahabeyi yükselten en önemli bir işaret de budur.

Nesh konusunda bazı alimlerin onu tahsisten ibaret gördüklerini fakat neshle tahsis arasında çok önemli farklar bulunduğunu düşünür. Cerrahoğlu'na göre nesh ile Kur'an insanları ve toplumları kademeli olarak yumuşatarak kendine yaklaştırmaktadır.

Müteşabih ayetlerin Kur'an'da varlığını kabul eder. Bunun ise insanlara faydalı olduğunu, bu sayede insan aklının dondurulmamış ve fikir hürriyetine izin verildiğini

düşünür. Müteşabih ayetlerin fitne ve fesat çıkarıcıları tarafından te'vil edilmesinin iyi karşılama da Kur'an'a uygun, iyi niyetle, akla ve dinin kurallarına uygun bir şekilde te'vil edilmesini kabul eder.

Kur'an'da yer alan Hurufu Mukattaa ile ilgili birçok görüşün olduğunu akla en uygun olanının ise bu harflerin tenbih ve bunların Kur'an'ın icazını beyan eden delillerden olduğudur.

Kur'an'daki kıssalardan maksadın tarihi olayların kronolojik bir şekilde anlatılması değil, meydana gelen olayların kendi gayesine uygun ve insanların ortak dertleriyle ilgili yönlerde insanları ahlaki ve terbiye etmek olduğunu söyler. Kur'an'da birbirine zıt gibi görünen ayetlerin aslında birbirinize zıt olmadıklarını, böyle bir halin Allah keliminde söz konusu bile olamayacağını dile getirmektedir.

Kur'an'da mevcut bulunan müphemlerin gayesinin olayları tarihi bir hadise olarak anlatmak değil, insanoğluna ibret dersi verip onu düşünmeye sevk etmektir. Kur'an'ı Kerimin Allah'ın kelamı olması sebebiyle mahluk olmadığını dile getirmektedir.

Kur'an'ı Kerim'in anlaşılmasını amaçlayan tefsir ilminin başlangıçtan günümüze kadar geçirdiği tüm seyrini bilmenin bu alanda çalışacaklar için çok önemli bir husus olduğunu söyler. Yaptığı çalışmalar, telif ettiği kitaplar, ele aldığı makalelerle bu seyre ışık tutan mümtaz bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu eserleri gelecek nesillere de kaynaklık edeceği aşikardır. Tefsir ana bilim dalında sayılamayacak kadar çok emeği bulunan Cerrahoğlu hakkında şu ana kadar birkaç makale ve bir lisans bitirme tezi dışında çalışmanın bulunmayışı bizi bu çalışmaya yapmaya itmiştir. Bu gibi daha birçok çalışmalarla hem Cerrahoğlu hem de diğer bilim insanlarımız hakkında gereken önemin verileceğine inanıyoruz.

KAYNAKLAR

- CERRAHOĞLU, İ. (1961) “Tefsir ve Hadis Kitabetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 9. 39-45.
- CERRAHOĞLU, İ. (1969) “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 8. 202-205.
- CERRAHOĞLU, İ. (1969) “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış II”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 8. 263-267.
- CERRAHOĞLU, İ. (1969) “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış III”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 8. 327-334.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Asrımızdaki Tefsir Hareketlerine Umumi Bir Bakış IV”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 9. 5-13.
- CERRAHOĞLU, İ. (1971) “Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükselme Devrinde Tefsir Faaliyetleri” **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 10. 263-272.
- CERRAHOĞLU, İ. (1972) “Tabiilerin Tefsir İlmine Hizmetleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 11. 153-156.
- CERRAHOĞLU, İ. (1976) “Batı’da Kur’ân Tetkikleri”, **Vakıflar Dergisi**. 11. 323-342.
- CERRAHOĞLU, İ. (1967) “Vücûhu’l-Kur’âna Dâir Bilinmeyen Yeni Bir Eser”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 15.113-120.
- CERRAHOĞLU, İ. (1989) Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 31. 95-136.
- CERRAHOĞLU, İ. (1962) “Kur’an-ı Kerim ve Sabiiler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 10. 103-116.
- CERRAHOĞLU, İ. (1962) “Kur’ân-ı Kerim’in Tefsirine Duyulan İhtiyaç”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 1. 6-11.
- CERRAHOĞLU, İ. (1962) “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Bir Bakış”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 1. 8-11.
- CERRAHOĞLU, İ. (1962) “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış -II- “, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 1. 6-9.
- CERRAHOĞLU, İ. (1963) “Tefsir Sahasında İsrâiliyâta Kısa Bir Bakış”, **Diyanet İlmi Dergi**. 2.3-6.
- CERRAHOĞLU, İ. (1963) “Kur’an-ı Kerim ve Hanîfler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 11. 81-92.
- CERRAHOĞLU, İ. (1968) “Kur’an-ı Kerim ve Müslümanlar”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**.7.139-144.

- CERRAHOĞLU, İ. (1968) “Hz. Muhammed’in En Büyük Mucizesi Kur’ân-ı Kerîm”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 8.15-20.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Kur’an-ı Kerim’de Hac”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**. 9. 361-371.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Kur’an-ı Kerim’de İktisad Esasları”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9. 131-139.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Kur’ân-ı Kerîmde Oruç”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9. 263-271.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Kur’an Tefsirinde Şiirden Faydalanma”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9. 69-72.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Peygamberimiz ve En Büyük Mucizesi Kur’an-ı Kerim”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, özel sayı. 46-50.
- CERRAHOĞLU, İ. (1971) “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10. 13-18.
- CERRAHOĞLU, İ. (1971) “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri II”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10. 76-81.
- CERRAHOĞLU, İ. (1971) “Bazı Sûrelerin Başlangıç Harfleri III”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10. 165-168.
- CERRAHOĞLU, İ. (1975) “Ye’cüc-Me’cüc ve Türkler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 20. 97-125.
- CERRAHOĞLU, İ. (1975) “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 20. 85-95.
- CERRAHOĞLU, İ. (1989) “Dünden Bugüne Kur’ân-ı Kerim Anlayışımız”, **Kutlu Doğum Haftası**, 135-142.
- CERRAHOĞLU, İ. (1991) “Kur’an-ı Kerim Nasıl Bir Kitaptır Nasıl Anladılar, Nasıl Anlıyoruz, Nasıl Anlamalıyız”, **Diyanet Dergisi**, 27/4. 33-53.
- CERRAHOĞLU, İ. (1962) “Muhyiddin el-Kâfiyeci ve “et-Teysîr fî Kavâidi İlmî’t-Tefsîr” Adlı Risalesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 10. 127-132.
- CERRAHOĞLU, İ. (1967) “Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15. 99-111.
- CERRAHOĞLU, İ. (1967) “Muhammed İbn Cerir et-Taberî ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 16.79-101.
- CERRAHOĞLU, İ. (1969) “Ali İbn Abî Talha’nın Tefsir Sahifesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 17. 55-82.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Abdullah İbn-i Mesud ve Tefsirdeki Yeri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 9. 202-204.

- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “Sufyân b. Sa’îd es-Sevrî ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18. 23-34.
- CERRAHOĞLU, İ. (1970) “İbn Ebi Hâtîm ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18. 35-45.
- CERRAHOĞLU, İ. (1972) “Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 11. 74-83.
- CERRAHOĞLU, İ. (1973) “İbn Hibbân ve Tefsiri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 19. 49-57.
- CERRAHOĞLU, İ. (1974) “Ebu’s-Suûd ve Tefsiri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 13/4. 195-203.
- CERRAHOĞLU, İ. (1976) “Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21.1-35.
- CERRAHOĞLU, İ. (1977) “İbn Hişam ve Siresindeki Garîbu’l-Kur’ânı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. 3. 1-28.
- CERRAHOĞLU, İ. (1977) “Fahruddîn er-Râzî ve Tefsiri”, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, sayı: 2. 7-57.
- CERRAHOĞLU, İ. (1978) “Tefsirde Mücâhid ve Ona İsnad Edilen Tefsir”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 23. 31-50.
- CERRAHOĞLU, İ. (1978) “Tefsir’de Atâ b. Ebi Rabâh ve İbn Abbâs’dan Rivâyet Ettiği Garibü’l-Kur’an’ı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 21. 17-104.
- CERRAHOĞLU, İ. (1980) “Es-Sa’lebi ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi**, IV. 55-60.
- CERRAHOĞLU, İ. (1981) “İbn Kesîr ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 25. 45-69.
- CERRAHOĞLU, İ. (1982) “Kâdi ‘Abdu’l-Cebbâr ve “Tenzîhu’l-Kur’ân ‘ani’l-Matâ’in” Adlı Eseri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi**, V. 55-61.
- CERRAHOĞLU, İ. (1983) “Zamahşerî ve Tefsiri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 26. 59-96.
- CERRAHOĞLU, İ. (1983) “Kadı Beydavî ve Tefsiri”, **Diyanet Dergisi**, 19/1. 3-14.
- CERRAHOĞLU, İ. (1987) “Abdurrahmân İbnu’l-Cevzi ve “Zâdu’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir” Adlı Eseri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 29. 127-134.
- CERRAHOĞLU, İ. (1966) Dr. Ahmed Bekir, "Histoire de l'Ecole Malikite en Orient Jusqu'a la Firi du Moyen Age", Tunis 1962, S. 242. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14 (1), 301-307.
- CERRAHOĞLU, İ. (1963) “Sahabiler”, **İslam Dergisi**, 6. 341-342.

- CERRAHOĞLU, İ. (1963) “Sahabiler”, **İslam Dergisi**, 6. 3-12.
- CERRAHOĞLU, İ. (1965) Hasan Hüsni ‘Abdu’l-Wahhab’ “Warakat ani’l Hadarati’l-Arabiyyati bi Afrikiyyatit- Tunusiyya”, **Maktabatu’l- Manâr**, s.472.
- CERRAHOĞLU, İ. (1965) Hasan Hüsni ‘Abdu’l-Wahhab’ “Warakat ani’l Hadarati’l-Arabiyyati bi Afrikiyyatit- Tunusiyya”, **Maktabatu’l- Manâr**, 2. Kısım s.475.
- CERRAHOĞLU, İ. (1963) “İslâmiyet ve Oruç”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 2. 6-8.
- CERRAHOĞLU, İ. (1968) “İslam’ın Süratle Yayılış Sebepleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8. 108-110.
- CERRAHOĞLU, İ. (1971) “Hazreti Peygamber’in Doğum Yıldönümünün Düşündürdükleri”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 10. 160-164.
- CERRAHOĞLU, İ. (1977) “Eşsiz İnsan, Kıymetli Hoca Prof. M. Tayyip Okıç’i Kaybettik”, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, sayı: 2, s. 1-5.
- CERRAHOĞLU, İ. (1981) Garânîk Meselesinin İstismarcıları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14. 69-91.
- CERRAHOĞLU, İ. (1987) “Ebu’l-Ferec Abdurrahmân, İbnü’l-Cevzî (511-597/1117-1200), Nevâsihu’l- Kur’ân, Tahkik: Muhammed Eşref ‘Ali el-Milbârî, el-Medinetu’l-Munavvara 1404/1984”, **Diyanet Dergisi**, 23. 53-56.
- CERRAHOĞLU, İ. (1987) “Ebû Ca’fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, İbnu’l-Baziş (ö. 540/1145), Kitâbu’l-İkna’ fi’l-Kıraâti’s-Sebil, Tahkik Dr. Abdu’l-Mecid Katâmiş, Dımaşk 1403/1983”, **Diyanet Dergisi**, 23/4. 57-59.
- CERRAHOĞLU, İ. (1988) “Şeyhulislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevverede Kurduğu Kütüphane”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 30. 111-129.
- CERRAHOĞLU, İ. (1991) “Hacc’ın Amacı ve Hikmetleri”, **Diyanet Dergisi**, 27/3. 13-22.
- CERRAHOĞLU, İ. (1991) “İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesemizdeki Erozyon”, **Diyanet Dergisi**, 27/2. 15-24.
- CERRAHOĞLU, İ. (1992) “Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsanî Esaslar”, **Diyanet Dergisi**, 27/1. 29-40.
- CERRAHOĞLU, İ. (1993) “Eş-Şeyh Hüd b. Muhakkem el-Huvvârî, "Tefsîru Kitâbillâhi’l-Aziz", Tahkik edip notlar ilave ederek neşreden, Belhadj b. Sa’îd Şerîfî. Dâru’l- Garbi’l-İslâmî (Beirut) 1990”, **Diyanet İlmî Dergisi**, 29/1. 117-128.
- Şeyh Muhammed Abduh (1956). Tefsire Mukaddime. (İ. CERRAHOĞLU, Çev.) **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5, 183-188.
- HAMİDULLAH, M., (1961). el-İlaf veya İslam’dan önce Mekke’nin İktisadi-Diplomatik Münasebetleri **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9. 213-222.
- Taha et-Tekriti Selim (1968). Avrupalılar İlim Almak İçin Endülüs’e Heyetler Göndermişlerdi. **Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]**, 7.184-188.

- KAFİYECİ, Ebu Abdullah Muhyiddin b. Süleyman, (1969). Hoca ve Talebe Münasebetleri. **Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]**, 8.101-105.
- KAFİYECİ, Ebu Abdullah Muhyiddin b. Süleyman, **et-Teysir fi kavaidi ilmi't- tefsir**, (çev.), İsmail CERRAHOĞLU, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
- CERRAHOĞLU, İ, **Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
- CERRAHOĞLU, İ, **Yahya İbn Sallam ve Tefsirdeki Metodu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, ve UĞUR, M, **Din bilgisi 1**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, ve UĞUR, M, **Din bilgisi 2**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, ve UĞUR, M, **Din bilgisi 3**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, **Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri Cilt 1**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- CERRAHOĞLU, İ, SAKA, Ş, **İmam Hatip Liseleri İçin Tefsir 11**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
- CERRAHOĞLU, İ, SAKA, Ş, **İmam Hatip Liseleri İçin Tefsir 12**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
- CERRAHOĞLU, İ, **Kur'an-ı Kerim'den Öğütler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- CERRAHOĞLU, İ, ŞAFAK, A, **Prof. Dr. M. Tayyib Okiç Armağanı**, Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- CERRAHOĞLU, İ, **Tefsir Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- CERRAHOĞLU, İ, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, **Ahmed b. Hanbel. Ebu Abdullah b. Muhammed eş Şeybani, Kitâb'ul-ilel ve Merifetü'r – ricâl**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.
- CERRAHOĞLU, İ, KOÇYİĞİT, T, **Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Süleyman Kafiyeçi, İtabü't taysir fi kavaidi ilmi't- tefsir**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.
- ÇETİN, A, "Nesih", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006

- İSAM, İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı, <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> (30.04.2019)
- KILIÇ, S , DEMİR, Ş. (2009). Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ile “Hayat Tecrübesi Üzerine” Bir Söyleşi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31, 217-238
- SAVUT, H, ÖZBAKKAL, A. (2017). Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu’nun Hayatı ve Eserleri, **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4(2), 157-176
- ÖZSOY, Ö, KOÇ, M.A. (2003). İhtiyat, İntizam, İnziva Dolu Bir Hayat, **İslamiyat Dergisi**, (6), 3-10
- ATMACA, G. (2014), İsmail Cerrahoğlu ve İlmi Çalışmaları, **Usûl**, 21, 147-180
- DEMİRCİ, M, **Tefsir Usulü**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 2012.
- ALBAYRAK, H, **Tefsir usulü**, Şule Yayınları, İstanbul 1998
- GÖKBULUT, H, “Kâfiyecî”, **Dia**, 24, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2001.
- KILIÇ, C, “Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu: ‘Bir İlmî Kişilik Portresi’ ”, **Tefsir Araştırmaları Dergisi**, 3, 213-221,
- YAVUZ, Yusuf Ş, “Müteşabih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hilal TAŞLIYOL
Doğum Yeri ve Tarihi : Gaziosmanpaşa. 21/08/1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı
Bildiği Yabancı Diller : Türkçe, Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyet/Yayınlar :
Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler ve Kurs Belgeleri :
Çalıştığı Kurumlar : Millî Eğitim Bakanlığı İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmeni, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

İletişim

E-Posta Adresi : hilalkahya_2hotmail.com

Tarih : .../...../.....(Tez sınav tarihi)